

Przegląd piśmiennictwa

A. Dział prawniczy

1. Historia prawa.

a) prawo rzymskie.

Sohm R. Instytucje, historia i system rzymskiego prawa prywatnego, przetłumaczyli według 17 wyd. Dr. R. Taubenschlag, prof. Uniw. Jag. i Dr. Wł. Kozubski, doc Uniw. Jag. Warszawa „Biblioteka Polska” 1925.

Polskie tłumaczenie doskonałych Instytucyj Sohma, które ukazało się w r. b. w trzech, kolejno wydanych, zeszytach, może być uważane do pewnego stopnia za przeróbkę oryginału. Przedewszystkiem bowiem zmodyfikowali tłumacze sam tytuł dzieła, stawiając w nim na jednej linii trzy terminy: Instytucje, historia i system, gdy u Sohma tylko pierwszy z nich stanowi tytuł właściwy, dwa drugie zaś są jego wyjaśnieniem i rozwinięciem; przy zestawieniu równorzędnem niewiadomo zresztą, co odmiennego ma oznaczać system od instytucyj. Następnie w poszczególnych paragrafach, na jakie dzieło Sohma się rozpada, pierwotny rozkład treści na ustępy nigdzie prawie nie został zachowany: ustępy Sohma rozbito na mniejsze często bez słusznej przyczyny, czasem znów kilka ich złączono w jeden. Dalej są pewne dodatki; tak n. p. na stronie 104 w uw. ze str. paprz, dopisano do literatury dzieło jednego z tłumaczy. Wreszcie są (najliczniejsze) obcięcia, których racje wyjaśniają tłumacze w przedmowie. Dzieło Sohma mianowicie nastawione jest zasadniczo na niemieckiego studenta prawa: ma go przez prawo rzymskie doprowadzić do niemieckiego prawa cywilnego. Jakkolwiek zaś k. c, niem. obowiązuje dotąd w trzech zachodnich województwach Polski, tłumacze uznali, zapewne trafnie, że przyswajając dzieło studentom polskim, należy mu odebrać jego specyficznie niemiecki charakter. Skreślili zatem ustępy, traktujące o dzisiejszym stanie prawnym Niemiec. Niewątpliwie jednak odebrali przez to równocześnie systemowi Sohma pewną część jego wartości, polegającej na tem, że pozwala on zawsze stwierdzić w instytucjach dzisiejszych (choć jednego tylko systemu prawnego) pierwiastki rzymskie lub ich odrębną konstrukcję. „Odniemcze-

nia" Sohma zaś nie mogli też przeprowadzić konsekwentnie bez zupełnego okaleczenia oryginału, którego dopuścić się nie chcieli; zachowali więc n. p. wstępne §§ 1—5, odnoszące się wyłącznie do Niemiec; nie mogli zmienić rozdziału III. części I, który kulminuje w § 28 i także zbudowany jest pod niemieckim kątem widzenia; nietkniętym pozostawili wywód (str. 23) o mocy obowiązującej prawa (w Niemczech).

Podręcznik Sohma zawdzięcza swoje ogromne powodzenie dwóm zaletom. Przedewszystkiem kolejne jego wydania były stale ulepszone i rozszerzane. Autor pochłaniał całą wciąż narastającą, literaturę romanistyczną, poddawał ją pracy swej myśli i jej wyniki wprowadzał do swego dzieła. Wskutek tego „Sohm” stał zawsze na poziomie ostatniej nauki. Wydanie 17, z którego korzystali tłumacze, przeszło ponadto przez ręce drugiego koryfeusza niemieckiej nauki, Mitteis'a i wyszło z nich w jeszcze ulepszonej postaci. — Zaleta druga to sposób przedstawienia: jasny przejrzysty i zajmujący; styl bogaty, jak tylko niemiecki bogatym być może, najeżony określeniami, przymiotnikami, antytezami, styl, w którego rozmachu widać wielki talent literacki i czuć gorące tętno umiłowania przedmiotu. Zadanie tłumaczy nie było wskutek tego łatwe. Zdając sobie sprawę z jego trudności, powiedzieć też trzeba, że na ogół zdołali mu oni dobrze odpowiedzieć. Oczywiście sposób przedstawienia Sohma w całości ostać się nie mógł. Przez odmienne uszeregowanie wyrazów w zdaniach zatarły się nieraz ostre kształty jego sformułowań i definicji; przez konieczne często opisanie lub wręcz pominięcie niedających się odtworzyć określeń ucierpiała barwność i plastyczność przedstawienia. Sohmi zszarzał trochę i stał się mniej pociągającym. To było nieuniknione.

Łatwiej natomiast można było uniknąć pewnych nieścisłości czy pomyłek, które szpecą to pożyteczne zresztą wydawnictwo. Jest ich stosunkowo dużo, mniej lub więcej doniosłych. Oto kilka przykładów z zeszytu pierwszego, który dokładnie skontrolowałem. Tłumaczenie uw. 6 ze str. 60 (str. 48 uw. 1) o mancytacji gruntu zupełnie zaciera sens rozwoju historycznego przez pominięcie słów „auf dem Grundstück”; z pierwszego zdania tej uwagi nadto czytelnik wnioskuje może, że w późniejszym prawie pozbywalne przez mancytację były tylko grunta („przynajmniej grunt”). Na str. 61 określają tłumacze stypulację, jako przyrzeczenie powstałe w drodze zapytania ręczyciela lub dłużnika głównego („das erfragte Versprechen” u Sohmi). Zdanie o responsach na str. 93/4

(od słów: „Znaczenie, jakie” i t. d.) oddane jest nieściśle; nie chodzi bowiem o to, żeby responsa dawniejsze nie były wydane we właściwej formie, ale że ich już wówczas sądowi w tej formie nie przedkładano. W podręczniku uniwersyteckim niebezpiecznie jest mylić się i tłumaczyć „rechtsfähig” (str. 206) przez „zdolne do działań prawnych” (str. 201), bo się sprowadzi na manowce czytelnika, zamiast go pouczyć. W uw. 1 na str. 221 uległ zupełnemu zatarciu sens wyводу Sohma wskutek oddania terminów „Schenkungsversprechen” i „Versprechensschenkung” tautologicznie przez „obietnicę darowizny” i „przyrzeczenie darowizny”; drugie wyrażenie należało przełożyć n. p. „darowizna przez przyrzeczenie”, wtedy rozumowanie Sohma stałoby się jasnym. Przetłumaczenie „veräußern” na „sprzedawać” (str. 234) zbyt ogranicza częściową niezdolność do działań prawnych, skoro ona obejmuje wszelkie wogóle alienacje. Myłka druku u Sohma na str. 239 w uw. ze str. poprz., gdzie wydrukowano „Autor” zupełnie oczywiście zamiast „Tutor”, fatalnie została poprawiona w przedkładzie tej uwagi (str. 235 uw. ze strony poprz.), gdzie czytamy o „autorze”, bez żadnego zrozumiałego związku z treścią. „Staatsverträge” to nie są w polskiej terminologii prawniczej „kontrakty państwowe” (str. 64), jak „Erbfall” w związku z odnośnym tekstem (str. 166) nie jest spadkobranie (str. 161) ale otwarciem spadku.

Także polszczyzna nie zawsze jest zupełnie poprawna. Uchybienia zdarzają się tam, gdzie tłumacze — wbrew trafnej, przeważnie przestrzeganej zasadzie — zbyt wiernie trzymają się oryginału. N. p. str. 59 uw. 1: „uznał sędzia pozwanego winnym”, z opuszczeniem koniecznego w języku polskim: „jeżeli”; str. 60: „był i nie nazywał się maritus” (war und hiess nicht ihr maritus); str. 76 uw. 1: „Cicero określa prawo pretorskie za pewien rodzaj prawa zwyczajowego” i t. p.

Te i tym podobne usterki trzeba będzie poprawić w wydaniu następnym. Wypadnie zająć się przy niem także dokładniej korektą, która w obecnym mocno szwankuje. Pozostawiła ona n. p. ustępy źródłowe, należące do tekstu, wśród not (str. 92; wiersze poodwracane (str. 67) lub opuszczone wzgl. dwukrotnie powtórzone (str. 98 uw. ze str. poprz.) Jej zapewne także zawdzięczać należy reskrypty epoki klasycznej zam. poklasycznej (str. 122) lub oddanie słowa „das Unerklärliche” (str. 155) przez „racjonalne” (str. 153, zapewne zam. irracjonalne).

Wenger Leopold. Institutionen des römischen Zivilprozessrechts. München 1925. str. XI + 355.

Pół wieku z górą minęło od chwili, kiedy Bethmann-Hollweg opracował", jako historyczną podstawę procesu prawa pospolitego, dzieje rzymskiego procesu cywilnego w ramach swego wielkiego dzieła „Der Civilprozess des gemeinen Rechts”; czterdzieści lat z górą od ostatniego wydania (1883) znakomitego jasnością i precyzją systemu Kellera (Der röm. Civilprozess u. die Aktionen), które Wach zaopatrzył wówczas wielu uzupełnieniami i uwagami. Nie leżało przez ten czas bynajmniej odłogiem wielkie pole procesu cywilnego rzymskiego. Skierowali przeciwnie swe badania na tę niezmiernie interesującą dyscyplinę liczni uczeni francuscy z Girardem i jego szkołą; zajęli się nim gorliwie romanisci włoscy, jak Alibrandi, Bertolini, Scialoja, Costa, Arangio - Ruiz, Solazzi, Betti i wielu innych; poświęcili jego zagadnieniom szczególnie wiele pracy Niemcy z Wlassakiem na czele. Przyniosły te lata nadto znakomitą rekonstrukcję edyktu pretorskiego Lenela, wzbogaciły naukę odkryciami papyrusów egipskich, które w wielu punktach uzupełniły lub zmieniły nasze poglądy na postępowanie urzędowe (cognitio).

Po tylu odkryciach i badaniach specjalnych właściwą wydawała się pora na ujęcie ich wyników w jedną całość, na ponownie próby odtworzenia rozwoju i zasad rzymskiego procesu. Podjął ją przed dziesiątkiem lat Bertolini (w swych „Appunti didattici”), ale jego opracowanie wskutek schematycznego ujęcia i rozwlekłego przedstawienia nie mogło być uważane za godnego następcę Kellera czy Bethmanna-Hollwega. Ostatnie lata dopiero przyniosły dwa dzieła, które zajmą niewątpliwie w literaturze romanistycznej poczesne miejsce. Są to: ogłoszony w r. 1919 krótki zarys Costy: „Profilo storico del processo civile romano” i świeżo wydany obszerny traktat Wengera, którego tytuł wypisałem powyżej.

Dzieło Wengera możnaby nazwać — poza pewnymi odchyleniami w szczegółach — ujęciem w system poglądów Wlassaka. Określenie takie nie stanowi zaś bynajmniej ujemnej oceny. Nie kto inny przecież, jak Wlassak, w ciągu kilkunastu lat swej pracy naukowej przeorał gruntownie cały teren rzymskiego procesu cywilnego i naukę o nim oparł w wielu punktach na zupełnie nowych podstawach. Od niego przecież pochodzi większość tych zdobyczy, które dzisiejsze nasze poglądy różnią od tez, ujętych w system przez Kellera. Stosunek sędziego samoistnego do kollegiów sędziowskich,

właściwe znaczenie legis Aebutiae i ustaw juliańskich, istota litiskontestacji w procesie formułkowym a z nią istota całego tego procesu, geneza i właściwa natura ekscypcji oraz jej stosunek do preskrypcji, stosunek formuły procesowej do naku wyrokowania (Judikationsbefehl), znaczenie formuły we wstępnych fazach rozwojowych procesu kognicyjnego — oto parę zagadnień, w których Wlassak trwale zapisał swe imię w nauce. Nie wstyd tedy iść za takim mistrzem, zwłaszcza jeśli można się poza tem wykazać własnym, poważnym dorobkiem i samoistnem przemyśleniem wielu zagadnień w tej samej dziedzinie a uwzględnić się także wyniki pracy i myśli innych uczonych. Robi to Wenger w szerokiej mierze zwłaszcza w stosunku do literatury włoskiej, która zaczyna coraz bardziej stanowczo zajmować w romanistyce pierwsze miejsce.

Przeznaczył swą książkę Wenger przedewszystkiem, jako podręcznik dla studentów prawa. Postawi ona im wprawdzie wysokie wymagania, ale i zaspokoi ich potrzeby w całym szeregu doskonałych ustępów, pisanych jasno, przedstawiających rzecz przystępnie i zrozumiale. Czasem jednak ma się wrażenie, jakżeby autor o tem właściwem przeznaczeniu swego dzieła zapomniał. W niektórych bowiem ustępach ujęcie rzeczy stanowczo przekięczy kwalifikacje umysłowe studenta, n. p. w wywodzie o prawomocności wyroku. W innych znowu brakuje pożądanej zawsze w podręczniku zwiększłości i jasności i rzecz w istocie dość prosta zaciemni się niepotrzebnie, n. p. w rozdziale o organizacji sądowej lub we wstępnych uwagach o kognicji. Niekiedy znowu przedstawienie rzeczy będzie dla takiego czytelnika niewystarczającym. kiedy n. p. na str. 79 przeczyta, że w iudicium divisorium obie strony mają charakter lak powoda jak pozwanego, a dopiero na str. 161 dowie się coś o tem, na czem właściwie polega różnica ról procesowych.

Wszystko to oczywiście uwagi raczej przypadkowe; od obszerniejszego jednak omówienia każe powstrzymać się charakter niniejszego czasopisma, przeznaczonego w pierwszym rzędzie dla prawa praktycznego. Niepodobna natomiast, zapoznawszy się z dziełem Wengera, oprzeć się chęci porównania go ze wspomnianym zarysem Costy. Kto wie, czy porównanie to nie wypadnie na ogół na korzyść uczonego włoskiego, który potrafił na 214 stronicach 16-ki omówić jasno wszystkie prawie instytucje rzymskiego procesu cywilnego w ich historycznym rozwoju, scharakteryzować je precyzyjnie, przy-

toczyć wiele źródeł i mnóstwo literatury przedmiotu, nakreślić linje istniejących w nauce kontrowers. Nie da się oczywiście zaprzeczyć, że wiele zagadnień Wenger ujmuje szerzej i głębiej od Costy; wystarczy wskazać na wywody o zasadzie: *bis de eadem re ne sit actio*, w związku z zasadą konsumpcji procesowej lub na przedstawienie istoty procesu formułkowego, do której zresztą bez istotnej potrzeby zbyt często powraca. Ale nieraz znowu mimo całej zwięzłości Costa jest tym, który daje więcej, omawiając n. p. wcale szeroko (str. 32 — 36) i krytycznie na tle źródeł stanowisko urzędnika w legisalkcji (bierne czy czynne), kiedy Wenger załatwia się z nim w jednym zdaniu, zawierającym pozytywne twierdzenie (str. 24), z którego później już tylko wysnuwa konsekwencje (str. 98/9). Podobnie więcej niż od Wengera dowie się czytelnik od Costy o istocie *vindexa*, rozwoju zdolności procesowej filii *familias*, po części o *translatio iudicii*, zastępstwie procesowym i niektórych problemach z nauki o *cognitio extraordinaria*.

Na ogół obie książki doskonale się uzupełniają i spełniają z pewnością w stosunku do współczesnej nauki to zadanie, jakie przed pół wiekiem przypadło Kellerowi i Bethmann-Hollwegowi.

Z. Lisowski.

J. L. Repetitorjum z prawa rzymskiego, cz. I. Dzieje. Warszawa (druk. Grubowskiego) 1924, cz. II. Systemat. 1925.

De la reuil J.: Rome et l'organisation du droit. Paris (La renaissance du livre) 1924.

Girard Paul Frédéric: Manuel élémentaire de droit romain. 7. édition, revue et augmentée. Paris (Rousseau) 1924.

Macqueron: L'histoire de la cause immorale ou illicite dans les obligations en droit romain. Paris 1925.

May Gaston: Eléments de droit romain, à l'usage des étudiants des Facultés de droit. 16 édition. Paris 1925.

Timbal: Des donations rémunératoires en droit romain et en droit français. Paris 1925.

Codex Theodosianus: Heidelberger Index zum Theodosianus. Hergestellt unter der Leitung von Otto Gradenwitz. Berlin 1925.

Endemann Friedrich: Römisches Privatrecht (nebst Quellenstellen) (Grundrisse der Rechtswissenschaft 12) Berlin (Gruyter) 1925.

- Kubier Bernhard: Geschichte des römischen Rechts. Ein Lehrbuch. Leipzig 1925-
- Kubier Bernhard: Lesebuch des römischen Rechts zum Gebrauch bei Vorlesungen und Uebungen und zum Selbststudium. 3. Aufl. Leipzig 1925.
- Levy Ernst: Der Hergang der römischen Ehescheidung. Weimar 1925.
- Texte zu Uebungen im römischen Privatrecht (Juristische Texte f. Vorlesungen und Uebungen I.) Bonn, (A. Marcus u. E. Weber) 1925.
- Wlassak Moritz: Die klassische Prozessformel. Wien 1924.
- Zitelmann Ernst: , Digestenexegese. 20 Fälle aus dem römischen Recht. Berlin - Grunewald (Dr. W. Rothschild) 1925.

b) prawo polskie.

- Abraham Wl.: Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim. Lwów 1925.
- Dąbkowski Przemysław: Zarys polskiego prawa prywatnego, wyd. III. Lwów (Jakubowski) 1924.
- Dicker Józef: Pokuta kościelna w polskim prawie wiejskim od XVI. do XVIII. wieku (Pamiętnik hist, prawn, t. I. zesz. 1.) Lwów 1924.
- Kutrzeba Stanisław: Historia ustroju Polski w zarysie, tom I: Korona. Wydanie szóste, na nowo opracowane. Lwów i Warszawa 1925.
- Lange Oskar: Lokacja miast Wielkopolski właściwej na prawie niemieckim w wiekach średnich (Pamiętn. hist, prawn, t. I. zesz. 5.) Lwów 1925.
- Namysłowski Władysław: Zarys serbskiego prawa majątkowego w wiekach średnich. (Pamiętn. hist, prawn, t. I. zesz. 2) Lwów 1925.
- Rafacz Józef: Dawne polskie prawo prywatne. Warszawa („Bratnia Pomoc") 1925.
- Smoleński: Historia ustroju dawnej Polski. Warszawa („Bratnia Pomoc") 1925.
- Widajewicz Józef: Nazwiska i przezwiska ludowe. Studium z dziejów wsi polskiej XVII. i XVIII. w. (Pamiętn. hist, prawn, t. I. zesz. 3.) Lwów 1925.
- Vetulani Adam: Zastępstwo procesowe w Polsce przed statutami Kazimierza Wielkiego. (Pamiętn. hist, prawn, tom I. zesz. 4.) Lwów 1925.
- Zachorowski Stanisław: Studja z dziejów prawa kościelnego i polskiego. Warszawa 1925.

c) prawo Europy zachodniej.

- Historja prawa na Zachodzie Europy opr. na podstawie wykład. prof. Koschembar - Łyskowskiego. Warszawa („Bratnia Pomoc") 1924.
- Andt E.: La chambre des comptes de Dijon à l'époque des ducs Valois t. I. Paris 1924.

- Chénon Emile: Les démembrements de la propriété foncière en France avant et après la révolution 2 éd. Paris (Sirey) 1923.
- Declareuil J.: Histoire générale du droit français des origines à 1789 à l'usage des Etudiants des Facultés de droit. Paris (Sirey) 1925.
- Esmein A.: Cours élémentaire d'histoire du droit français à l'usage des étudiants de première année. 15. édition, mise à jour par R. Génestal. Paris (Sirey) 1925.
- Jouon de Longrais: La conception de la saisine du Xe au X^{IV}e siècle. 1925.
- de Laplanche Jean: La réserve coutumière dans l'ancien droit français. Paris (Sirey) 1925.
- Lepointe G.: L'organisation et la politique féodales du clergé de France sous le règne de Louis XV. Paris 1924.
- Rosambert A.: La veuve en droit canonique jusqu'au X^{IV}e siècle. Paris 1924.
- Vinogradoff Paul: Principes historiques du droit. Introduction. Le droit de la Tribu. Trad. de l'anglais par R. Duez. Paris 1924.
- v. Below Georg: Der deutsche Staat des Mittelalters. Eine Grundlegung der deutschen Verfassungsgeschichte. Bd. I. Die allgemeinen Fragen. 2. Auflage. Leipzig 1925.
- Bonhold Gotthold: Die Freiheitsstrafe in den italienischen Strafrechten des 12—16 Jh. Tl. 2. Der Vollzug der Freiheitsstrafe (Leipziger rechtswiss. Studien H. 9.) Leipzig 1925.
- Cohn Willy: Das Zeitalter der Hohenstaufen in Sizilien. Ein Beitrag z. Entstehung des modernen Beamtenstaates. (Unters. zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte H. 134). Breslau 1925.
- Echardt Karl August: Der Deutschespiegel, seine Entstehungsgeschichte und sein Verhältnis zum Schwabenspiegel. Weimar 1924.
- Fehr Hans: Volk und Recht im Mittelalter und in der Neuzeit. (Deutschkundl. Bücherei) Leipzig 1925.
- Krusch Bruno: Die Lex Bajuvariorum, Textgeschichte, Handschriftenkritik und Entstehung. Mit 2 Anhängen: Lex Alamannorum und Lex Ribuariorum. Berlin 1924.
- Locher Eugen: Das württembergische Hofkammergut. Eine rechtsgeschichtl. Studie. (Tübinger Abhandl. z. öffentl. Recht, H. 4). Stuttgart 1925.
- Mass Konrad: Deutsche Rechtsgeschichte (Die Bücherei der Volkshochschule Bd. 52). Bielefeld 1925.
- Merk Walter: Vom Werden u. Wesen des deutschen Rechts. (Schriften z. politischen Bildung H. 19). Langensalza 1925.
- Millerer: Geschichte z. Ehehinderniss. der Entführung im kanonischen Recht seit Gratian. Paderborn 1924.

Usteri Emil: Das öffentlich-rechtliche Schiedsgericht in der schweizerischen Eidgenossenschaft des 13—15 Jh. Ein Beitrag zur Institutionsgeschichte u. zum Völkerrecht. Zürich (Orell Füssli) 1925.

2. Prawo karne i proces karny.

Bartning: Der Einzelrichter im Strafprozess, Hamburg, 1924.

Autor jest gorącym zwolennikiem rozszerzenia kompetencji sędziów jednoosobowych, a że uwagi jego w tej materji opierają się widocznie na własnym doświadczeniu i bystrej obserwacji, temat zaś i dla naszych prac ustawodawczych doniosły, przeto, — choć dalecy jesteśmy apoteozowania sądów jednoosobowych, — chętnie podajemy uwagi autora w streszczeniu.

Autor zaznacza z góry, że pytanie, czy większa ilość głów (sędziów) daje większą rękojmię, sprawiedliwego wyroku nie zostało dotąd zasadniczo i naukowo rozstrzygnięte. Sam jest raczej zdania, że pytanie to wkracza w dziedzinę psychologii jednostki i mnogości osób (zbiorowiska), wyrażając przekonanie, że rękojmia sprawiedliwego orzeczenia nie polega na Składzie trybunałów sądowych i w sposobie (stosunku) głosowania ale na duchu, jakim owiane jest postępowanie. Każdy wyrok karny wartościuje zarazem osobę oskarżonego i tu — w ocenie charakteru i wartości moralnej człowieka — leży właściwy punkt ciężkości wymiaru sprawiedliwości karnej. Czy taka ocena wydana przez trzech, pięciu, siedmiu lub dziesięciu będzie trafniejszą aniżeli wygłoszona przez jedną osobę? Takiemu zapatrywaniu hołdowały przynajmniej dotąd ustawodawstwa a to do tego stopnia, że w razie ferowania wyroku przez większe kolegia wykluczano nawet środek prawny odwołania. Autor przypisuje jednak te urzządzenia tendencjom politycznym poczętym w rewolucji francuskiej a forytującym załatwianie wszelakich spraw publicznych przez zgromadzenia (komitety, komisje, jury, parlamenty i t. p.); natomiast Anglja, choć uchodzi za kolebkę sądów przysięgłych, utrzymała dotąd konsekwentnie postulat jednomyślności werydyktu; dla pojęć angielskich przysięgli zrastają się tedy w jedną osobę, jednostka zaś nie może mieć dwojakiego przekonania i nie może uznać oskarżonego winnym tego samego czynu np. w trzech piątych częściach a niewinnym w dwóch piątych. Dlatego jednomyślność nieraz ma być ewentualnie wymuszona.

Zasada kolegialności kompensuje wprawdzie z reguły niepożądane przymioty, właściwości, przywary, uprzedzenia

i t. p. poszczególnego uczestnika (sędziego), ale też prawie zawsze przytłumia osobiste zalety.

Sędzia wybadać może wreszcie obwinionego doszczętnie i aż do tych głębin jaźni, których już nie rozświetlają władze rozumowe — tylko przy pomocy intuicji i pewnego stopnia fantazji; są to rekwizyty bez których nie może się obejść — jak ta dziś dokładnie wiemy — żaden zawodowy prawnik; tylko z ich pomocą odtworzy plastyczny obraz całości kształtu zaszłości, o których nie mógł uzyskać wiadomości bezpośrednich a uzyskane w ten sposób wyobrażenie zastąpi martwe i urywkowe „ustalenia faktyczne”.

Otóż taką rozumną, konstruktywną a tem samem i ścieśniającą wyobraźnią posługiwać się może, zdaniem autora tylko poszczególny człowiek a nigdy kolegium, w którym ponadto kryje się — choćby podświadomie — uczucie braku odpowiedzialności i stąd wygodnictwo skłaniające do uległości wobec zapatrywania przewodniczącego lub sprawozdawcy.

Jasne, że tak trudnemu i doniosłemu zadaniu sprosta t y l k o sędzia odpowiednio ukwalifikowany i wolny od trosk powszedniego życia.

Jeszcze większą wagę przykładu autor do przeobrażenia postępowania, którego się w tym celu domaga: proces dotychczasowy obciąża bowiem sędziego orzekającego wprost ponad siły. Żąda tedy autor — także dla uzgodnienia procedury z zasadą skargowości. dotychczas wykoszlawiana — aby przesłuchanie obwinionego i przeprowadzenie dowodów oddano prokuratorowi i obrońcy, a natomiast rozprawa odbyła się niby żywy dramat wobec nieobciążanego aktami (aktenlos) sędziego, który stąd czerpie bezpośrednie wrażenie i przekonanie.

Prof. Dr. Stefan Glaser (Wilno).

B r o n s B r.: Ein neuer Stil fürs Strafrecht, Leipzig, 1924.

W broszurze pod powyższym tytułem domaga się autor dla nowych kodyfikacji karnych poprawnego stylu i sposobu wyrażania nakazów i zakazów, trafnego a przystępnego, aby tenor samem brzmieniem wnikał w świadomość ogółu, tem samem wzmacniał powagę ustawy i zyskiwał dla niej posłuch.

Na te ogólne zasady godzimy się tem chętniej, że zmuszeni pod rządami zaborczemi (austriackim i niemieckim) stosować niemieckie teksty wzgl. dosłowne przekłady na język polski, odczuwaliśmy tem bardziej wszystkie niedogodności płynące z ciężkiej, niezdarnej stylizacji, zawiłych zwrotów

i wyrażen jurydyczno - technicznych, co wszystko złożyło się na ten styl urzędowy, tę „schwer verständliche Gesetzessprache”, na którą utyskuje obecnie niemiecki autor.

Pomijamy tedy niesmaczne dytyramby na „niezrównaną” doskonałość języka niemieckiego („An Freiheit, Feinheit und Schmiegsamkeit seiner Formgesetze überbietet das Deutsche jede tote und lebende Bildungssprache...”)» a podkreślmy wymienione już powyżej ogólne zasady, którym przyznać można moc powszechnie obowiązującą. Więc trafną jest opinia jednego z współpracowników projektu niem. z r. 1919, że ustawa karna przemawiać ma nie tylko w słowach jasnych i stanowczych, ale także prostych i naturalnych; język ma być szlachetny a zarazem potoczny (przyjęty przez ogół, popularny, volkstümlich). Nie ma bowiem to wyrazownictwo celów czysto naukowych, ale ma wnikać w świadomość ogółu i tam jednać uznanie i poszanowanie dla ustawy. Bowiem w życiu publicznym rozgrywa się ten sam proceder, który obserwować możemy w swem otoczeniu najbliższym: życzenia, zlecenia i nakazy wykonywane bywają z reguły ohochość i ściśle, jeżeli odnośna myśl przyoblecze odpowiednią formę, gdy naodwrot niezręczne wyrażenie nigdy nie dozna tego samego powodzenia.

Autor przytacza jeszcze szereg ustępów nowego projektu, a obok proponowaną przez siebie poprawną i zrozumiałszą stylizację, ale tu pozostawić musimy ocenę własnym jego rodakom, jako jedynie interesowanym.

W końcu wygłasza — śladem innych autorów — zasadę, że ustawodawca, podobnie jak każdy artysta, dążyć ma do osiągnięcia najskromniejszymi środkami najwyższych celów — ustawę tak, jak dzieło sztuki musi znamionować: jasność, czystość, prostota!

Zadanie o ile szczytne, o tyle trudne!

Prof. Dr. Stefan Glaser (Wilno).

Halle Feliks: Wie verteidigt sich der Proletarier in politischen Strafsachen vor Polizei, Staatsanwaltschaft und Gericht? Berlin, 1924.

Książkę tę, dość sporych rozmiarów, przyrównałyby można jedynie do zbioru recept i przepisów lekarskich dla wiecznie niedomagającego na zdrowiu.

Proletariusz (czytaj: wywrotowiec-komunista) pozostaje w ustawicznym konflikcie z ładem i porządkiem „burżuazyj-

nego" społeczeństwa, a że państwo w koniecznej obronie własnej zwalczać musi zamachy wywrotowe, co znów niejednokrotnie wywołuje przykre acz w ustawie obowiązującej przewidziane następstwa dla burzyciela istniejących porządków, — przeto jeden z „towarzyszów” ułożył rodzaj poradnika prawnego na ten cel, aby z owej walki wyszedł „proletariusz”, o ile nie zwycięsko, to przynajmniej obronną ręką!

Hasło nieubłaganej, systematycznej walki klasowej uwytatnia motto: „Każdy proletariusz oskarżony o działalność polityczną uświadomić sobie winien, że jego walka — czy proces jest wielkiej, czy małej wagi — zawsze przedstawia część powszechnej walki rewolucyjnej”. Do reszty odślania tendencje tego komunistycznego vade-mecum przedmowa, gdzie obok pouczenia o postanowieniach ustawy i procedury karnej wysuwa się jako naczelne zadanie taki sposób występowania i obrony w procesie karnym, „ażeby burżuazyjne trybunały sądowe zmuszone były jak najdokładniej odślonić wobec szerokich mas swój klasowy wymiar sprawiedliwości”.

Więc zozydzenie sądownictwa z jednej, a bezkarność dla przestępcy z drugiej strony, oto cele, do których zmierza autor - towarzysz nakładem pracy skutecznionej — przyznać należy — z istic niemiecką ścisłością i dokładnością.

Dość przejrzeć spis rzeczy zamieszczony na 5 bez mała stronicach ścisłym drukiem, aby się przekonać, że autor zapoznał się najgruntowniej z materjalną i formalną ustawą karną, że nie omieszkął wskazać choćby najmniejszej luki i szczyby w przepisach, któreby prześliznąć się mógł podsądny, tudzież, że obficie zaopatrzył dzieło w praktyczne wskazówki i przestrogi pomocne w utrudnianiu i ew. udaremnianiu dochodzeń. Dla przykładu kilka próbek (z nagłówek): „Vorsicht beim Verfassen und Aufbewahren von Briefen und Schriftstücken etc.” — „Schweigsamkeit, namentlich gegenüber Frauen” — „Keine Prahlerei” — „Warnung vor Trunkenheit” — „Beispiel wie eine Entlastung nicht versucht werden darf” i t. p.

Książka ciekawa — nie tyle dla prawnika, ile dla polityka i socjologa.

Prof. Dr. G l a s e r (Wilno).

B o s s o w s k i : Ewolucja postępowania dowodowego w procesie karnym. Poznań, Fischer i Majewski, 1925, str. 44.

G l a s e r : Kara odwetowa a kara celowa. Lublin, Druk. Uniwersytecka, 1924, str. 54.

- Instrukcja dla sądów polowych. Warszawa, Druk. Sztabu Generaln. 1925. str. 28.
- Kutra i Lax: Prawo karne. Podręcznik do użytku organów służby bezpieczeństwa na obszarze b. zaboru austriackiego.
- Makowski: Prawo karne (wykład porównawczy). Warszawa, Hoesick, 1924, str. 461.
- Mogilnicki: Dziecko i przestępstwo. Wyd. II. Warszawa, Arct, 1925, str. 425-
- Naymark: Etjologia przestępstwa. Warszawa, Hoesick 1925.
- Niewodniczański: Interes skarbu w sądzie karnym. Warszawa, Gebethner i Wolff, 1925.
- Offmański: Szcik wykładów higieny, medycyny sądowej i t. d. Wyd. IV. Warszawa, Hoesick, 1925, str. 282.
- Stephan: Samoobrona w obrazach, tłum. Jungraw. Warszawa, Arct, 1925, 1,20 zł.
- Wyrok w procesie o obrazę władz szkolnych. Toruń, druk. Buszczyńskiego 1925, str. 35.
- Brutails: L'expertise judiciaires en écritures. Paris 1925, 12 fr. 40 fr.
- Desprez: Du rôle du Jury dans l'application de la peine. Paris, 1925. 40 fr.
- Dumolard: Code de la Cour d'assises. Paris 1925, 30 fr.
- Foignet et Dupont, Manuel élémentaire de droit criminel. Paris, 1925, 12 fr.
- Garaud: Les avant projets polonais de 1922 pour la partie générale d'un code pénal. Paris, Giard, 1924, str. 123.
- Raiter: Avortement criminel et dépopulation. Paris, 1925, 20 fr.
- Bader: Aus der Werkstätte der Kriminalisten. Wien, Steyrmühl 1925, 92 str. 0,50.
- Baumgarten: Das Wesen d. Strafrechtswissenschaft, Basel, Helling v. Lichtenbahn 1925, str. 19, 1 fr.
- Benda: Das österr. Strafgesetz nach dem Stande bis October 1924. Graz, Polizeidirektion Graz, aufgest. Leuchner & Lubiensky 1925, 323 str. 5.—
- Bjerre: Zur Psychologie der Mörder. Heidelberg, Winter, 1925. 172 str. 3,50.
- Cleric: Leitfaden d. strafrechtlichen Rechtsprechung d. Schweiz. Bundesgerichts, Bern, Stämpfli, 1925, 147 str. 6—
- Cuno: Die strafproccssl. u. sonstigen gesetzlichen Bestimmungen u. Freiheitsentziehungen Durchsuchung u. Beschlagnahme in Frage u. Antwort. 4 Aufl. Berlin Nauck, 1924. 80 str. 180 M.
- Dannerberg: Liberalismus u. Strafrecht im 19 Jahrhundert. Berlin de Gruyter 1925. 66 str.
- Dohna: Das Strafprozessrecht. 2 Aufl. Berlin, Heymann 1925. 272 str. 8.—
- Ruch 1925, IV

- Dohna: Uebungen im Strafrecht u. Strafprozessrecht. Berlin, Liebmann. 1925, 108 str. Bde 4.
- Elster: Sozialbiologische Bemerkungen z. Strafgesetzentwurf. Berlin, de Gruyter 1925, 34 str. 1.—
- Endemann: Zivilcourage u. Strafrecht. Berlin, Heymann 1925, str. 64, 2.—
- Engelsrecht: Verbrecher. Neu-Finkenkrug bei Berlin. Pachel, 1924, str. 152, 3 M.
- Friedendorff: Einführung in Strafgesetzbuch u. Strafprozessordnung f. Polizeibeamte, 2 Aufl. Berlin, Nauck, 1925, 148 str. Hlw. 3.
- Gay: Wie kann die vorbeugende Tätigkeit d. Polizei bei Bekämpfung der Verbrechertums ausgebaut u. erfolgreicher gestaltet werden? Berlin, „Kameradschaft“, 192s, 112 str. 1.50.
- Gerland: Die Entstehung der Strafe. Jena, Fischer, 1925, 28 str. 2.—
- Goldschmidt: Rechtsfälle aus dem Strafrecht, Berlin, Springer, 1925, 73 str. 2.40.
- Haarmann der 24 Mörder v. d. Schwurgericht. 5 Aufl. Hannover, Leunig, 1925, 112 str.
- Hippel: Deutsches Strafrecht. Bd. 1. Berlin, Springer, 1925.
- Honig: Studien z. juristischen u. natürlichen Handlungseinheit zugl. e. Beitr. z. Strafrechtsreform, Mannheim, Bensheimer, 1925, 142 str. 8.—
- Karsch - Haack: Die deutsche Bewegung z. Aufhebung des § 175 R. St. G. B. u. zur Besichtigung der Achtung geschlechtlichen Verkehrs unter Geschlechtsgleichen, Berlin, Pankow, 1924, str. 30. 0,50
- Kitzinger: Die Stellung der Gesellschaft z. Verbrechen u. z. Strafe. Tübingen, Mohr, 192s, 36 str. 1.20.
- Kriminalstatistik für d. Jahr 1921. Berlin, Puttkammer, 1924, 30 str. 2.—
- Kössler: Selbstmord u. Tötung auf Verlangen. Wien, Perles 1925, 54 str. 1.80.
- Lamprecht: Das strafgerichtliche Verfahren im österr. Bundesheer. Graz, Leykam, 1925, 176 str. öst. Schi. 1,80.
- Leipzig: Gesetz wider Gesetz. Die homosexuellen Menschen im Kampf um ihr Menschenrecht. Berlin, Pankow, 1924. 32 str.
- Lessing: Haarmann, Berlin. Verlag die Schmiede, 1925, 271 str. 3.25.
- Liszt: Vorlesungen u. die allgemeinen Lehren des materiellen Strafrechts. Graz, Leykam, 1925.
- Mannheim: Beiträge z. Lehre v. der Revision wegen materiell-rechtlicher Verstöße im Strafverfahren, Berlin, Springer, 1925, str. 243, 3,15.
- Merkel: Zur Abgrenzung v. Täterschaft u. Beihilfe, Greifswald, Bamberg. 1925, 30 str. 1,50.
- Messer: Das Problem der Willensfreiheit. Göttingen. Baudenhock u. Ruprecht. 3- Aufl. 192s, str. 95.

- Methgenberg: Die Verträge mit d. Tschechoslovakei u. Rechtshilfe in Strafsachen, Mannheim, Bensheimer, 1925, 168 str. 6.—
- Michaelis: Leitfaden ü. Gefängniskunde. Münster i. W. Theissing 1925, str. 153, 3.—
- Otten: Der Fall Strauss. Berlin, Schmiede, 1925, str. 109.
- Pollitz: Die Psychologie des Verbrechers. Kriminalpsychologie. Leipzig, Teubner, 1925, 128 str. Hlw. 1,60.
- Quanter: Die Sittlichkeitsverbrechen im Laufe d. Jahrhunderte u. ihre strafrechtliche Beurteilung, 8. Aufl. Berlin, Pankon Linsen, 1925, 12.'—
- Schmidt: Grundriss d. deutschen Strafrechts, Leipzig, Hirschfeld 1925.
- Schmidt: Sammlung v. Reichsgesetzen strafrechtlichen Inhalts, 3 Aufl. München, Beck, 1925, 489 str. 6.—
- Seefeld: Das Protokoll im österr. Strafprozesse, 4. Aufl. Wien, Staatsdruckerei, 1925, 114 str. öst. Schil. 5.
- Vlavianos: Zur Lehre v. der Blutrache. Jena, Thüringer Verlagsanstalt, 1924, str. g8. 2,50.
- Weber: Das Notstandsproblem u. seine Lösung in den deutsch. Strafgesetzentwürfen v. 1919 u. 1925. Leipzig, Weicher, 1925.
- Wulffen: Kunst, u. Verbrechen. Dresden, May, 1925, str. 52, 0,50.
- Wulffen: Das Weib als Sexualverbrecherin, 6 — 9 Tsd. Berlin Langenscheidt, 1925, 431 str. 16.—
- Wulffen: Im Reich d. Schelme. Dresden, Karl May, 1925, 68 str. 0,50.

3. Prawo cywilne, handlowe i procesowe.

Zoll Fryderyk, prof, i Hełczynski Bronisław dr.: Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych wraz z rozporządzeniami uzupełniającymi o przerachowaniu wszelkich należności prywatno i publiczno - prawnych. Wydanie drugie, znacznie powiększone, str. 494 (Gebethner i Wolff).

Nowe wydanie cennego komentarza do rozporządzeń waloryzacyjnych, które za czasów „pełnomocnictw” w tak wielkiej liczbie się okazały a niestety także zbyt często ulegały zmianie, daje możliwość objęcia całości ustawodawstwa waloryzacyjnego. W porównaniu z wydaniem pierwszym drugie znacznie wzrosło nie tylko wskutek przybytku nowego materiału ustawowego ale także z powodu rozszerzenia objaśnień i dodania nowych części, które wychodzą poza ramy komentarza i mają charakter samoistnych rozpraw. Są niemi w szczególności „Przegląd literatury i obcego ustawodawstwa waloryzacyjnego” pióra najlepszego dziś może w Polsce znawcy te-

go przedmiotu dra Aleksandra Raczyńskiego, oraz „ekskurs” prof. Zolla „o przejmowaniu zobowiązań i przelew wierzytelności — a waloryzacja”. Ten ostatni problem, opracowany wedle ustawodawstw wszystkich trzech dzielnic, wykazuje bardzo jasno słabe strony konstrukcji, operującej wyłącznie „domniemaną wolą” stron. We większości bowiem przypadków przejęcia długu przy okazji kupna — sprzedaży nieruchomości zwłaszcza przed rokiem 1923, strony nie liczyły się z waloryzacją a w konsekwencji miałyby nabywca obecnie regres do sprzedawcy. Oczywiście byłoby to prawie zawsze wielką niesłusznnością, bo po największej części pozbycie w czasie inflacji naraziło go i tak już na znaczne straty. Jeśli zaś wynik ten zacznie się korygować wedle zasad słusznności, to owa „domniemana wola umowna” pozostanie zawsze fikcją zależną od dowolności sędziego. Dlatego też sądzę, że możnaby pominąć tę w przeważnej części przypadków sztuczną konstrukcję i rozstrzygać wprost tylko wedle zasad słusznności, do czego zresztą przepis § 28 rozporządzenia waloryzacyjnego daje zupełną podstawę.

Prof. A. O h a n o w i c z (Poznań).

Goldstern Henryk Dr.: Waloryzacja czyli przerachowanie zobowiązań prywatno - prawnych oraz publiczno - prawnych. Tarnów, 1925, str. 176.

Jest to zbiór przepisów o przerachowaniu zobowiązań wraz z niektórymi rozporządzeniami pokrewnymi, jak o ulgach w opłatach stemplowych i sądowych, o wierzytelnościach w walutach obcych i złotych w złocie, o bilansowaniu w złotych i t. p. Zestawienie obejmuje materiały ustawowy po koniec stycznia 1925 r. Wydawnictwo pożyteczne, jednak nie jest wolne od usterek, i tak n. p. pominięto zupełnie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11-go lutego 1924 r. Dz. u. nr. 15, poz. 243 o zmianie warunków opłat prywatno-prawnych należności w stosunku do Skarbu Państwa, gdzieśniedzie powołany jest mylny § (str. 18 z § 10), niekiedy podział na ustępy niezgodny z oryginałem (str. 22 § 16, 25, § 17), rażą także zbyt liczne błędy drukarskie w korekcie nieusuńnięte.

Prof. A. O h a n o w i c z (Poznań).

Z g a i ń s k i Tadeusz: Zatajenie ceny kupna. (Poznańskie Prace Prawnicze. Dział prawa cywilnego pod redakcją prof. dr. Alfreda Ohanowicza. Nr. 1). Poznań 1925 (Fischer i Majewski) str. 70.

Zwięzła rozprawa traktująca o ustawie z 26 września 1922 r. Dz. U. nr. 90, poz. 827 w przedmiocie skutków prawnych zatajenia części ceny w umowach o sprzedaż lub zamianę na tle ustawodawstwa cywilnego b. dzielnicy pruskiej. W bardzo sumiennej egzegezie autor poddaje krytycznej ocenie postanowienia ustawy i wykazuje jak doniosłe zmiany wprowadza ona w całym szeregu podstawowych pojęć i instytucyj prawa cywilnego obowiązującego na Ziemiach Zachodnich. Praca niezmiernie aktualna zasługuje na uwagę zarówno teoretyków jak praktyków, jako jedno z nielicznych, niestety jeszcze, u nas opracowań bieżącego ustawodawstwa polskiego w związku z obowiązującymi dotąd systemami prawnemu

Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce, praca zbiorowa z udziałem profesorów uniwersytetów polskich pod redakcją prof. dr. Peretiatkowicza. Część III.; Prawo cywilne, część IV.; Prawo handlowe i nowe prawo wekslowe i czekowe, Poznań 1925, Fiszer i Majewski, cz. III, str. 223, cena 10 zł; cz. IV, str. 138, cena 5 zł.

Doskonałego tego i ze wszech miar tak potrzebnego wydawnictwa ukazały się niedawno 2 nowe tomy, poświęcone prawu cywilnemu i handlowemu łącznie z nowym prawem wekslowem i czekowem. Część trzecia — Prawo cywilne obowiązujące na ziemiach polskich przedstawia się wprost doskonale, w szczególności jeśli chodzi o prawo cywilne obowiązujące w b. dzielnicy rosyjskiej i austriackiej (oprac. przez prof. Longchamps'a) oraz prawo cywilne b. zaboru pruskiego opracowane przez prof. A. Ohanowicza, jednego z najlepszych teoretyków w tej dziedzinie w Polsce. Niezwykle cenną rzeczą jest obok zwięzłości wykładu, nadzwyczajna jego przejrzystość dzięki układowi oraz wyczerpujące podanie odnośnej literatury. Prawo cywilne, obowiązujące na Ziemiach Wschodnich — opracowane przez prof. Fr. Bossowskiego, bardzo udostępnia obywatelom polskim z innych dzielnic, a nie znającym języka rosyjskiego zaznajomienie się z prawem cywilnym, obowiązującym na naszych kresach wschodnich.

Część IV — prawo handlowe obowiązujące na ziemiach polskich (trzy odmienne ustawodawstwa — rosyjskie, austriackie i pruskie) oraz nowe prawo wekslowe i czekowe obowiązujące już jednolicie na całym terytorium państwa polskiego, iako ustawa polska, zostały opracowane przez J. Namitkiewicza i doskonale pomagają w zorientowaniu się w różnicach i podobieństwach jakie w dziedzinie stosunków prawa

handlowego w Polsce panują. Krótki zarys nowego prawa wekslowego i czekowego przyczynia się znowu do zaznajamiania się społeczeństwa już z naszym rodzimym ustawodawstwem polskim.

Ze względu na daleką jeszcze chwilę wprowadzenie w Polsce jednolitego ustawodawstwa cywilnego, wydawnictwo takie jak powyższa „Encyklopedia” spełnia iście obywatelski obowiązek, zaznajamiając wzajemnie obywateli różnych dzielnic z prawem, które w różnych dzielnicach obowiązuje i ułatwiając im zorientowanie się w prawie międzydzielnicowym. Dużą przysługę oddać może również powyższe opracowanie młodzieży studyjacej, szczególnie, jeśli chodzi właśnie o prawo międzydzielnicowe.

M. 2.

Górski Antoni dr.: Prawo wekslowe i czekowe. Warszawa. 28 wydawnictwo Hoesicka tekstów ustaw, obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej.

Doliński Aleksander, prof. Polskie prawo wekslowe, Pozn. St. Instytut Krajowy, 1925.

W krótkim czasie po ogłoszeniu w Dzienniku ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr. 100 z dnia 21 listopada 1924 roku dwóch rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14-go listopada 1924 r. znoszących dotychczasową różnorodność ustawodawstwa wekslowego i czekowego na ziemiach polskich, zjawily się dwa poważniejsze opracowania nowych ustaw. Chronologicznie wcześniej ukazało się opracowanie dra Górskiego.

Na treść książki składają się objaśnienia, dodane do każdego z artykułów Rozporządzeń Prezydenta o prawie wekslowym i czekowym, poprzedzone krótkim wstępem, w którym autor daje wyraz swym powątpiewaniom, co do całkowitej unifikacji prawa wekslowego w Polsce z uwagi na istniejącą nadal różnorodność związanych z wekslową ustaw cywilnych i procesowych oraz szkicuje bardzo pobieżnie francuską i niemiecką teorię weksla wraz z przebiegiem międzynarodowej unifikacji. W części głównej książki autor nie ogranicza się do wyjaśnienia norm polskiego prawa wekslowego i czekowego, lecz obficie nawiązuje do odpowiednich norm ustawodawstw obcych zwłaszcza francuskiego. Przytem rozważania dogmatyczne łączy gdzieniegdzie z rozważaniami ekonomicznymi, niekonicznymi dla pierwszych. Jest to może na-

wet ze szkodą dla metody wykładu, który ze względu na to przeładowanie utrudnia wytworzenie jasnego obrazu konstrukcji polskiego ustawodawstwa.

Drugim poważniejszym opracowaniem jest Polskie prawo wekslowe, dra Aleksandra Dolińskiego, profesora prawa Handlowego Uniwersytetu Lwowskiego i członka Komisji Kodyfikacyjnej.

Autor jest redaktorem ustawowych motywów do Polskiej ustawy oraz referentem wielu jej artykułów. Jak wskazuje tytuł, autor ograniczył się do zaopatrzenia komentarzami jedynie norm polskiego prawa wekslowego.

Właściwą treść książki autor poprzedza zwięzłym przedstawieniem stanu prawnego, dotyczącego weksla na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przed nabraniem mocy obowiązującej Rozporządzenia Prez. z dnia 21. 11. 1924, zarysem historycznego rozwoju prawa wekslowego, naszkicowaniem prób międzynarodowej unifikacji, przedstawieniem istniejących teorii weksla z zaznaczeniem swych sympatyj dla teorii kontraktowej oraz jasnym podkreśleniem tych charakterystycznych cech zobowiązania wekslowego, które je wybitnie wyróżniają od zobowiązania cywilno-prawnego. W części drugiej autor analizuje i wyjaśnia treść poszczególnych norm prawnych. Wydanie jest bardzo staranne. Praktyczną wartość książki zwiększa zamieszczenie na początku tekstu ustawy, ułatwiające szybkie odnalezienie przepisu, orientację w komentarzu ułatwiają nagłówki, zamieszczone na marginesach. W obu książkach przestrzegana jest terminologia przyjęta przez Komisję Kodyfikacyjną. Cieszyć się należy, że zachowane zostały utarte, powszechnie znane terminy i nie przyjęte dość dziwaczne neologizmy terminologiczne z tłumaczenia ustaw o wymianach w tomie V wydawn. Min. Spr.

Książki te czynią zadość potrzebie komentarza do nowych tak częstych w użyciu w praktyce sądowej i handlowej ustaw, których przepisy szczegółowe znacznie różnią się od przepisów każdej z ustaw dotychczas obowiązujących.

K. G i d y ń s k i (Poznań).

G ó r s k i Antoni, dr. profesor wolnej wszechnicy polskiej, członek Komisji Kodyfikacyjnej, opracował: „Polskie prawo wekslowe i czekowe, Warszawa, 1925, F. Hoesick, 386 stron.

Pierwsze ustawy polskie ułożone przez Komisję Kodyfikacyjną, prawo wekslowe i czekowe, wprowadzone drogą

rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, bardzo rychło doczekały się wyczerpujących opracowań i to ze strony współpracowników przy ustawach, członków Komisji Kodyfikacyjnej, najbardziej zapewne do dzieła objaśnienia powołanych. Prof. Górski w wstępie (strona 1 — 28) do prawa wekslowego rozbiera w treściwy sposób zasadnicze różnice między prawem wekslowem francuskim i niemieckim, które to różnice dłuższy czas ruchowi międzynarodowemu unifikacyjnemu stały na przeszkodzie i przedstawia krótko historię umowy haskiej i dodatku jej, regulaminu wekslowego. Dalej następuje komentarz do poszczególnych przepisów ustawy. Opracowanie utrzymane jest na bardzo wysokim poziomie, stanowiąc poważny dorobek polskiej literatury prawniczej. Uwagi autora mają charakter wybitnie teoretyczny. Objaśnienia są uzupełnione częstokroć przez ciekawe wywody historyczne i porównania z innymi ustawami. Komentarz nie zajmuje się jednakowoż zbyt, i to jak przypuszczamy świadomie zastosowaniem ustawy do licznych poszczególnych spornych wypadków praktycznych, znanych z dawniejszej praktyki sądowej i piśmiennictwa do ustaw obowiązujących dotychczas w Polsce i ustaw innych krajów. Zasada autora ma niewątpliwie tę zaletę, że stoi na straży swoistości przyszłej wykładni polskich sądów i nie wciąga jej od razu w orbitę sposobu myślenia komentarzy do prawa niemieckiego i austriackiego, które i tak jeszcze długo zapewne w praktyce polskiej będą pokutowały. Że komentarz interesuje się przeważnie kwestjami teorii weksla wynika choćby z uwagi do art. 87 uw., w której autor przepisom o proteście, objaśnianym bardzo zwięźle, przygania, że zajmują się sprawami natury formalnej i nie przedstawiają wielkiego zainteresowania pod względem prawniczym. A jednak właśnie przepisy formalne stanowią zwykle nieprzebraną kopalnię sporów dla praktyki tem trudniejszych, że brak sędziemu kryterij zwykle mu zadanie ułatwiających, a więc naprzykład możności zastosowania zasady uczciwości w obrocie lub ochrony obiegu wekslowego. Zastrzeżenia powyższe nie mają jednakowoż uchybiać wysokiej wartości dzieła.

S.

Handlowe i prywatne prawo morskie obowiązujące w Polsce oraz przepisy o polskich statkach handlowych. Poznań, — Krajowy Instytut Wydawniczy 1925, 8° 176 stron.

Wydawnictwo zawiera tłumaczenie czwartej części nie-

mieckiego kodeksu handlowego. Przekład ten jest niesłychanie pożyteczny. Według ustawy o zarządzie b. dzielnicy pruskiej z dnia I-go sierpnia 1919 roku ustawodawstwo niemieckie łącznie przepisów o handlu morskim mają zastosowanie dla polskiego wybrzeża morskiego, a więc także i dla całej Polski. Przekład wobec wyczerpania tłumaczenia niemieckiego kodeksu handlowego Tadeusza Zoborowskiego może zapoznać całą Polskę z obowiązującym dla niej prawem morskim. Tłumacz w dziele niewymieniony miał zadanie niełatwe, wobec całego szeregu wyrażeń technicznych przy nieustaleniu polskiego słownictwa morskiego. W przekładzie, jak we wstępie zaznacza, użyto z konieczności wiele wyrażeń obcych, pochodzenia przeważnie niemiecko - holenderskiego, podnosząc jednakowoż słusznie, że w przyszłości morskie słownictwo polskie oprzeć się powinno przede wszystkim na słownictwie słowiańskim, w dalszym rzędzie na romańskim, a w ostateczności dopiero na słownictwie ludów germańskich.

Przekład jest bardzo staranny i dokładny. Do przekładu dodano w wyciągach tłumaczenie ustaw niemieckich, powoływanych w prawie morskim i polskie ustawy dotyczące spraw morskich tak, że orientowanie się w tej materji znakomicie jest ułatwione. S.

Trammer Jerzy dr.: „W sprawie reformy prawa upadłościowego”. Kraków 1924, str. 27.

Sekcja procesowa Komisji Kodyfikacyjnej uchwaliła kwestjonariusz co do wytycznych przyszłej ustawy upadłościowej, aby na podstawie zebranego w ten sposób materiału ustalić zasady przyszłego prawa upadłościowego. W odpowiedzi na kwestjonariusz autor omawia zasady przyszłej ustawy upadłościowej, proponując przyjęcie następujących wytycznych: 1) Upadłość należy stosować tak do majątku kupca jak i nie-kupca, nie czyniąc żadnej różnicy między upadłością kupiecką a niekupiecką; 2) osobne postępowanie w sprawach drobiazgowych jest zbyteczne; 3) jako przyczynę otwarcia upadłości należy przyjąć niewypłacalność dłużnika nie zaś nadmierne zadłużenie bez stanu niewypłacalności. Nadmierne zadłużenie może być powodem do otwarcia upadłości tylko w tych przypadkach, gdzie istnieje jedynie rzeczowa odpowiedzialność bez podmiotowego momentu uzdolnienia osobistego, a zatem zadłużenie nadmierne mogło by być powodem do upadłości tylko przy osobach prawnych i masie spadkowej;

4) dorobek dłużnika w ciągu upadłości powinien należeć do masy upadłościowej, lecz dłużnikowi należy pozostawić odpowiednią część dorobku na utrzymanie własne i rodziny; 5) co do zaczepialności czynności dłużnika wydaje się lepszy system niemiecko-austrjacki od systemu francuskiego; 6) dla upadłości należy przyjąć zasadę terytorjalności a nie uniwersalności z tem zastrzeżeniem, że państwu trzeba pozostawić możliwość wprowadzenia zasady uniwersalności zapomocą umów między-państwowych; 7) sąd winien mieć decydujący wpływ na powołanie organów zarządu masy upadłości w szczególności na wybór osoby zawiadowcy masy; 8) należy wprowadzić układ przymusowy jako formę zakończenia upadłości oraz celem zapobieżenia jej otwarcia; 9) po ukończeniu upadłości należy uchylić ograniczenia na czci dłużnika tak, aby postępowanie rehabilitacyjne nie było potrzebne. — Powyżej przytoczone zasady przyszłego prawa upadłościowego tworzą nader cenny materiał do dyskusji ustawodawczej.

Prof. Br. S t e l m a c h o w s k i (Poznań).

Zajączkowski Tadeusz: „Ustawy w sprawach sądownictwa niespornego obowiązujące na ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej”, str. 693. Poznań, 1925.

Tom XVII Zbioru Ustaw Ziem Zachodnich zawiera niemiecką i pruską ustawę o sądownictwie niespornem, polską ustawę o dobrach rodzinnych w b. dzielnicy pruskiej, dalej ustawę pruską o wychowaniu zapobiegawczem nieletnich, ustawę depozytową, pruską ustawę o kosztach sądowych, ordynację w przedmiocie opłat notariuszy, ustawę o opłatach świadków i znawców a wreszcie również i różne umowy między-państwowe jak umowę między Polską a obecną Austrią w przedmiocie wzajemnego obrotu prawnego, umowę między Polską a Czecho-Słowacją z 6 marca 1925 r. w przedmiocie uregulowania obrotu prawnego w sprawach cywilnych, karnych i niespornych, dalej dwa układy polsko-niemieckie, zawarte w Dreźnie dnia 24 lutego 1923 r. dotyczące spraw depozytowych, układ polsko-niemiecki w obrocie prawnym z dnia 5 marca 1924 r. oraz układ polsko-niemiecki w sprawach opiekuńczych z dnia 5 marca 1924 r. a wreszcie umowę między Polską a Królestwem Serbów, Kroatów i Słoweńców w przedmiocie stosunków prawnych obywateli obu stron, podpisaną w Belgradzie dnia 4 maja 1923 r. — W końcu dzieła znajduje się dodatek, zawierający przepisy ustawowe, ogłoszone w czasie druku jak n. p. ustawa językowa z 31 marca 1925 r. —

Dzieło zawiera nie tylko tłumaczenie ustaw niemieckich i pruskich, lecz również ich opracowanie a w szczególności przystosowanie do zmienionych warunków politycznych. Wszystkie ustawy podane są ze zmianami polskimi z dodatkiem rozporządzeń wykonawczych, okólników ministerialnych, wzorów a nawet poszczególnych przepisów ustawowych i całych ustaw, powołanych w przytoczonych wyżej ustawach zasadniczych. Ustawy o sprawach sądownictwa niespornego są komentowane według dzieła Schlegelbergera. — Choć przy opracowaniu szczegółów nie zawsze godzić się można z autorem, to jednak trzeba uznać, że stworzył on dzieło wybitne, dla praktyki wprost nieocenione.

Prof. Br. S t e l m a c h o w s k i (Poznań).

- Chechliński M.: Addenda do ustawodawstwa handlowego, Warszawa, Druk. Min. Spr. Wojsk. 1925, str. 118.
- Hauswald: Wynalazki i patenty, Lwów, Gubrynowicz 1925, str. 29.
- Głosy prasy w obronie wierzytelności hipotecznych, Warszawa, Stw. Obr. wierzytelności, 1924, str. 50.
- Langrod R.: Polskie prawo bankowe, Warszawa, nakład własny, 1925.
- Lewy: Swoboda umów i jej ograniczenie w francuskim kodeksie cywilnym z punktu widzenia społecznego, Warszawa, Hoesick 1925, str. 55.
- Litauer J. J.: Dodatek do wydawnictwa: Prawo cywilne, obowiązujące na obszarze b. Kongresówki, str. 50, Warszawa, 1924, 6 zł.
- M. Ł.: Prawo wekslowe i czekowe. Kraków, 1925.
- Łabęcki: Tekst ostateczny rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 14-go maja 1924 o przerachowaniu zobowiązań prywatno - prawnych, obejmujący 69 zmian, Warszawa, druk. Jankowskiego 1925, str. 39.
- Mutermilch: Uwagi o rozporządzeniu z dnia 14-go maja 1924 r. i przepisach uzupełniających „O przerachowaniu zobowiązań prywatno - prawnych”. Warszawa, Hoesick 1925, str. 68.
- Prawo ubezpieczeniowe, str. 155, Warszawa 1924, 6 zł.
- Skorowidz, szczegółowy, przedmiotowy, alfabetyczny do prawa cywilnego, hipotecznego i handlowego, obow. na obszar b. Królestwa Kongresowego, ułożył Nożyca, skorygował W. Przedpeński z przedmową J. J. Litauera, Płock, Druk. Braci Detrychów, 1925, 334 str. 10 zł.
- Stypułkowski: Prawo wekslowe i czekowe (tekst), (Rozp. Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1-go stycznia 1925), Łódź, Księgarnia „Czytaj” 1925, str. S2.
- Tatarkiewicz: Teatr z punktu widzenia prawa, Warszawa, Hoesick, 1925.
- Trawiński K.: Zwyczaje handlowe zebrane z aktów Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie, Lwów, Drukarnia Zw., 192s, str. 29, 1,50 zł.

- Ustawa, nowa, polska wekslowa i czekowa, pełny tekst urzędowy, Lublin, druk. „Sztuka” 1925, zł. 1.—
- Ustawa, nowa, o ochronie lokatorów obowiązująca do 1926 r., opr. W. Unisławski, Łuck, Polskie Zakłady Druk. i Intr. 1925, str. 18.
- Windakiewicz J.: Ustawa o postępowaniu sądowym w cywilnych sprawach spornych, obowiąz. na ziemiach b. zaboru austrj. tudzież na Spiszu i Orawie, Kraków 1925.
- Zaborowski: Informacje sądowe i proceduralne dla sędziów handlowych w b. Kongresówce, Warszawa, Druk. Kaniewskiego, 1925, 71 str., 5,— złotych.
- Zobowiązania, Część szczegółowa, opracowanie wykładów Uniwersyteckich, Warszawa, „Bratnia Pomoc” 1925, str. 176.
- Batardon: *Traité pratique des Sociétés commerciales*. Paris, 1925, 65 str.
- Bataille et Nash: *Le langage maritime commercial en Français et en Anglais*, Paris, 8°, 1925, 13 fr.
- Beaudoin Bugnet: *Les sociétés a responsabilité limitée en France*. Paris, 1925, str. iso. 12 fr.
- Baudry - Lacantinerie: *Précis de droit civil*, t. II, Paris, Sirey 1925, 25 fr.
- Bonneville de Marsanguy: *La sécurité du chèque et les sanctions pénales*, Paris 1925, 12 fr.
- Bouchet: *La garantie des crédits commerciaux et l'assurance crédit*. Paris, 1925, 104 str. 12 fr.
- Chambon: *Les mesures des sûretés*, Paris, 1925, str. 247, 15 fr.
- Chapsal: *Des sociétés à responsabilité limitée*, Paris, 1925, 12 fr.
- Chevalier: *L'évolution des droits de l'Etat dans les succesions et la question de l'héritage*, Paris, 1925, 15 fr.
- Colin et Capitant: *Cours élémentaire de droit civil français* T. 3. IV. édit. Paris, 1925, str. 1010, 30 fr.
- Cozette: *De la responsabilité des compagnies de Chemin de fer dans le transport des animaux*, Paris, 1925, 100 str., 6 fr.
- Dastre: *La prime d'émission dans les sociétés par actions*, Paris, 1925, 15 fr.
- Davy: *Traité formulaire des hypothèques*, Paris, 1925, 247 str., 30 fr.
- Delest: *Le jeu et le régime des jeux*, Paris, 1925, 320 str., 15 fr.
- Delzangles: *Actionnaires et répartition des bénéfices*, Paris, 1925, 90 str. 10 fr.
- Demogue: *Traité des obligations en général, Sources des obligations (Suite et fin)* T. 5., Paris, 1925, étranger 33,7s fr.
- Drouets: *Traité théoretique et pratique des sociétés à responsabilité limitée*. Paris, 1925, 400 str. 2 fr.

- Fargeaud: De la preuve des reprises mobilières sous le régime de la communauté. Paris, 1925, str. 347. 20 fr.
- Favre: Mécanismes et avantages des opérations à termes, Paris, 1925, 3,50 fr.
- Foignet: Manuel élémentaire de droit civil T. 2. Paris, 1925, 795 p. 712 str. 12 fr.
- Gain: Guide formulaire des sociétés commerciales, Paris, 1925, 771 p, 40 fr.
- Galleix: La réforme du Code civil autrichien, Paris, 1925, str. 344, 25 fr.
- Garçonnet et César - Bru, Traité théorique et pratique de procédure civile et commerciale en justice de paix et devant les conseils de prudhommes, T. VIII. et IX. Paris, 1925, 663 str. i 577 str. 60 fr.
- Gilles: Manuel théorique et pratique des actes sous seing privé, Paris, 1925, 112 str., 6 fr.
- Glasson et Tissier: Traité, théorique et pratique d'organisation judiciaire de compétence et de procédure civile, Paris, 1925, 40 fr.
- Grente: La protection légale des oeuvres dramatiques. Paris, 1925, 119 str. 12 fr.
- Huré: La preuve de reprises mobilières des époux d'après la loi du 29. IV. 1925, Paris, 1925, 270 str. 25 fr.
- Josserand: Précis élémentaire des voies d'exécution: 7 edit, 400 str. 12 fr.
- Kuratow - Kuratowski: Les problèmes de la baisse du mark polonais dans le domaine du droit privé. Paris, Sirey, 1925, 26 str. 4 fr.
- Lacour et Bouteron: Précis de droit commercial, tomes I. et II, Paris, 1925, 60 fr.
- Lapie: L'état actionnaire. Paris, 1925, 164 str. 15 fr.
- Lyon Caen et Renault: Traité de droit commercial T. IV. Paris, 1925, 1022 str. 35 fr.
- Maybon: Essai sur les associations en Chine, 1925, 208 str. 20 fr.
- Moreau et Berot: Guide pratique des sociétés à responsabilité limitée, Paris, 1925, 12 fr.
- Munier: Les droits des auteurs de découvertes ou d'inventions scientifiques. Paris, 1925, 289 str. 25 fr.
- Noël: Les variations du change et leur influence sur les contrats en particuliers, Paris, 1925, 12 fr.
- Patouillet et Dufour: Les codes de la Russie Soviétique. T. I. Code de la famille, code civil. Paris, 1925, 260 str., 15 fr.
- Pavés: Le droit de souscription à des actions. Paris, 1925, 108 str., 12 fr.
- Pellerin: Etude pratique sur la loi applicable à la succession d'un étranger décédé en France. Paris, 1925, 32 str., 3 fr.
- Planiol et Ripert: Traité pratique de droit civil français, T. VIII. Le régime matrimonial. Paris, 1925, 40 fr.
- Petitpierre: De la responsabilité civile des administrateurs dans les so-

- ciétés anonymes en droit suisse, anglais et italien. Paris, 1925, str. 130, 12 fr.
- Réau: Les lois suédoises sur le mariage. Paris, 1925, 156 str. 18 fr.
- Ripert: La règle morale dans les obligations civiles. Paris., 1925, str. 398, 25 fr. t
- Rozis: L'exécution des obligations et les variations de valeur de la monnaie. Paris, 1925, 17s str.
- Schicks: Traité formulaire de la pratique notariale. T. I. Paris, 1925, 950 str., 65 fr.
- Schkaff: La dépréciation monétaire, ses effets en droits privé. Paris, 1925, 339 str. 30 fr.
- Sentou: Du régime des donations déguisées en droit fiscal dans ses rapports avec le droit civil, Paris, 1925, 15 fr.
- Tissot: De la responsabilité en matière de navigation aérienne. Paris, 1925, 242 str. 12 fr.
- Vignerou: Essai sur la protection de la propriété scientifique. Paris, 1925, 90 str. 12 fr.
- Violet: Guide pratique de droit successoral anglais et américain. Paris, 1925, 20 fr.
- Weber: Traité élémentaire des sociétés de capitalisation, Paris, 1925, 30 fr.
- Witenberg: Les lois polonaises sur la lettre de change, le billet à ordre et le chèque, Paris, 1925, 80 str., 7,50 fr .
- Allmann: Das österreichische All. Bürgerl. Recht. 2 Aufl. Wien, Staatsdruckerei, 1925, 1483 str. Kr. 210 000.
- Apelt: Der Syndicus, Beruf, Verbildung u. Tätigkeit, Köln. Müller, 1925, 20 sir. —,80.
- Behre: Die Prüfung der Geschäfte d. Preuss. Notars. Berlin, Vahlen, 1925, 151 str. M. 5.—
- Berg: Die patentierte Erfindung in neuer Darstellung u. Beanspruchung. Mannheim. Bensheimer, 1925, 91 str. 5.—
- Blum: Das Recht des neuen deutschen Kartellrechts, Mannheim, Bensheimer, 1925, 144 str. M. 3.—
- Born: Einigungsämter u. Schiedsgerichte in der Schweiz, Bern, Haupt, 1925, 160 str. 4,50.
- Brandi: Internationales Börsen — Privatrecht. Marburg, Elwert, 1925, 238 str. 9.—
- Büchler: Die Uebertragung des Urheberrechts unter spezieller Berücksichtigung d. Rechtswirkungen einschränkender Vertragsklausule nach deutschem u. schweizerischem Recht, Bern, Büchler, 1925, 1795 str. Tr. 4,80.
- Capelle: Das Akkreditivgeschäft. Mannheim, Bensheimer 1925, str. 92, 4,5°-

- Cato: Patent, Gebrauchsmuster u. Warenzeichenrecht. Leipzig, Gutenberg, 1925, 80 str. 0,30 M.
- Ehrenzweig: Moderne Entwicklungsbestrebungen im Recht d. Versicherungsvertrag. Mannheim, Bensheimer, 1925, 90 str. 4,50. .
- Deppeier: Die Schuldübernahme im schweizer. Grundpfandrecht. Bern, Haupt. 1925, 80 str. 2,30.
- Feilchenfeld: Die Goldumstellung d. Aktiengesellschaften nach den Vorschriften der Goldbilanz Verordnung v. 28. 12. 1923. 2 Aufl. Berlin, Heymann, 1925, 205 str. 6.—
- Fick: Die Frage d. Aufwertung u. d. Einfluss wirtschaftlicher Katastrophen auf bestehende Verträge nach Schweiz. Recht. Basel, Helbing et Lichtenbahn 1925, 94 str. fr. 2.50.
- Fick: Die Gläubigerrechte bei d. Sanierung einer Aktiengesellschaft durch Herabsetzung d. Grundkapitals, Zürich, Inst. Orell Füssli, 1925, 32 str. fr. 2.
- Fleischmann: Das Verfahren in Fürsorgesachen. München, Bayer, 1925, 116 str. 3.20.
- Fülster: Das bürgerliche Recht mit Einschluss d. römischen u. deutsch. Privatrechts in Frage u. Antwort. 10 Bde. Bd. 1 — s Giesen, Roth, 1925.
- Geilenfeld: Praktischer allgemeinverständlicher Wegweiser durch den Zivilprozess. Hamburg, Hanseat. Verlagsanstalt 1925, 58 str. 1.—
- Geller: Theoretisch - praktischer Kommentar z. All. Bürgerlichen Gesetzbuch nabst Nebengesetzen. Wien, Holder - Pichler - Tempisky 1924, Hlw. 9.60.
- Gierke: Bürgerliches Recht, Sachenrecht. Berlin, Springer, 1925, 167 str. 6.60.
- Goldschmidt: Der Prozess als Rechtslage, Berlin, Springer, 1925, 602 str. 48.—
- Groener: Das bürgerliche Recht, Berlin, Sack, 1925, 264 str. 10.—
- Guthe: Grundbuchordnung, Bd. 2. Berlin, Vahlen, 1925.
- Gwinner: Das Bezugsrecht. Berlin, Verlag v. Börsen u. Finanzliteratur 1925. 16 str. 2.—
- Haab: Probleme d. Revision d. Schuldbetreibungs u. Konkursgesetzes, Basel, Helbing et Lichtenbahn, 1925, 83 str. 2 fr.
- Handl: Die Praxis der Gerichte in Mietrechtsachen. Wien, Deutic 1925, 180 str.
- Hegener: Das Vertragsrecht d. Arztes, Berlin, Schoetz, 1925, 98 str. 4.80.
- Heilfron: Grundriss d. B. G. B. I., Mannheim, Bensheimer, 1925, I. All. T. 153 str. 3.—
- Heinsheimer: Typische Prozesse. 6 Aufl. Berlin, Liebmann, 1925, Bd. 1. 3-20.

- Heinsheimer: Die Zivilprozessgesetze d. deutschen Reichs nach dem Stand v. i. n. 1924, 6 Aufl. Stuttgart, Hess, 1924, 510 str. Lw. 7.50.
- Hermansdorfer: Die Rechtsnatur des Pool Vertrages. Berlin, Deutschen Versicherungs - Zeitung 1924, 40 str. 2.50.
- Hertel: Mieterschutz u. Wohnungszwangswirtschaft, Oppeln, Selbstverlag, 1925, str. 6s, 1.40.
- Heule: Drohung in Anfechtbarkeits u. Erpressungstatbestand, (§ 123, B. G. B. u. § 253 St. G. B.) Giessen, Töppelmann 1925, 24 str. 0.60.
- Heuss: Rechtstaschenbuch f. Gläubiger, 3 Aufl. Stuttgart, „Wirtschaft u. Verkehr“ 1925, str. 298, Lw. 4.50.
- Hoeninge: Privatrechtliche Gesetze auserhalb d. B. G. B. 2 Aufl. Mannheim, Bensheimer 1925, 533 str. 8.—
- Hospenthal: Die Wirkungen d. Indossaments mit bes. Berücks. der schweizer. Rechtes. Bern, Haupt, 1925, 88 str. 2.40.
- Jacobi: Grundriss des Rechts d. Wertpapiere im allgemeinen. 2 Aufl. Leipzig, Reiland, 1925, 98 str. 2.40.
- Ihering: Zivilrechtsfälle ohne Entscheidungen. Jena, Fischer 1925, 140 str. 3—
- Jung: Das materiel. Fürsorgerecht. Berlin, Dahlem 1925, 76 str. 1.50.
- Jungmann: Das internationale Patent Recht. Berlin, Heymann 1924.
- Kaufmann: Studien z. Liquidationsrecht. Berlin, Vahlen, 1925, 47 str. b. 2—
- Kisch: Deutsches Zivilprozessrecht, Bd. 1 — 3, Berlin, de Gruyter, 1924.
- Kisch: Grundriss d. deutsch. Konkursrecht. 3 Aufl. Mannheim, Bensheimer, 1925, 91 str., 2.—
- Klang: Geldentwertung u. Juristische Methode. Wien, Staatsdruckerei, 1925. öst. Schi. 2.—
- Kleinffeller: Lehrbuch d. deutschen Zivilprozessrechts, Berlin, Vahlen, 1925, 754 str. 17 M.
- Kleinsorg: Ehegatten u. Kinder im deutschen Recht, Gladbach — Volksvereins — Verlag 1925, 68 str. 1.20.
- Klemp: Der Kauf auf Wiederkauf. Berlin, Obering. 1925, 48 str. 2.40.
- Limburg: Prozessverbeugung durch das Friedensrichteramt unter bes. Berücksichtigung d. neueren schweizer. Entwicklung. Zürich, Rascher, 1925. 112 str. 3.60.
- Lehmann: Rechtsformen u. Wirtschaftstypen d. privaten Unternehmung. Mannheim, Bensheimer 1925, 94 str. 3,—. Die private Unternehmung u. ihre Betätigungsformen.
- Loewenwarter: Wegweiser durch B. G. B. 4—6 Aufl. Berlin, Sack, 1925, 430 str. 9,—.
- Lohsing. Oesterreichisches Anwaltsrecht. Graz, Mosex, 1925, ii,—.
- Mieterschutzgesetz für die Wojewodschaft Schlesien, Kattowitz, Kattowitzer Bote, 1925, 183 str., 0,80 zł.

- Moser: Die Generalversammlung d. Aktiengesellschaft, Berlin, Spaeth, 1925, 120 Str., 3,50.
- Nathschläger: U. S. A. Letters of credit. Vorzugsaktien u. Genussscheine v. B. Reischer, Wien, Holder, 1925, 38 Str., 180.
- Nettesheim: Auslandsverkehr preuss. Gerichte in Sachen der streitigen u. freiwilligen Gerichtsbarkeit. München, Müller, 1925.
- Niemann: Rechtskunde (Bürgerliches Recht, Handels Recht, Zivilprozessrecht). 3 Aufl. Cassel, Hof u. Waisenbuchdr. 1925, 172 str. 3.—
- Niessen: Die privatrechtliche Stellung der Elektrizität u. der Elektrizitätslieferungsverlag. Berlin, Springer, 1925, 748 str. 3,60.
- Nord: Die Rechte d. Aktionärs u. die Folgen ihrer Verletzung. Berlin, Vahlen 1925, 77 str. 3.—
- Northdurft: Der Begriff d. Beteiligten in der freiwilligen Gerichtsbarkeit. Leipzig, Hirschfeld, 1925, 156 str. 7.—
- Nussbaum: Das Geld in Theorie u. Praxis d. deutsch, u. ausländ. Rechts. Tübingen, Mohr, 1925, 277 str. 10,50.
- Obernek: Das Notariatsrecht. Berlin, Heymann, 1925, 438 str. Lw. 15.
- Osterrieth: Wissenschaftliches Eigentum. Tübingen, Mohr, 1925, 471 str. 1.—
- Pannier: Bürgerliches Gesetzbuch f. das Deutsche Reich, 22 Aufl. Leipzig, Reklam jun., 1925, 598 str., 2,70.
- Plank's Kommentar z. B. G. B. 4 Aufl. FW. 2. Hälfte 3. §§ 630 — 756. S 1009—1344. Berlin, Gruyter, 1925, 12.—
- Prochaska: Die Neuerungen im Mieterschutz. Brunn, R. M. Rohrer, 1925, 60 str. koron czeskich 8.—
- Püschel: Der Einzelrichter u. seine Zuständigkeit. Berlin, Sack, 1925, 160 str. 5 So.
- Recht der Ausländer in der Union der S. S. R. 1925, 143 str. (umschlagt), Russland u. Asien, Bd. 2, 4.—
- Reinhardt: Einfluss der neuen Gesetzgebung auf die Zwangsversteigerung u. Zwangsverwaltung, Stuttgart, Kohlhammer, 1925, 115 str., 4.—
- Resch: Das Wohnrecht im Oesterreich 5 Aufl. Wien, Typograph Anst, 1925, 175 str. 1,80.
- Roller: Geldentwertung, Rechtsprechung u. Gesetzgebung. Wien, Krystall-Verlag 1924, 75 str. 1.20.
- Rösch: Die Ehe im kirchlichen u. bürgerlichen Recht. Freiburg, Caritasverlag, 1925, T08 str. 2.40.
- Rosenkranz: Examinatorium aus dem Schuldbetreibungs u. Konkursrecht, Berlin, Haupt. 78 str. 2.30.
- Roth: Die Aufwertung. Systemat. Bearb. Berlin, Sack, 1925.
- Satter: Soll das Einverständniss d. Ehegatten z. Auflösung der Ehe genügen, Wien, Perles, 1925, 14 str. 0,80.

- Scheckrecht der Republik Polen, einl. Wolier. Leipzig, Bredt, 1925, 15 str. 0,25.
- Sauerländer: Zivilprozessformel u. Zivilprozessreform. München, Hueber, 1925, 32 str. 1.50.
- Schwarz: Prüfungsfragen u. Antworten aus der österreichischen Zivilprozess, 3. Aufl. Wien, Kuppsch, 1925, kr. 24000.
- Senft: Die Verwaltung v. Konkursen nach der Reichskonkursordnung, 8 Aufl. München, Müller, 1925, 423 str. 13.50.
- Sicher mann: Zur Vereinheitlichung des Wechsel u. Scheckrechts, Budapest, Tebe, 1925, nn. 2.50.
- Siemianowski: Das polnische Aufwertungsgesetz. Danzig, Kafemann, 1925, 47 str. 1.75.
- Smid: Der prima-facie Beweis, insbesondere bei Schadensersatzansprüche, Berlin, Ebering, 1925, 64 str. 2.80.
- Sonnen: Einzelrichter u. Prozessgericht. Berlin, Vahlen, 1925, 529. b. 1.60.
- Sontag: Hypothekengläubiger u. Anleihebesitzer im Kampf um ihr Recht. Berlin, Sack, 1925, 48 str., 1.60.
- Speri: Lehrbuch d. bürg. Rechtspflege. Wien, Holder, 1925, 160 str. 5.—
- Uebersee - Studien z. Handels, Schifffahrts u. Versicherungsrecht. Zugl. Veröffentlichung der Gesellschaft für Handelsrecht d. Ueberseeverkehrs im Ueberseeklub Hamburg, H. 4 — 6 s. Capelle Gn. 3, Ehrenzweig — Gr. 3, Heiberg, Gr. 3. 1925.
- Uhlig: Das Verfahren bei Gericht. 2 Aufl. Dresden, „Deutsch. Mietervereine“, 1924, 26 str. 0,25.
- Wechselordnung der Republik Polen. Leipzig, Bredt, 1925, 24 str. 0,50.
- Weidl: Praktischer Wegweiser z. Prozess Vermeidung f. Handeltreibende u. Handwerker. Kempten, G. Weidl, 1925, 55 str., 1.50.
- Weiss Doczekał u. Jadrniczek: Bürgerliches Gesetzbuch f. die tschechoslovakischen Republik übers. Reichenberg, Stiepel, 1925, str. 832, 15—
- Ustaw graždanskago sudoproizvodstva i położenje o notarialnoj czasti. Berlin, Słowo, 1924, 4.20.

B. Dział ekonomiczny

1. Teorja ekonomji politycznej, historia nauki ekonomji, specjalne rozprawy teoretyczne, encyklopedie, podręczniki.

- Heydel Adam. Podstawowe zagadnienia metodologiczne ekonomji. Kraków, nakł. Polskiej Akademji Umiejętności, 1925. 8°, str. 87.
- Malthus Thomas Robert. Prawo ludności. Wydał, objaśnił i poprzedził przedmową Adam Krzyżanowski. Przetłum. K. Stein. Warszawa—Kraków, Gebethner i Wolff, 1925. 8°, str. 183. (Biblioteka Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie).

- Bougie C. L'Oeuvre de Saint-Simon. Paris, F. Alcan, 1925. 16°, str. 264.
- Marx Karl. Histoire des doctrines économiques. T. VI. De Ricardo à l'économie vulgaire. Paris, A. Costes, 1925. 8°, str. 256.
- Moreau G. Le Syndicalisme, les Mouvements politiques et l'Evolution économique. Paris, M. Rivière, 1925. 8, str. 358.
- Pirou Gaétan. Les doctrines économiques en France depuis 1870. Paris, A. Colin, 1925. 8°, str. 200.
- Lafond G. et Desfeuilles P. La Pologne au travail. Preface de M Georges Leygues. (Collection „Les Pays modernes“). Paris, P. Roger, 1925. 8°.
- Tomassini Francesco. La Risurrezione della Polonia. Milano, Fratelli Treves, 1925. 4°, str. 365.
- Adams W. Real Wealth and Financial Poverty. A Study of the present Financial System as a Monopoly of Money and its Relation to Productive Industry. Social Poverty and Economic War from the point of view of the Douglas Credit Analysis. Ed. Cecil Palmer. 8°, str. 270.
- Bowley A. L. The mathematical groundwork of economics. N. York, Oxford Univ. Press, 1924. 8°, str. 98.
- Harap Henry. The Education of Consumer. A Study of Curriculum Material. Ed. M. Milian, 1925. 8°, str. 360.
- Townshend E. Creative Socialism. London, J. M. Dent and Sons Ltd., 1924, 8°, str. 148.
- Bock August. Das System der Nationalökonomie und Finanzwissenschaft. Berlin, 1925. 8°, str. 348.
- Bücher Karl. Die Entstehung der Volkswirtschaft. Vertr.' u. Aufsätze. Tübingen, H. Laupp, 1925. 8°, str. 498.
- Conrad Joh. Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie. Tl. 4. Statistik. Jena, G. Fischer, 1925. 4°, str. 395.
- Eisler Robert. Das Geld. Seine geschichtliche Entstehung und gesellschaftliche Bedeutung. Ein Wirtschaftswissenschaft!. Lichtbild Lehrgang.
- Eucken Walter. Das internationale Währungsproblem. Berlin, Gersbach, 1925. 8°, str. 22.
- Gargas Sigismund Dr. Geschichte der Nationalökonomie im alten Polen-Berlin, R. Prager, 1925. 8°, str. 154.
- Gotti - Ottilienfeld Fr. Wirtschaft als Leben. Eine Sammlung erkenntniskrit. Arbeiten. Jena, G. Fischer, 1925. 8°, str. 763.
- Grünfeld Ernst. Anleitung zum Studium und zum selbstständigen Arbeiten für Volkswirte. Jena, G. Fischer, 1925. 8°, str. 114.

- Halberstädter Hermann. Die Problematik des wirtschaftlichen Prinzips. Berlin, de Gruyter, 1925. 8°, str. go.
- Janssen Theodor. Technische Wirtschaftslehre. Leitf. z. Einf. d. Technikers in d. Wirtschaftswissenschaften. Leipzig, Wilh. Engelmann, 1925. 4°, str. 379.
- Lamprecht Arno. Die Kausalität der Volkswirtschaft. Die volkswirtschaftliche Form d. Grundprinzips d. psych. Kausalität. Halle/S., Buchh. d. Waisenhauses, 1925. 8°, str. 108.
- Langelütke Hans. Tauschbank und Schwundgeld als Wege zur zinslosen Wirtschaft. Vergleich. Darstell. u. Kritik d. Zirkulationsreformen Proudhons u. Silvio Gesellsch. Jena, G. Fischer, 1925. 8°, str. 150.
- Lieimann Robert. Vom Reichtum der Nationen. Untersuchungen über d. sog. Reparationsfragen u. d. internat. Verschuldungs- u. Währungsprobleme. Karlsruhe, G. Braun, 1925. 8°, str. 143.
- Loria. Theorie der reinen Wirtschaft. Untersuchung d. Gesetze d. Einkommens. 8°, str. 506.
- Miller Konstantin. Studien zur Geschichte der Geldlehre. Tl. I. Stuttgart, Cotta Nf., 1925. 8°, str. 137. (Die Entwicklung im Altertum u. Mittelalter bis auf Oresmius).
- Schilling Adolf. Die Lehre vom Wirtschaften. Wesen und Zusammenhänge. Leipzig, F. Volckmar, 1925. 8°, str. 297.
- Schmidt Gerhardt. Der konstante Geldwert von Oresmius bis Knapp. Berlin. E. Ebering, 1925. 8°, str. 107.
- Sommer Louise. Die österreichischen Kameralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung. Wien, C. Konegen, 1925. 8°, str. 494.
- Stolzmann Rudolf. Grundzüge einer Philosophie der Volkswirtschaft. Versuch einer Volkswirtschaftslehre auf philos. Grunde. Jena, Fischer, 1925. 4°, str. 290.
- Strieder Jakob. Studien zur Geschichte -kapitalistischer Organisationsformen. Monopole, Kartelle u. Aktiengesellschaften im Mittelalter und zu Beginn der Neuzeit. München, Duncker & Humblot, 1925. 8°, str. 523.
- Wildbrandt Robert. Theorie der Volkswirtschaft. Stuttgart, E. Moritz iga.s, 8°, str. 228.
- Wirtschaftstaschenbuch für wissenschaftliche Assistenten. Hrsg. v. J. Hadrich. Leipzig, G. Thieme, 1925, 8°, str. 557.

2. Historja gospodarstwa społecznego.

- Weber Max: Wirtschaftsgeschichte. Abriss einer universalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Aus den nachgelassenen Vorlesungen herausgegeben von Prof. S.

Hellmann und Dr. M. Palyi. München-Leipzig 1923, Zweite unveränderte Auflage 1924. p. XIV + 348.

Jest to ostatnie dzieło przed kilku laty zmarłego, znakomitego niemieckiego historyka, a przede wszystkim socjologa. Wydanem ono zostało przez Prof. Hellmanna i Dr. Palyi'ego z notatek słuchaczy, gdyż rękopisu tego ostatniego swojego wykładu uniwersyteckiego autor nie pozostawił.

Ujęcie przedmiotu jest tu w pełnym tego słowa znaczeniu „uniwersalne”. Wprawdzie fakty z zakresu średnio-wiecznego i nowożytnego rozwoju gospodarczego Europy Zachodniej wysunięte zostały na plan pierwszy i górpją ilościowo nad innymi, to jednak obok nich uwzględnił autor całą starożytność łącznie ze starożytnym wschodem, czasy t. zw. prehistoryczne, kraje słowiańskie, całą Azję, ustroje gospodarcze t. zw. pierwotne Ameryki, Afryki, Australii oraz rozwój gospodarczy tych krajów po opanowaniu ich przez rasę białą.

Ujęcie tego olbrzymiego materiału było możliwe w stosunkowo krótkim zarysie tylko dzięki temu, że autor zupełnie nie zajmuje się charakterystyką ustroju gospodarczego różnych krajów w różnych epokach ich rozwoju, lecz całość przedmiotu podzielił przede wszystkim rzeczowo. Pierwszy rozdział poświęcił autor ustrojowi rolnemu, drugi przemysłowi i górnictwu, trzeci handlowi i obrotowi pieniężnemu, oba ostatnie w czasach przed powstaniem kapitalizmu, a czwarty i ostatni rozdział powstaniu nowoczesnego kapitalizmu. Każdy z tych rozdziałów podzielony jest na paragrafy, niektóre z nich rozpadają się na ustępy, oznaczone literami; części te zostały wydzielone z całości (poza nielicznymi wyjątkami) znowu na podstawie rzeczowej i obejmują w zasadzie cały rozwój danego typu gospodarczego. We formie przykładu przytaczamy następujących parę nagłówków: problem komunizmu agrarnego, gospodarstwo dworskie, rzemiosło cechowe, handel jarmarczny, procent od kapitału w czasach przedkapitalistycznych i t. p. Jedyne w trzech wypadkach mamy do czynienia z tematami chronologicznie i terytorjalnie mniej lub więcej ściśle ograniczonymi; chodzi tu mianowicie o położenie włościów w niektórych krajach zachodnich przed powstaniem; kapitalizmu (I. 5), powstanie cechów na zachodzie (II. 4) oraz o politykę kolonialną od 16 do 18 wieku (IV. 5).

Konstrukcja tych paragrafów i ich ustępów (oznaczonych literami) nie jest jednolita; rozpadają się one na drobniejsze ustępy, których nagłówki podane są tylko w spisie rzeczy, a z których część poświęcona jest znowu ogólnym, a część tył ko konkretnym historycznym zagadnieniom, przyczem obok siebie postawiono najróżniejsze kraje i epoki ze względu na pewne analogie z punktu widzenia rozpatrywanego zagadnienia. N. p. (I. 1.) za druga (południowo-słowiańska), pozostałości rzymskiego układu ról w Niemczech, pochodzenie i upadek niemieckiego ustroju rolnego, ustrój rolny Celtów, rosyjski mir, ustrój rolny w holenderskich Indjach wschodnich, ustrój rolny Chin, i t. d.; albo (I. 6. B.) rozkład gospodarstwa dworskiego w Chinach, Indjach, bliskim Wschodzie, Japonji, Grecji i Rzymie, Anglii, Francji, południowych i zachodnich-Niemczech, wschodnich Niemczech, Austrii, Prusach, Rosji i Polsce.

Jak widać z tej krótkiej i pobieżnej charakterystyki mamy tu do czynienia z ujęciem odbiegającym znacznie od tego, to zazwyczaj nazywa się konstrukcją historyczną. Wydawcy nazwali konstrukcję Webera „typologią historii gospodarczej” i w niej właśnie widzą główne znaczenie i wartość całej pracy. Pomysł „typologii historycznej” właśnie w historii gospodarczej nie jest nowym. Na tej mianowicie podstawie zbudowanem zostało znane wielkie dzieło Sombarta (*Der moderne Kapitalismus*), tylko zakres zadania jest tu węższy, niż w omawianej książce Webera. Należy na tem miejscu wymienić również pracę Bogdanowa (*Kratkij kurs ekonomiczeskoj nauki*).

Wszystkie te prace są czemś pośredniem między historią gospodarczą w zwykłym tego słowa znaczeniu, a ekonomją teoretyczną. Być może prace z zakresu tej „typologii historii gospodarczej” (albo może wprost typologii gospodarczej jako odrębnej nauki?) ułatwią teoretykom użytkowanie dorobku nauki historycznej przy kontroli wyników ich rozważań i badań teoretycznych — w tej sprawie muszą się oni sami wypowiedzieć. Co do badań historycznych, to pod nazwą „metody porównawczej” niejednokrotnie z powodzeniem próbowano zestawienia różnych analogicznych ustrojów, chociażby pochodzących z różnych bardzo czasów i miejsc, w celu ułatwienia interpretacji niejasnych ustępów źródłowych, uzupełniania mało znanych instytucyj, albo przyczynowego tłumaczenia zjawisk; wszystko to jednak do-

skonale mieści się w ramach zwykłych badań historycznych i do tego osobne prace „topologiczne” są zupełnie niepotrzebne.

Nadmienimy tu wreszcie, że wielu historyków odnosi się z dużym sceptycyzmem do tych prac typologicznych, choć niektórzy widzą w nich właściwą syntezę historyczną. Jest to kwestia zbyt skomplikowana i trudna, abyśmy ją mogli wyczerpać w niniejszej recenzji.

Wracając do książki Webera, musimy też jeszcze nadmienić, że wydawcy zdawali sobie sprawę, że jeżeli chodzi o szczegóły, to specjaliści od poszczególnych działów, czy zagadnień będą tu mogli podnieść niejedną wątpliwość; ograniczyli się oni do sprostowania jedynie rzeczy najważniejszych, uważając, że punkt ciężkości dzieła leży w ogólnym ujęciu, a nie w szczegółach.

W kilku miejscach korzystał autor z faktów zaczerpniętych z historii gospodarczej Polski; z dostępnych sobie opracowań korzystał on bezstronnie.

R.

Grossmann Henryk: Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808—1810 Warszawa 1925 (odbitka z Kwartalnika statystycznego) 4° stron 108.

Główna trudność na jakie napotykają badania nad historją społeczną Polski w czasach przedrozbiorowych wynika z okoliczności, że ówczesne władze publiczne, pomijając nieliczne wyjątki, nie zajmowały się statystyką. Mniej lub więcej systematycznie prowadzone i na szerszą skalę zakrojone badania statystyczne prowadzone przez administrację publiczną nad współczesnymi Jej stosunkami ludnościowymi, gospodarczymi, kulturalnymi i t. p. rozpoczynają się na ziemiach polskich dopiero w czasach porozbiorowych. Badanie przeprowadzone w końcu XVIII, i pierwszej połowie XIX. wieku nie są dotychczas przez naukę dostatecznie zbadane; współcześni ogłaszali drukiem tylko niektóre z nich; nie były to jednak wydania krytyczne. Uczni pracujący w czasach, gdy odnośne cyfry całkowicie straciły wartość aktualną, tylko wyjątkowo sięgali do rękopisów, zwracając główną, jeżeli nie wyłączną uwagę na zestawienia sumaryczne, mniej interesując się sprawą w jaki sposób te zestawienia powstały. Wobec takiego stanu rzeczy za jeden z najważniejszych postulatów z zakresu historii społecznej w Polsce porozbiorowej

trzeba uznać należyte naukowe opracowanie spisów statystycznych, przeprowadzonych na ziemiach polskich w XVIII i pierwszej połowie XIX wieku.

W wymienionej w nagłówku książce zajął się autor dwoma spisami przeprowadzonymi w Ks. Warszawskim w latach 1808 i 1810. Pierwszy z tych spisów był dotychczas prawie zupełnie nieznanym, drugi znany był niedostatecznie. Punkt ciężkości pracy leży w analizie wyników tych spisów, głównie z punktu widzenia struktury społecznej i gospodarczej. Zdając sobie sprawę z niedokładności tych spisów, a zwłaszcza pierwszego, i konieczności krytycznego odnośnienia się do zawartych w nim cyfr, pewne ustępy swej pracy (str. 11—17 i 41—43) poświęcił autor genezie i sposobowi przeprowadzenia tych spisów. Wywody swoje oparł autor tylko na drobnej części odnoszącego się tu materiału archiwalnego i dla tego wielu bardzo ważnych kwestyj odnoszących się do tego zagadnienia wcale nie poruszył, oraz nie ustrzegł się od szeregu błędów.

Główną podstawą do poznania sposobu przeprowadzenia tych spisów są akta władz, przeprowadzających je t. j. Dyrekcji interesów wewnętrznych, później Ministerstwa spraw wewnętrznych, oraz podległych władz drugiej i pierwszej instancji, późniejszych prefektów, podprefektów. Akta tych władz nie zostały przez autora zbadane. Na podstawie zupełnie zresztą powierzchownego zaznajomienia się z drobną częścią tych aktów mianowicie odnoszących się do prefektury poznańskiej, bydgoskiej¹⁾ możemy wywody autora w wielu punktach uzupełnić i sprostować.

Rozpoczynamy od kwestji genezy spisu z r. 1808. Zdaniem autora (str. 14 i 15) formalną podstawę tego spisu stanowił kwestjonariusz, wydany z początkiem 1808 r. w wykonaniu uniwersału podatkowego z września 1807 r.; drugim źródłem (str. 16) dla tego spisu miał być dekret z 9 maja 1808 w sprawie konskrypcji. Wszystkiego tego niebyłby autor niewątpliwie napisał, gdyby znał pismo „Dyrektora Interesów

¹⁾ Archiwum Państwowe w Poznaniu. Akta Prefektury Poznańskiej (Inwentarz z 1922 r.) V Sprawy policyjne 8 Generalie tabel statystycznych fase. 200—209, głównie 201—4; XIV Tabele statystyczno - topograficzne (tylko powiaty gnieźnieński, powidzki i wagrówiecki) fase. 693-719; XVI Akta podprefektur 2300—2303. — Akta Prefektury Bydgoskiej (Inwentarz Lekszyckiego) XXIV statystyka A. I, k. 1— 48.

Wewnętrznych" z dnia 23 lipca 1807 r. polecające Izbowi administracji publicznej¹ przeprowadzenie spisu, którym autor się zajmuje¹).

Zdaniem autora (str. 17) spis ten stoi o całe niebo niżej od spisu austriackiego z 1/54, posiadającego ściśle sformułowany kwestionariusz; stoi on również (str. 42) niżej od spisu z 1810 r., dla którego również przewidziany był formularz (tabela); wyniku z tego ze zdaniem autora właściwy formularz statystyczny nie był używany w 1808 r. Tymczasem w rzeczywistości formularze takie istniały, były one ułożone i wydrukowane przez władze centralne, oraz przez nie rozesłane władzom departamentalnym wraz z pismem z dnia 23-go lipca 1807-go roku. Formularzy tych było pięć: pierwsze dwa („Tabela statystyczna wsi" i „Tabela statystyczna miast") obejmują spis ludności i budynków, trzeci („Tabela produktowa miast i wsiów") obejmuje wysiewki, stan inwentarza żywego, rozległość lasów, ceny produktów wiejskich i produkcji piwa i gorzałki; czwarty („Tabela topograficzna wsiów i miast") obejmuje podział ziemi na kategorie użytków; piąty („Tabela okazująca stan")' dochody i obciążenie dóbr ziemskich. Pierwsze trzy tabele są nadzwyczajnie obszerne, każda z nich obejmuje ponad sto rubryk, ogółem rubryk jest około czterystu.

Zdaniem autora (str. 17) niema mowy o jednolitym surowym materiale pierwotnym. Tabele 1808 r. miały-powstać na podstawie różnorodnych źródeł, mianowicie na podstawie różnych i z różnego czasu pochodzących raportów podwładnych organów, mianowicie „informacyj zbieranych w ciągu wielu miesięcy od: maja 1808 r. aż do końca tegoż roku z okazji rejestracji ludności dla celów wojskowych i uzupełnianych informacjami, jakie posiadała sama administracja państwowa,

¹) Pref. Pozn. 201. Pref. Bydg. A. I. K.¹ fol. 1. Nawiasem tu nadmienimy, że pismo to nie było pierwszym pismem w sprawach statystycznych, wydawanych do władz prowincjonalnych przez nowe władze ustanowione po ustąpieniu panowania pruskiego. Już w grudniu 1806 r. (Pref. Pozn. 201) mamy korespondencję w sprawie tabel statystycznych, prowadzonych przez francuskie wojskowe władze okupacyjne z prezydentem dep. poznańskiego. W lutym 1807 r. (tamże) Aleksander Potocki, Dyrektor Policji, żąda w imieniu Komisji Rządzącej przestania tabel statystycznych znajdujących się w aktach po dawnym rządzie, w marcu tegoż roku tenże żąda nadesłania wszelkich posiadanych tabel statystycznych.

czy to z racji rozkładu podatków, kwaterunku wojska, czy z racji zarządu dobrami i majątkiem rządowym", oraz zebrane na drodze specjalnych ankiet. Nie byłby chyba autor tego napisał, gdyby znał pierwotny materiał źródłowy omawianego spisu, spisany na miejscu na wspomnianych wyżej formularzach. Jeżeli chodzi o ludność wiejską (form. I.) to dla pewnych miejscowości materiał pierwotny obejmuje indywidualne imienne wykazy całej ludności¹⁾, w innych miejscowościach spisywano imiennie tylko słowy gospodarstw, wpisując pozostałą ludność do odpowiednich rubryk formularza²⁾. Są to t. zw. tabele specjalne, nie wszystkim one zostały przesłane przez władze powiatowe władzy departamentalnej³⁾, było ich więc niewątpliwie więcej niż ich zawierają akta prefektów.

Nie wiedząc o istnieniu tego podstawowego dla całego spisu materiału źródłowego, nie mógł się oczywiście autor zająć kwestją jego powstania. Wobec faktu, że władza prowincjonalna otrzymała od centralnej same tylko schematy bez żadnej bardziej szczegółowej instrukcji, dokładne zbadanie w jaki sposób władze prowincjonalne wykonały te zlecenia jest niezbędne, jeżeli chcemy wyrobić sobie uzasadniony pogląd na wartość wyników odnośnego dochodzenia statystycznego. O ile chodzi o rolę władzy politycznej drugiej instancji to możemy ją wyczerpująco przedstawić na podstawie aktów prefektur. Ograniczamy się do przykładowego podania pewnych wiadomości, odnoszących się do prefektury bydgoskiej.

Władza centralna przesyłając formularze władzy departamentalnej, poleciła aby formularze te były rozesłane dominiom, które miały je wypełniać. Izba wykonawcza dep. bydgoskiego formularze przeznaczone dla wsi prywatnych (I. III. IV. V.) przesłała powiatowym Izdom wykonawczym z poleceniem rozesłania ich dominiom, zaapelowano przytem do patriotyzmu ziemian i zagrożono karami, gdyby nieokreślone bliżej „rewizje” wykryły niesumienne wypełnianie formularzy⁴⁾

¹⁾ Pref. Bydg. A. I. K. 16 wsi parafji mogileńskiej w A. I. K.² fol. 82 ° mowa jest o tabelach specjalnych z wyrażeniem każdego mieszkańca.

²⁾ Pref. Bydg. A. I. K. 1⁴

³⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i² f. 82 °.

⁴⁾ Pref. Bydg. A. I. K. 1¹ fol. 26 i 24 sierpnia 1807.

Analogicznie przedstawia się ekspedycja zaadresowana do Amtmanów (formularze I. III. IV.) a przeznaczona dla wsi dóbr narodowych oraz przeznaczona dla miast (formularze II. III. IV.) ekspedycja adresowana do konsyljarzy poborowych.

Chcąc dokładnie śledzić dalsze losy tego spisu, należałoby się obecnie zwrócić do aktów wymienionych wyżej urzędów. Dla ludności wiejskiej najważniejsze znaczenie posiadają oczywiście akta władz powiatowych (podprefektur) i ich korespondencja z dominjami. Fragmenta registrarur podprefektur, jakie zachowały się w Archiwum Państwowem w Poznaniu, nie zawierają niestety żadnych ciekawszych danych. Pewne światło na powstanie pierwotnego materiału, na podstawie którego powstały tabele „z r. 1808”, rzuca korespondencja władz powiatowych z władzą departamentalną, oraz arkusze spisowe, zebrane przez ostatnią. Wynika z nich, że już w 1807 i początkach 1808 r. zebrano przy pomocy dominjów dane statystyczne odnoszące się do znacznej bardzo liczby miejscowości. Jednakże zbieranie wiadomości tą drogą szło opornie, wobec czego conajmniej już przy końcu pierwszego kwartału 1808 r. w niektórych powiatach dep. bydgoskiego zaczęto zbierać te dane inną metodę, mianowicie wysyłając do poszczególnych miejscowości komisarzy spisowych¹⁾.

Ministerstwo jeszcze w lipcu 1808 r. było przeciwnie przeprowadzaniu tego spisu przy pomocy komisarzy²⁾; skoro jednak we wrześniu zgodziło się na to³⁾, prefekt bydgoski postanowił⁴⁾ cały dotychczasowy materiał odrzucić i spis na nowo przeprowadzić przy pomocy komisarzy spisowych, wysyłanych przez władzę powiatową. Według instrukcji prefekta, komisarze ci nie mieli osobiście spisywać całej ludności,

¹⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i² fol. 59. Izba wyk. pow. toruńskiego do Pref. dep. bydg. 8 kwietnia 1808 „chcąc aby te tabele były dokładne, trzeba wystać kogo do przyjmowania żądanych wiadomości. Inne Izby Wykonawcze mają swoich konsyljarzy Ziemiańskiego, Miastowego, Duchownego, wysyłają z nich jednego na komisje, ale tutejsza Izba mając tylko jednego sekretarza i ten chory"... — ...,ponieważ z izb wykonawczych chełmińskiej, michałowskiej komisarze... objeżdżają do odbierania wiadomości żądanych".

²⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i² fol. 113; 5 lipca 1808 r.

³⁾ Ibid. fol. 144; 15 września 1808 r.

⁴⁾ Ibid. fol. 146; 26 września 1808 r.

lecz mieli udawać się do wsi parafialnej i tam wypełniać tabele podług danych, dostarczonych przez zgromadzonych tam bufr mistrzów, sołtysów i przedstawicieli dominiów. Posiadamy jednak wiadomości stwierdzające, że nie wszyscy komisarze ściśle stosowali się do tej instrukcji, mianowicie w tern znaczeniu, że dokładniej niż im to zalecała instrukcja prefekta przeprowadzali spis, odwiedzając prawdopodobnie wszystkie miejscowości odnośnej parafii¹⁾.

W departamencie poznańskim do wypełniania formularzy używani byli proboszczowie i pastrowie²⁾; o niektórych z nich wiemy, że wypełniają oni formularze podług „podania wójtów przysięgłych”³⁾.

Czy jednak wszystkie wsie zostały w ten sposób spisane, czy przy spisywaniu tego materiału pierwotnego nie przepisywano poprostu danych zaczerpniętych z dawniejsi przeprowadzonych spisów przechowywanych w aktach? Dla wyjaśnienia tej kwestji, bardzo charakterystyczną jest korespondencja prefekta bydgoskiego z Ministerstwem spraw wewnętrznych w sprawie dzierżawców i plenipotentów dóbr, rozdanych generałom francuskim, którzy to dzierżawcy i plenipotenci wzbraniali się udzielać informacji odnoszących się do tych dóbr, a wchodzących w zakres interesującego nas tu spisu. Ministerstwo decyduje⁴⁾, aby zasiągnięto opinii obywateli ościennych lub plebanów o stanie ludności i intrat albo też w razie ostatecznym miano zebrać wiadomości z jakichkolwiek aktów odnoszących się do tych dóbr.

Z pisma tego wynika, że nie możemy wprawdzie wykluczać, że do statystyki „1808 r.” włączone zostały dla niektórych miejscowości dane pochodzące z czasów przed przeprowadzaniem tego spisu, musiało to (przynajmniej w dep. bydgoskim) dziać się zupełnie wyjątkowo, o ile wogóle coś podobnego zaszło, gdyż pozytywnych w tym kierunku wiadomości nie posiadamy. Rzeczą nadzwyczajnie ważną jest

¹⁾ Pref. Bydg. A. I. k. I⁴ f. 203 objazd 9 parafji trwał dziewięć dni.

²⁾ Pref. Pozn. 202 zawiera liczną korespondencję prefektury z proboszczami i pastorami; rozporządzenie prefekta, polecające ostatnim zajęcie się spisem nosi datę 14 czerwca 1808 r.; odpowiedzi proboszczów przychodziły przeważnie w lipcu.

³⁾ Ibid. pismo plebana z Prochów z 2. VII. 1808 r.

⁴⁾ Pref. Bydg. A. I. 'K. 1² fol. 214 pismo Min. Spr. Wewn. z 3 grudnia 1808 r.

okoliczność, że władza prowincjonalna, nawet drugiej instancji, nie ośmiela się na własną rękę wprowadzić do tabel cyfr nieaktualnych. O pełnem, zrozumieniu władz prowincjonalnych konieczności wpisywania do pierwotnych arkuszy spisowych cyfr aktualnych świadczy również fakt następujący: Konsyljarz ziemiański we Włoszycy prosząc o rychłe przesłanie mu drobniejszych schematów, gdyż przesłane użył już na opijanie części swojego okręgu, zaznacza, że jeżeli szybko ich nie otrzyma, to całą pracę trzeba będzie rozpocząć na nowo, gdyż wskutek rekwizycyj stan inwentarza raptownie się zmniejsza¹⁾).

Przechodzimy obecnie do kwestji terminu w jakim omawiany spis został przeprowadzany. Zdaniem autora (str. 17) „Niema tu mowy o spisie „jednodniowym”, lub bodaj o spisie w czasie chociażby dłuższym, ale do jednodniowego zbliżonym”. Przy rozpatrywaniu tej sprawy należy odróżnić nieznanne autorowi pierwotne zamierzenia rządu od tego co faktycznie dało się osiągnąć. Pierwsza sprawa przedstawia się w sposób następujący: pismo władzy centralnej z 25 lipca nie określało ani czasu, w jakim spis miał się odbyć, co zaś do terminu odsyłania wypełnionych formularzy, to znajdujemy tu jedynie ogólnikowe polecenia, aby to stało się „jak najrychlej”. Dopiero w piśmie z 19 sierpnia²⁾ ostatni ten termin został określony na 10 września 1807 r. O ile termin ten miał być dotrzymany to sam spis musiałby się odbyć w drugim i trzecim tygodniu sierpnia. Faktycznie jednak, mimo bardzo licznych napomnień i „excytacyj” władz centralnych³⁾

¹⁾ Pref. Pozn. 201. — 5 września 1807 r.

²⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i¹ fol. 29. Jest rzeczą charakterystyczną że w chwili, gdy pismo to nadeszło do Bydgoszczy, formularze statystyczne nie były jeszcze posłane władzom powiatowym z powodu braku dostatecznej liczby drukowanych egzemplarzy, dopiero na gwałt. 31 sierpnia dają te formularze do druku z poleceniem aby drukarnia dniem i nocą pracę tę wykonywała. Formularze dopiero 2 września są posłane do władz powiatowych z tem, że 15 września mają być po wypełnieniu przez komisje i magistraty przesłane do Bydgoszczy, co oczywiście nie mogło być wykonanem.

³⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i¹ fol. 29. Dyr. int.wewn. pismem z 19 sierpnia 1807 r. ustala termin odesłania tablic na 10 września, fol. 38 tenże pismem z 5 września 1807 r. wzywa aby termin ten był ściśle dotrzymany: fol. 141 Minister Spraw Wewnętrznych. pismem, 10 listopada 1807, wzywa aby

wypełnienie formularzy przeciągnęło się aż do końca 1808 r. Rozpoczęło się ono w każdym razie już w 1807 r., a nie jak przypuszcza autor (str. 16) w maju 1808 r.

Z błędnego poglądu, że przy spisie 1808 r. nie było jednolitego surowego materiału pierwotnego, wynika nie mniej błędny pogląd, że „niema mowy o „opracowywaniu” rezultatu dochodzeń”. Materiał pierwotny był opracowywany w podprefekturach, a później w prefekturach przez osobnych kalkulatorów; nie ograniczono się przy tem do prostego sumowania, ale poprzednio badano krytycznie materiały pierwotny. Najważniejszą zdaje się była krytyka przeprowadzona w podprefekturach; dokładnie możnaby ją poznać tylko z aktów tego urzędu; w aktach prefektur, które mieliśmy do dyspozycji zachowały się jedynie fragmentaryczne w tej sprawie wiadomości. We formie przykładów przytaczamy niektóre z nich. Materiał pierwotny był rewidowany i w razie niewypełnienia pewnych rubryk odsyłany do uzupełnienia¹⁾; niekiedy materiały zebrany przez jednych komisarzy był oddawany innym do weryfikowania na miejscu²⁾; liczone się bowiem z fałszami „jakich się zwykł dopuszczać bojaźliwy mieszkaniec i podejrzliwy, który w tem podaniu znajduje nowego podatku gatunek”³⁾. O sumiennem wypełnianiu swoich obowiązków przez powiatowych kalkulatorów, świadczą nieraz bardzo liczne wątpliwości, przedkładane przez nich do rozstrzygnięcia władzy departamentalnej⁴⁾.

Tablice powiatowe, zestawione przez podprefektury podlegały kontroli w prefekturze; kontrolowano czy wszystkie

te tabele „w jak najkrótszym tylko może być czasie” były odesłane; to samo powtarza się 11 grudnia (A. I. k. I² fol. 1.) 30 stycznia 1808 r. (Ibid. fol. 32); 26 marca (fol. 33); 15 października z zagrożeniem nałożenia kary 60 zł (fol. 173); (fol. 186); 19 listopada kara 60 zł została faktycznie nałożona; karę tę prefekt rozkłada na trzech podprefektów (fol. 200); ostatnie monitum nosi datę 16 grudnia 1808 r. (fol. 217); 27 grudnia 1808 r. tablice zostają odesłane do Warszawy (fol. 218).

¹⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i² f. 199 pismo podpr. brzeskiego z 18. XI. 1808.

²⁾ Ibid. f. 188 pismo podpr. toruńskiego z 12. XI. 1808.

³⁾ Ibid. f. 192 pismo podpr. kowalskiego z 20. X. 1808.

⁴⁾ Pref. Pozn. 201 pismo powiatowego kalkulatora w Gnieźnie z 2 września 1807.

miejsowości danego powiatu zostały uwzględnione¹⁾; w razie jakichś wątpliwości żądano wyjaśnień²⁾).

Ogólne wyniki spisu podaje autor podług rękopisu bibl. im. Łopacińskiego w Lublinie; charakterem tego rękopisu autor się nie zajmuje, nie wiemy więc, czy to jest oryginał, odpis czy też przeróbka prywatna zestawienia sporządzonego przez Min. spr. wewn. Jeżeli chodzi o dep. bydgoski to pozycje podane przez autora okazały się zgodne z operatem prefektury³⁾; operat ten zawiera ich więcej; nie wiemy czy zostały one pominięte w zestawieniu ogólnym, sporządzonym przez władze centralne czy też pomija je autor.

Obok tych szczegółowo analizowanych ostatecznych wyników podaje wreszcie autor (na str. 16) odmienny sumaryczny wykaz ludności, który nazywa tymczasowymi wynikami spisu z 1808 r. Można mieć wątpliwości, czy nazwa ta trafnie określa charakter tych cyfr. Nie przesadzając w jaki sposób powstały te cyfry dla innych departamentów, poniżej wyjaśnimy w jakim związku powstały one w odniesieniu do dep. bydgoskiego.

W ciągu przeprowadzania przez władze prowincjonalne omawianego tu spisu, władze centralne nie mogąc się doczekać tabel, mimo licznych bardzo przynagłań, żądały dawania różnego rodzaju wykazów statystycznych na podstawie materiału cyfrowego, znajdującego się w aktach władz prowincjonalnych. Dnia 26-go września 1807⁴⁾ zażądał Dyrektor interesów wewnętrznych aby „tabele wysiewów, które są aktualnie w aktach przeszłej komisji, podług których furáže były wypisywane i nakazywane ostatnie za Rządu Pruskiego, jak najprędzej przesłane zostały”. I istotnie przesłano mu tabele podług danych 1798 r.⁵⁾ Dnia 5-go maja 1808 r.⁶⁾ zażądał Minister spraw wewnętrznych, aby „jak najrychlej” przysłano mu liczbę ludności poszczególnych powiatów; i rzeczywiście już pod datą 21 maja⁷⁾ przesyłają mu wykazy zestawione na podstawie nowych tabel noszących datę 1807

¹⁾ Pref. Bydg. A. I. k. I² fol. 185.

²⁾ Ibid. f. 224.

³⁾ Pref. Bydg. A. I. k. I³ fol. 22—46.

⁴⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i¹ fol. 63.

⁵⁾ Tamże fol. 64.

⁶⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i² fol. 62.

⁷⁾ Tamże fol. 63 i nast., a zwłaszcza fol. 81 zawierające rekapi-tulacje.

r., a tam gdzie ich nie było na podstawie danych z 1805, 1804 a nawet 1798 r. Dla całego dep. bydgoskiego wykazano w tem zestawieniu 283.423; jest to ta sama cyfra, która znajduje się w tabelce wydrukowanej na str. 16 omawianej pracy.

Taki sam charakter ma tablica ludności miejskiej z podziałem na chrześcijańską i żydowską, zestawiona we wrześniu 1808 r. na podstawie danych z 1804 r. i nowych tabel¹⁾. Jest rzeczą oczywistą że wszelkie w ten sposób zestawiane tablice statystyczne musimy uznać za zupełnie bezwartościowe²⁾. Nie należy ich jednak w żaden sposób mieszać z głównym istotnym spisem przeprowadzonym w tym samym czasie.

W Min. spr. wewn. zdawano sobie doskonale sprawę że tabele 1808 r. zawierają dużo niedokładności; już w piśmie z 15 września 1808 r.³⁾ nazwane są one „tymczasowem dziełem”, a w piśmie z 7-go października 1809 r.⁴⁾ czytamy: „Minister Spraw Wewnętrznych doświadczeniem przekonany, iż dotychczasowe tabele statystyczne przez swe niedokładności nie odpowiadają zamiarom” Rządu”; przekonanie to było przyczyną, iż zarządzono nowy spis, którym autor zajmuje się na str. 41 i nast. swojej pracy.

W sprawie prawnej podstawy tego spisu, daje autor następujące informacje: „czas powstania spisu da się tylko z trudem oznaczyć. Specjalnego dekretu o przeprowadzeniu spisu jako samodzielnego aktu administracyjnego nie znajdujemy ani w Dzienniku Praw Księstwa, ani w aktach archiwalnych”. „Podstawę prawną spisu 1810 stanowi zdaje się dekret z dnia 25 marca 1809 r. względem rozłożenia

¹⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i² fol. 199 pismo Min. spr. wewn. z 18 i odpowiedź prefektury z 30 września 1808 r.

²⁾ Inny charakter posiadają wykazy, odnoszące się do produkcji lnu i liczby ptócienników, zarządzane pismem Min. spr. wewn., 2 marca 1808; zastały one na podstawie danych dostarczonych przez prefektów zestawione we wrześniu 1808 r. (Pref. Bydg. A. I. K. i² fol. 91 i 141). Nawiasem tu nadmienimy, że i inne ministerstwa na własną rękę zajmowały się dochodzeniami statystycznymi, por. pismo Dyr. sprawiedliwości z 14 września 1807 r.” (Pref. Pozn. 201) oraz Min. skarbu z 20 lipca 1811 r. (Pref. Bydg. A. I. K. i³ fol. 193).

³⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i² fol. 144.

⁴⁾ Pref. Bydg. A. I. K. i³ fol. 68.

uchwalonej przez Sejm ofiary na wojsko". Całą zagadką tego spisu wyjaśnia najzupełniej wspomniane wyżej rozporządzenie Min. spr. wewn. do prefektur z 7 października 1809 r. (Nr. 246) którym Minister „postanowił wezwać WW. Prefektów i polecić ich szczególnemu staraniu i usiłowaniom, ażeby tabele ludności z największą dokładnością i wiernością spisane zostały”.

Błędnem jest twierdzenie autora, że postęp tych nowych dochodzeń w stosunku do poprzednich polega (między innymi) na tem, że obecnie przewidziany jest formularz, gdyż jak wiemy i poprzedni spis przeprowadzony został na podstawie przez centralną władzę ułożonego jednolitego dla całego państwa formularza. Natomiast instrukcja władzy centralnej istotnie jest nowością i postępem. Szkoda, że autor nie znał tej instrukcji podanej w cytowanym wyżej piśmie Min. spr. wewn., gdyż wówczas nie napisałby, że spis nie był dokonywany indywidualnie dla każdej osoby, gdyż właśnie w pierwszym ustępie tej instrukcji jest mowa, że należy „sporządzić imienną listę wszystkich obojej płci mieszkańców wszelkiego wyznania z wyrażeniem każdego imienia i nazwiska”. Ta sama instrukcja zawiera również dokładne postanowienie, odnoszące się do osób mających przeprowadzić ten spis. Po miastach listy te mieli sporządzać prezydenci względem burmistrzów, po wsiach w zasadzie proboszczowie wyznania katolickiego przy pomocy przełożonych gmin innych wyznań, tylko w tych miejscowościach w których nie było zupełnie ludności katolickiej, a które nie należały do żadnej katolickiej parafii, spis miał być przeprowadzony przez duchownych innych wyznań.

Nie mniej dokładne są postanowienia odnoszące się do terminów; sporządzenie list miało być ukończone w pierwszej połowie listopada 1809 r. tak, że 15 tego miesiąca cały pierwotny materiał powinien być odesłany do podprefektów; podprefekci mają stwierdzić, czy wszystkie miejscowości zostały uwzględnione, drobniejsze pomyłki i wątpliwości mieli podprefektowie sprostowywać i rozwiązywać bez dalszego odwołania; odpowiedzialność za kompletność spisu w obrębie poszczególnych miejscowości ponosili sami proboszczowie; termin odsyłania tablic powiatowych do prefektur nie był przewidziany, postanowiono tylko, że 25 listopada prefektowie mają zdać sprawę Ministerstwu o stanie akcji spisowej.

Do omawianego pisma dołączony był schemat statysty-

czny bez porównania prostszy od schematu z r. 1807. zawierający bowiem tylko dwanaście rubryk¹⁾).

Oznaczenie terminów przez władzę centralną nie przesądzało oczywiście sprawy czasu, w którym faktycznie spis ten został przeprowadzony; do połowy grudnia jeszcze żaden z podprefektów nie nadesłał do prefektury bydgoskiej tabel²⁾. Tymczasem wyniki tego spisu z departamentu bydgoskiego zestawione zostały dopiero w marcu 1810 r., są to jednak inne nieco cyfry niż te, które publikuje autor³⁾.

Ograniczamy się do tych paru uzupełnień i sprostowań wywodów autora; dodawanie nowych przykładów wydaje się nam zbędnym, gdyż i te, które wyżej przytoczyliśmy, dowodzą, że autor nie opracował należycie spisu, którym się zajął. Głównym błędem omawianej pracy jest to, że nie została w niej zupełnie uwzględniona registratura urzędów przeprowadzających spisy, z tego wyniknął błędny pogląd na sposób przeprowadzenia spisów, a bez dokładnej znajomości sposobu zbierania pierwotnego materiału i jego opracowania, nie może być mowy o krytycznym i istotnie naukowym użytkowaniu wyników spisu.

Nawet przy dzisiejszych spisach, gdy centralna władza przeprowadzająca spis wydaje dokładne instrukcje, odnoszące się do sposobu wypełniania formularzy, i gdy biorą one na siebie całe opracowanie spisu, wartość wyników dla różnych terytoriów, może być bardzo różną. Różnice te musiały być bez porównania większe w spisach przeprowadzonych na początku XIX wieku, kiedy to władza centralna nie dawała żadnych instrukcyj lub bardzo niedostateczne i gdy pozostawiano tyle pola do samodzielnej inicjatywy władzom prowincjonalnym. Wszystkich cyfr wchodzących w skład tabel generalnych nie można wtedy traktować jako równoważnościowych. Wstępne badanie krytyczne musi właśnie polegać na segregacji cyfr podług ich wartości i dopiero po dokonaniu tej pracy można przystąpić do użytkowania dochodzeń statystycznych, do charakterystyki ówczesnych stosunków.

¹⁾ Pref. Bydg. A. I. K. I³ fol. 70 nagłówki rubryk są następujące: nazwisko parafji, miasta lub wsi, numer domu, liczba osób po sobie idących, imię i nazwisko mieszkańca, wiek jego lat, miejsce urodzenia, miejsce przedostatniego zamieszkania, stan i urodzenie, profesja rzemiosło lub inny sposób życia, religja, adnotacje.

²⁾ Pref. Bydg. A. I. K. I³ fol. 86.

³⁾ Pref. Bydg. A. I. K. I³ fol. 124.

Ponieważ pierwsze nie zostało przez autora należycie wykonane, wydaje się może zbędne dokładniejsze zajmowanie się drugim. Ograniczymy się do jednej uwagi. Spisy 1808 i 1810 r. są niewątpliwie bardzo ważnym źródłem do poznania struktury społecznej i gospodarczej Ks. Warszawskiego, ale obok nich jest ogromnie dużo innych źródeł. Nie mówiąc już o zbiorach prywatnych, ale w łatwo dostępnych archiwach państwowych mamy stopy aktów, odnoszących się do zagadnień poruszanych przez autora. Oczywiście, iż wszystkiego od razu nie można zbadać, chodzi tylko o wynalezienie najracjonalniejszej metody przeorywania tego materiału.

Trafnem jest niewątpliwie rozpoczęcie badań nad strukturą społeczną i gospodarczą od spisów ludności. Pierwszym etapem tych badań winna być jednak „krytyka zewnętrzna” tych spisów, polegająca na dokładnym wyjaśnieniu dróg ich powstania. Byłoby pożądanem, aby ten etap był uwieńczony publikacją odnośnych tabel statystycznych, poprzedzoną ustępem wyjaśniającym sposób ich powstania.

Mając takie publikacje, można przystąpić do analizy struktury społecznej i gospodarczej, przyczem wydaje mi się, że lepiej będzie przerabiać to zagadnienie partjami przy użytkowaniu nie tylko materiału statystycznego opracowanych spisów, ale w możliwie najszerszej mierze wszelkiego innego materiału. Ograniczając się bowiem, jak to autor zrobił, niemal jedynie do wyników badań statystycznych, nie mógł dać pełnego obrazu badanych przez siebie procesów.

Prof. Jan Rutkowski.

- Charewiczowa Łucja Dr. Ograniczenie gospodarcze nacji schizmatycznych i żydów we Lwowie XV i XVI wieku. Lwów 1925, str. 37.
- Charewiczowa Łucja Dr. Handel średniowiecznego Lwowa. (Studja nad historją kultury w Polsce 1). Lwów 1925, str. XI + 156 .
- Ptaśnik Jan. Walki o demokratyzację Lwowa od XVI do XVII wieku. Lwów, 1925, str. 32.
- Rutkowski Jan. Zagadnienie reformy rolnej w Polsce XVIII wieku. Na tle reform przeprowadzanych we wsiach miasta Poznania. 1925, str. 148.
- Deck Susanne. La ville d'Eu, son histoire ses institutions (1151—1478) 1925. str. XXIV + 31'S.
- Macri Ch. M. L'organisation de l'économie urbaine dans Byzance sous la dynastie de Macedonie (867—1017) 1925.
- Sée Henri. La France économique et social au XVIII siècle. Paris 1925, str. 193.

- Sée Henri. L'évolution commercial et industrielle de la France sous l'ancien régime. Paris 1925, str. 396.
- Watts. Une histoire des colonies anglaises aux Antilles de 1649 — 1660. 1925, str. 520.
- Weymann Ch. Une ville d'Alsce au moyen âge. Thonn. 1925, str. 420.

4. Polityka agrarna, rolnictwo, leśnictwo i hodowla.

Rocznik Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1923. Zestawił Zbigniew Jarochoński, wicedyrektor Wielkopolskiej Izby Rolniczej. Poznań, 1924. 8°, str. 144.

Wielkopolska Izba Rolnicza wydała swój Rocznik w postaci sporej książki, zawierający streszczenie jej prac w poszczególnych wydziałach i zakładach. Ponieważ pod względem sprawności i sprężystości działania należy ona do jednych z najpierwszych, więc wszystkim, którzy się interesują bliżej sprawami rolniczymi i ich organizacją, bardzo poleca się przeczytanie tego Rocznika, a zwłaszcza rolnikom i działaczom społecznym innych dzielnic, w których Izby Rolnicze jeszcze nie są czynne. Przeglądając ten Rocznik, będą się oni mogli przekonać naocznie o znaczeniu tych Izb dla podniesienia wydajności rolnictwa, ogrodnictwa, leśnictwa, hodowli i innych działów gospodarki rolnej i działalności ich na polu oświaty zawodowej, wszelkiego rodzaju meljoracyj, kontroli i t. d., wogóle wszystkiego tego, co podnosi wydajność techniczną i sprawność ekonomiczną, odpowiadającą nowoczesnym wymaganiom.

Dobrzeby było gdyby w Roczniku szerzej został ujęty ogólny stan różnych rodzajów gospodarki rolnej w Wielkopolsce na tle ogólnopaństwowych zagadnień ekonomicznych i rolniczych, tembardziej, że posiadanie przez Izbę odpowiednich materiałów ułatwiłoby pracę w tym kierunku. Byłaby to pewnego rodzaju ocena wyników działalności rolnictwa wielkopolskiego nie tylko z punktu widzenia miejscowego, ale i ogólnopaństwowego, do czego w zupełności uprawnia zarówno wysoki poziom rolnictwa tutejszego, jakoteż wogóle jego znaczenie, jako jednego z najważniejszych czynników ekonomicznych w naszym państwie jeszcze napoły rolniczym. F. K.

- Brodowski Feliks. Zarys rozwoju prawa agrarnego i układu stosunków agrarnych na terenie województw wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej z tekstem obowiązującego prawa rosyjskiego w kodyfikacji 1910 z wyjaśnieniami. Warszawa, nakł. Min. Reform Rolnych. 1925, 8°, str. 117.

- Brzeziński Józef. Hodowla warzyw. Warszawa — Kraków, Gebethner i Wolff, 1925, 8°, str. 313.
- Celichowski Kazimierz. Azotniak i jego stosowanie. Chorzów, nakł. Państw. Fabryki Zw. Azotowych, 1925, 8°, str. 30.
- Ciesielski Teofil. Miodosytnictwo. Sztuka przerabiania miodu i owoców na napoje. Lwów, Gubrynowicz, 1925, 8°, str. 103.
- Froń Józef. Zasady hodowli ogólnej zwierząt gospodarskich. Toruń, Pomorska Drukarnia Rolnicza, 1925, 4°, str. 222.
- Grochowski Tadeusz. Zarys bibliografii pszczelnictwa polskiego. Lwów, „Bartnik postępowy”, 1925. 8°. str. 16.
- Hryniewicz Kazimierz, b. kierownik Centr. Winiarsk. Laborat. w Moskwie. Warunki rozwoju wyrobu win owocowych w Polsce. Warszawa, Druk. „Prąca”, 1924, 8°, str. 16.
- Kongres Rolniczy, XII. Międzynarodowy, Warszawa, 21 — 24 czerwca 1925. Program i regulamin. (Tekst polski i francuski). Warszawa, nakł. Międzynarodowej Komisji Rolniczej, 1925, 8°, str. II.
- Majlert Witold. Wykresy do normowania paszy u krów. Warszawa, druk. F. Kasprzykiewicza, 1925. 8°.
- Pawlik Stefan. Hodowla bydła rogatego w Polsce w zarysie. Lwów, Gubrynowicz i Syn, 1925. 8°, str. 134.
- Powierza Bolesław inż. O państwowem znaczeniu meljoracyj i ich rozwoju. Referat wygłoszony na posiedzeniu Rady Głównej Centralnego Tow. Rolniczego dn. 5. 12. 1924 pod hasłem „Meljorować albo nie egzystować samoistnie”. Warszawa, Druk. Rolnicza, 1925. 8°, str. 39.
- Röhrenscheff Stefan. 12 miesięcy w pasiece. Praktyczny podręcznik dla nowego sposobu hodowli pszczół. Wyd. III. powiększone. 169 rycin. Tarnów, nakł. K. Kwiczali, 1925, 8°, str. 352.
- Suchecki Kazimierz inż. Sosna pospolita w praktycznem gospodarstwie leśnem. Lwów, Gubrynowicz, 1925. 8°, str. 104.
- Diffloth. Les méthodes modernes en aviculture. Paris, J. B. Baillière, 1925, 8°, str. 500.
- Fabre. La chimie agricole. Paris. Delegrave, 1925, 8°, str. 248.
- Jarkowski Stanislas. La Presse agricole polonaise. Varsowie, Bureau de Presse du XH-ème Congrès International d'Agriculture, 1925, 8°, str. 23.
- Lequertier. Nouveau traité pratique du jardinage. Paris, Garnier Frères, 1925. 8°. str. 324.
- Beckmann Fritz. Agrarkrise und Agrarzölle. Der Sinn der agraren Zollpolitik. Berlin, P. Parey, 1925. 4°,str. 100.
- Landwirtschaftliche Forschungen. Hrsg. v. Gustaw Oldenburg. Berlin, P. Parey, 1925, 4⁰, str. 174+136.

- Gartenkunst. Gartenbau, Gartentechnik. Bearb. von Hermann König
Frankfurt/Oder, Trowitsch. 4°, str. 218.
- Marchionini Karl. Geschichte der Landwirtschaft. Leipzig, Leipziger
Buchdruckerei, 1925, 8°, str. 264.
- Neubauer Wilhelm. Der Kampf um den Wald. Forstpolit. Betrachtungen.
Wien, W. Frick, 1925, 8°, str. 28.
- Niggl Ludwig. Das Grünland in der neuzeitlichen Landwirtschaft. Prakt.
Anleitung zur Bewirtschaftung von Wiesen und Weiden auf Grund
der Erfahrungen in Steinach. Berlin, P. Parey, 1925, 8°, str. 122.
- Schweizer Theodor. Fünfundzwanzig Jahre Futterkonservierung. Er-
fahrungen und Beobachtungen aus der Praxis. Halle/Saale, Gebr. Schwei-
zer, 1925, 8°, str. 306.
- Steding Friedrich. Bedeutung und Anwendungsmöglichkeiten psychologi-
scher Methoden zur Förderung der Landarbeit. Berlin, P. Parey. 1925.
4°. str. 68.

5. Górnictwo, przemysł, rzemiosło.

- Dąbrowski Kazimierz. Organizacja pracy i produkcji w cukrownictwie
polskiem. Odczyt wygłoszony na zebraniu Związku Kierowników Cu-
krowni Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, Druk. Techniczna, 1924,
8°, str. 36.
- Dębicki Stanisław inż. Pomiar i narzędzia do pomiarów warsztatowych.
Cieszyn, Kotula, 1925, 8°, str. 135.
- Dydejczyk Walery inż. Nowa metoda destylacji ropy. Lwów, nakł. „Che-
micznego Instytutu Badawczego”, 1925, 8°, str. 33 — 35 (Odbitka, z mie-
sięcznika „Przemysł Chemiczny” nr. 2 — 1925).
- Hryniewicz Kazimierz inż. Przyczyny nadprodukcji spirytusu i sposoby
jej zwalczania w Polsce. Warszawa, Druk. Rolnicza, 1925, 8°, str. 16,
(Odbitka z „Gazety Rolniczej”).
- Korytko Stefan. Mapa pogładowa światowego przemysłu naftowego. Car-
te d'orientation de l'industrie du pétrole du monde. Uebersichtskarte
der Welt-Erdöl-Industrie, i : 42.000.000 13 map i 3 djagramy. Lwów,
nakł. wł. 1925.
- Kozłowski Augustyn. Podręcznik dla tokarzy. Nacinanie gwintów i obli-
czanie kół zmianowych. Warszawa, Trzaska, Ewert i Michalski, 1925, 8°,
str. 216.
- Kremer Stanisław inż., dyrektor Tow. Akc. „Chodorów”. Stosunki w prze-
myśle cukrowniczym polskim, czyli wielkotygodniowe rozmyślanie dla
polskich cukrowników na Rok Pański 1923. Lwów, 1925, 8° str. 60.
- Małczyński K. Nowoczesna piekarnia. Warszawa, odbitka z czasopisma
Związku Polskich Stowarzyszeń Spożyców „Społem”, 1925, 8°, str. 4.
- Marko Stefan i Keh Maksymiljan. Garbarstwo chromowe. Kraków, nakł.
Muzeum Przemysłowego im dra A. Baranieckiego, 1925, 8°, str. 263.

- Sasnowski Marjan. Budownictwo okrętów. Cz. I. Teorja okrętu. Toruń, wyd. Ofic. Szk. Maryn. woj., 1924, 4°, str. 158.
- Skwarczyński Wład. inż. Podręcznik budowlany wraz z analizą cen. Wyd. II. zes. X. Lwów, B. Połoniecki, 1925, 8°, str. 1429 — 1581.
- Stadtmüller K. prof. i Stadtmüller K. inż. Słownik techniczny opracowany przy współudziale zawodowców oraz przy użyciu materiału do „Słownika Inżynierskiego” Polskiego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie, zebranego przez ś. p. inż. W. Darowskiego i prof. W. Wojtana. Przejrzany ponownie przez Komisję językową Polskiej Akademji Umiejętności w Krakowie. Część niem. - polska tom II L — Z. Warszawa, Wojsk. Instytut Naukowo - Wydawniczy, 1925, 8°, str. 520.
- Staniewicz Leon prof. Podstawy elektrotechniki. Cz. I. Warszawa, skł. gł. Politechnika, 1925, 8°, str. 293.
- Świtkowski Józef. Fotografja praktyczna do użytku amatorów i fotografów zawodowych. Lwów, H. Altenberg, 1925, 8°, str. 295.
- Chevallier. Cours pratique de l'électricité industrielle. T. I. Paris, Ch. Béranger, 1925, 8°, str. 415.
- Goulet. Manuel de la boucherie. Paris, Baillière, 1925, 8°, str. 300.
- Kopaczewski W. prof. à l'Institut des Hautes Etudes de Belgique, L'Etat colloidal et l'Industrie. Paris, Ch. Béranger, 1925, 8°, str. 327.
- Pacorest Et. L'Electrification industrielle et rurale de la France. Paris, Librairie de la Vie technique, 1925, 8°, str. 480.
- Rouveyre Ed. Connaissances nécessaires aux amateurs et antiquaires. Analyse et Compréhension des oeuvres et objets d'art., Paris, E. Rey, 1925, 8°, str. 304.
- Verleye E. Manuel de l'opticien, fabricant, marchand et réparateur. Paris, Desforges - Girardot, 1925, 8°, str. 239.
- Murray W. Malcolm. L'Industrie cotonnière anglaise 1913 — 1923. Paris, Rousseau, 1925, 8°, str. 252.
- Jeffrey. Coal and civilisation. 1925, 8°, str. 194.
- Albrecht Karl. Die Geschichte der Emil Busch A. G., optische Industrie, Rathenow, vom wirtschaftswissenschaftlichen Standpunkt. Ein Beitrag zur Erkenntnis d. Struktur d. Wirtschaftslebens. Erfurt, Gebr. Richters, 1925, 8°, str. 152.
- Bramesfeld Erwin. Der Ingenieurberuf. Leipzig, Joh. Barth, 1925, 8°, str. 94 (Schriften zur Psychologie d. Berufsberstg.)
- Bunbury H. M. Die trockene Destillation des Holzes. (The destructive destination of wood). Uebers. v. W. Eisner. Berlin, J. Springer, 1925, 8°, str. 340.

- Brey mann Hans. Die Beschaffung inländischer und ausländischer Betriebskredite für die deutsche Industrie. Leipzig, Handelskammer, 1925, 8°, str. 23.
- Graf Engelbert Georg. Erdöl, Erdölkapitalismus und Erdölpolitik. Jena, Urania, 1925, 8°, str. 96.
- Handbuch für technischen Bedarf der Staatseisenbahnen, Werften, Bergwerke, Elektrizitäts-, Gas-, und Wasserwerke sowie der gesamten Gross-Industrie Deutschlands. Leipzig, W. Hemp, 1925, 8°, str. 488.
- Handbuch für Buchdrucker. Das Wissen und Können des Maschinenmeisters. Bearb. v. Friedrich Bauer. Frankfurt a. M., Kiimsch et Co., 1925, 8°, str. 435.
- Handbuch der modernen Reproductionstechnik. Frankfurt a. M. Kiimsch et Co., 1925, 8°, str. 392.
- Haeder Hermann. Konstruieren und Rechnen. Für Studium und Praxis. I. Maschinenelemente. Wiesbaden, O. Haeder 1925, 8°, str. 975.
- Hildebrand Reinhardt. Mathematisch - geographische Untersuchungen über die Rentabilitätsverhältnisse des Fabrikbetriebes. Berlin, J. Springer, 1925, 8°, str. 80.
- Holz - Adressbuch der gesamten Holzindustrie. Begr. v. Alfred Kubatz. Tl. A. Umfassend d. Holzhandel u. d. Sägeindustrie Deutschlands. Leipzig, H. Braig, 1925, 8°, str. 599.
- Lehmann M. R. Die Industrielle Kalkulation. Berlin, Spaeth et Linde, 1925, 8°, str. 263.
- Müller Wilhelm. Die neuen Wasserturbinen und Turbinenregler. Gemeinverst. dargest. Stuttgart, Dieck und Co. 8°, str. 180.
- Remy Theodor. Zur Lage des Zuckerrübenbaus mit Vorschlägen für seine zeitgemässe technische Ausgestaltung und zielbewusste Förderung. Berlin, P. Parey, 1925, 8°, str. 48.
- Schullze Paul. Die Unkostenverarbeitung industrieller Unternehmungen einschl. eingehender Untersuchung über d. Zuschlägeerrechnung. Berlin, Spaeth u. Linde, 1925, 8°, str. 144.
- Ungern - Sternberg Rederich. Die Industriegemeinschaft. Ein Weg zur Organisator. Umbildg. d. deutschen Industriegemeinschaft. Berlin, C. Heymann, 1925, 8°, str. 110.

6. Handel i komunikacje.

Dolezal François — conseiller commerciale de l'Ambassade de Pologne. Les relations commerciales franco - polonaises. Paris. Chambre de Commerce Franco - polonaise 1925.

Izba handlowa polsko-francuska w Paryżu wydała broszurę o stosunkach handlowych francusko-polskich pióra Franciszka Dolezala, radcy handlowego Ambasady. Broszura ta

zawiera także tekst konwencji handlowej polsko - francuskiej z dnia 9 grudnia 1924. Autor broszury p. Doleżał, dając czytelnikowi obraz rozwoju stosunków ekonomicznych polsko-francuskich, oparty na źródłowych danych statystycznych, dał poniekąd sprawozdanie ze swej owocnej kilkuletniej pracy na stanowisku radcy handlowego naszej placówki w Paryżu. Opuszczając to stanowisko dla objęcia wysokiej godności wice-ministra przemysłu i handlu, p. Doleżał pozostawia nową podstawę prawną dla handlu polsko-francuskiego w postaci konwencji handlowej z 9 grudnia 1924 roku, której jest jednym z twórców, zarówno zresztą jak i konwencji poprzedniej z r. 1922. Skądinąd paroletni pobyt na placówce zagranicznej pozwolił p. Doleżelowi stwierdzić istotne braki naszej ekspansji gospodarczej i można się spodziewać, że na stanowisku wice - ministra przemysłu i handlu, wprowadzając umiejętną i planową organizację polskiego eksportu, przyczyni się on do ożywienia handlu zagranicznego z Francją jak i z innymi krajami.

Wyniki pracy na rzecz zbliżenia gospodarczego między Polską a, Francją, które ilustrują ciekawe dane zawarte w broszurze radcy Doleżała, są dotychczas bardzo pomyślne. Wymiana między obu krajami potroiła się w ciągu ostatnich dwu lat — wynosząc w roku 1924 — 195 milionów franków franc, dla importu do Francji i 267 milionów dla eksportu do Polski.

Polska nie zajmuje w bilansie handlowym francuskim znaczenia pierwszorzędnego, jednakże, jak to stwierdza cyfrowo p. Doleżał, dziś już przedstawia dla Francji większe znaczenie niż rynek czeski i co najciekawsze, większe niż cały rynek rosyjski przed wojną.

Także nie można zapomnieć, że współpraca gospodarcza polsko-francuska wyraża się nie tylko w bilansie handlowym, ale szczególnie przez znaczne kapitały francuskie, zaangażowane w naszym przemyśle węglowym, hutniczym, naftowym, tekstylnym i w bankowości.

Mówiąc o nowej konwencji handlowej, p. Doleżał zwraca uwagę na korzyści, jakie z niej płyną, i dając możliwość znacznego powiększenia ilości jakości towarów wymienianych. Polska zbyt mało zna produkcję francuską, szczególnie produkcję metalurgiczną, czego dowodem jest import z Francji przeważnie tylko tekstyliu i artykułów luksusowych, a z drugiej strony niektóre przemysły polskie np. maszynowy, elektro-

techniczny, chemiczny, oraz surowce rolne i półfabrykaty mogą znaleźć we Francji szerszy rynek zbytu niż dotychczas.
A. Piasecki (Paryż).

Raporty gospodarcze placówek zagranicznych P. P. 1925 r.

Nr. 1. Hamburg i jego okręg w r. 1924. Raport gosp. konsula A. Pomiana. 8°, str. 30.

Nr. 2. Śląsk Czeski i Morawy w r. 1924. Raport gosp. konsula w Morawskiej Ostrawie., Z. Vetulani. 8°, str. 19.

Nr. 3. Wielka Brytania w r. 1924. Rap. gosp. p. o. konsula gen. w Londynie, K. Komierowskiego. 8°, str. 27.

Nr. 4. Szwajcaria w r. 1924. Rap. gosp. kons, w Zurychu — J. Czaplickiego. 8°, str. 23.

Nr. 5. Rumunja w r. 1924. Rap. gosp. kons, w Bukareszcie — F. Chiczewskiego. 8°, str. 67.

Zapoczątkowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych tak potrzebne dla naszego życia gospodarczego wydawnictwo informacyjnych raportów gospodarczych naszych placówek konsularnych zagranicą już może poszczycić się drugą serją, obrazującą rok 1924. Stoї ona znacznie wyżej od poprzedniej, choć przeglądając ją, widzimy pewien brak organizacyjnego uporządkowania sprawozdawczego co do ważności poszczególnych okręgów, lecz można tłumaczyć to świeżością wymagań dla poszczególnych placówek konsularnych. Miejmy nadzieję, że sprawa ta przyjmie obrót planowo systematyczny i wkrótce ujrzymy raporty i z innych okręgów, nie mniej ważnych od powyższych. Jeszcze raz podkreśla się znaczenie tych raportów dla kupiectwa i konkretną praktyczną możność wykorzystywania zawartych w nich danych, a więc najgoręcej poleca się wszystkim zainteresowanym najdokładniejsze ich przestudiowanie.
F. K.

Tomane k Franciszek Dr. Handel towarowy i pieniężny oraz jego organizacja. Lwów — Warszawa, Książnica — Atlas, Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i wydawnicze Tow. Naucz. Szkół Średnich i Wyższych, Sp. Akc. 1925, 8°, str. 327.

Mamy przed sobą piękną pracę o technice handlu towarowego i pieniężnego oraz jego organizacji. Od podobnych książek, wydawanych przed wojną, a niestety, niektórych i teraz, różni się ta praca swą, że tak powiemy „krajowością”. Nie jest to tłumaczenie prac obcych, opisujących obce nam stosun-

ki, lecz przeciwnie, masa przykładów, zawarta w książce, wzięta jest z faktycznie istniejących u nas stosunków handlowych, wzięta jest wprost z bieżącego życia, jest to jak gdyby przekrój tego życia w chwili jego działania, dla odświeżenia nam i dokładnego poznania funkcjonowania w niem poszczególnych komórek. Terminologie, tak niestety u nas pokaleczoną w handlu, autor używa przeważnie spolszczona, idąc zupełnie słusznie za ogólnym prądem poprawności językowej we wszystkich działach gospodarki narodowej, prócz paru może drobnych naleciałości obcych (n. p. awizo). Niesłusznie jednak autor na str. 92 jako punkt IV. zasad rodzicielskich każe zysk od obrotu z nieczłonkami dzielić między członków, co jest sprzeczne z zasadami sprawiedliwości społecznej, jakoteż praktyką wszystkich choć cokolwiek lepiej prowadzonych spółdzielni. Naogół widać, iż autor kierował się przepisami prawa niemieckiego i austriackiego, mało zaś uzewnętrzniał różnice, istniejące w Kongresówce i na Kresach (n. p. co do wypowiedzenia — str. 19), wogóle zaś co do Kresów autor zneglizował istnienie oddzielnego tam prawodawstwa, utożsamiając je widocznie z Kongresówką. Należy to tłumaczyć może względami dydaktycznymi dla uproszczenia wykładu, jednak przez to słabnie użyteczność książki dla tych ostatnich dwóch dzielnic, gdyż zmusza wykładowcę względnie czytelnika do czujności, nieuświadomionego zaś może wprowadzić w błąd, przedstawiając fakty, niezgodne z rzeczywistym stanem rzeczy, z zyskiem dla jednej ze stron, a stratą dla drugiej. Jest to niestety ciężka praca, dla każdego autora, który musi się dotknąć różnic w prawodawstwie poszczególnych dzielnic, lecz usunąć się od niej, zwłaszcza w sprawach tak bardzo materialnych, jak w handlu, w żaden sposób nie można.

Pod względem zewnętrznym książka przedstawia się wzorowo, a masa życiowych wzorów i tabel podnosi użyteczność tej książki. Jako taką śmiało można ją polecić nietylko do użytku w szkołach, lecz i praktykom, mającym do czynienia tylko z jedną gałęzią handlu, gdyż tu ogarną całokształt tej szerokiej dziedziny gospodarki narodowej, jaką jest handel, byle tylko byli ostrożni co do pozostałych resztek różnic prawodawstwa Kongresówki i Kresów.

F.

K.

Giejsztor Józef. Eksploatacja handlowa kolei żelaznych. Warszawa, Sekcja Naukowa Br. Pom. S. Pol. Warszawa, 1925, 8°, str. 217.

Kocot Stanisław. Ważniejsze międzynarodowe terminy handlowe, ich znaczenia i umowne skróty. Warszawa, nakład Komitetu Narodowego Polskiego Międzynarodowej Izby Handlowej, 1925, 8°, str. 20.

- Słowik Edmund. O wekslach. Pg. prawa, obowiązującego od i. I. 1925. Kalisz, druk. „Ziemi Kaliskiej”, 1925, 8°, str. 46.
- Studnicki Władysław. Stosunki gospodarcze polsko - niemieckie wobec zbliżającego się traktatu. Warszawa, F. Hoesick, 1925, 8°, str. 48.
- Dr. Trawiński Karol. Zwyczaje handlowe zebrane z aktów. Izby Handlowej i Przemysłowej we Lwowie z lat 1916 — 1922. Serja III. Lwów, Druk. Związkowa, 1925, 8°, str. 29.
- Wilski M. J. Korespondencja handlowa polsko - francuska dla użytku szkół handlowych i samouków. Warszawa, nakł. K. Paszkowskiego, 1925, 8°, str. 174
- Zawadzki Aleks. Nauka o handlu. Kurs repetytoryjny. Warszawa, 1925, 8°, str. 59.
- Zbiór przepisów celnych, obowiązujących na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej oraz skorowidz alfabetyczny do taryfy celnej. Wydanie nieurzędowe. Wg. stanu z 1. lutego 1925. Zestawił F. Prochaska, Naczelnik Wydziału w Departamencie Ceł Min. Skarbu. Skorowidz opracował Cz. Peche. Warszawa, nakł. „Przemysł i Handel”, 1925, 8°, str. 127.
- Batardon L. Traité pratique des sciences commerciales, 8°, str. 890.
- Bloch Oskar. La Bourse de commerce, le Marché de Paris. Reglementation, fonctionnement, opérations, liquidations. Paris, Rousseau, 1925, 16°, str. 430.
- Brisset - Bonnetain. Contentieux industriel et commercial. Comptabilité pratique et moderne. Paris, A. Michel, 1925, 8°, str. 736.
- Cerfbeer de Médelsheim G. Cent vingt règles d'or pour le commerce. Paris, F. Alcan, 1925, 16°, str. 180.
- Dufayel Henri. Cours de Comptabilité pour des écoles supérieures de commerce. Paris, Dunod, 1925, 8°, str. 270.
- Ginestet Pierre. Les indices du mouvement general des affaires, Paris, Soc. du Recueil Sirey, 1925, 8°, str. 165.
- Lemaire Fern. Des Amortissements et des reserves dans les sociétés industrielles. Traité pratique au point de vue administratif et comptable. Paris, Ch. Beranger, 1925, 8°, str. 176.
- Riegler. Distances des transits de l'Europe. Paris, G. Ficker, 1925, str. 68.
- Rosenthal Leonard. L'Esprit des affaires. Reflexions d'un commerçant. Paris, Payot, 1925, 16°.
- Barry J. Speculation in Economies. Ed. Williams et Norgate, 1925, str. 160.
- Goerstenberg. Financial Organisation and Management of Business. 1925, 8°, str. 739.
- Beckmann Fritz. Die Organisationsformen des Weltfunkverkehrs. Bonn, A. Marcus et E. Weber, 1925, 8°, str. 166.

- Berliner Anna. Japanische Reklame in der Tageszeitung. Stuttgart, C. Pöschel, 1925, 8°, str. 108.
- Conrad Paul und Teupel Adolf. Vorübungen zur Praxis des Maschinenschreibens auf allen Schreibmaschinen. Berlin, L. Oemigke, 1925, 8°, str. 48.
- Czekała Hans. Die Einkaufsabteilung. Berlin, Speth et Linde, 1925, 8°, str. 128.
- Dörr Alexander und Hesse Emil. Methodisch gaordnete Geschäftsgänge für den Buchhaltungunterricht nebst techn. u. rechtl. Eri. Leipzig, Teubner, 1925, 8°, str. 72.
- Fischer von Poturzyn. Luft - Hansa. Luftpolit. Möglichkeiten. Leipzig, Werner Lehmann, 1925, 8°, str. 91.
- Gerstner Paul. Revisions-Technik Handbuch. Berlin, Hände & Spenner, 1925, 8°, str. 267.
- Gerstner Paul. Instruktion für Buchprüfer. Eine Anweisung f. kaufman. und behörtl. Buchprüfng. Berlin, Haude und Spenner, 1925, 8°, str. 52, (aus Gerstner Revisions - Technik).
- Grossmann Hermann. Die Abschreibung vom Standpunkt der Unternehmung insbesondere ihre Bedeutung als Kostenfaktor. Berlin, Spaeth et Linde, 1925, 8°, str. 345.
- Der auswärtige Handel Deutschlands in den Jahren 1923 und 1924 verglichen mit den Jahren 1913 und 1922. Verkehr mit d. europ. Ländern. Bearb. im Statist. Reichsamt. Nr. 5. Polen - Danzig. 4°, str. 112.
- Höhn Otto. Der Ostpreussische Holzhandel nach dem Kriege. Mit e. Vorw. v. Fritz Karl Mann. Jena, G. Fischer, 1925, 8°, str. 86. Schriften d. Instituts f. ostdeutsche Wirtschaft an d. Univ. Königsberg. H. II.)
- Hübner Max, Verwaltungsbuchführung und Bilanzen. Berlin — Friedenau, Deutscher Kommunal - Verlag, 1925, 8°, str. 68.
- Jöhllinger Otto. Die Praxis des Getreidegeschäftes. Ein Hand — u. Lehrbuch f. d. Getreidehandel. Berlin, J. Springer, 1925, 8°, str. 380.
- Kalveram Wilhelm. Goldmarkbilanzierung und Kapitalumstellung als Grundlage zukünftiger Bilanzgestaltung. Berlin, Spaeth et Linde, 1925, 8°, str. 270.
- Kaufmann M. Organisation und Regulierung des Aussenhandels der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken. Königsberg, Ost-Europa - Verlag, 1925, 8°, str. 144.
- Konjunkturberichte, hrsg. v. Ost-Europa-Institut in Breslau, 1925, 4°, str. 4.
- Kuhlmann Fritz. Von der Zwangsschrift zur Eigenschrift. Eine Anleitung zu zeitnotwendiger Veredelung der Kaufmannsschrift. Hamburg, Hansesat. Verlagsanstalt, 1925, 8°, str. 88.
- Maire Maurice. Wareneinkauf und Warenkalkulation. 2 Ref., geh. am Fe-

- rienkurs f. d. Genossenschaftswesen im 1925. Basel, Verb. Schweiz. Konsumvereine, 1925, 8°, str. 35.
- Marshall Alfred. Die Zollpolitische Regelung des Aussenhandels. (The fiscal policy of international trade). Eine Denkschrift. Uebertr. v. A. Wach. Jena, G. Fischer, 1925, 8°, str. 57.
- Deutsch - Russisches Export - Handbuch. Hrsg. v. E. Wagemann. Berlin, Ostverlag, 1925, 8°, str. 444.
- Schreier Joh. Kontrolle und Revision. Grundriss, Revisionsgeschäft Leit-u. Erfahrungssätze, Instruktions,— Dienst,—: Arbeitsanweisng. usw. Hamburg, Selbstverlag, 1925, 8°, str. 344.
- Sponheimer Julius. Das kaufmännische Revisionswesen in Deutschland. Darstellg. und Kritik. Berlin, L. Weiss, 1925, 8°, str. 131.
- Stefanicz - Allmayer Karl. Merkbuch für Kaikulanten. Wien, Oesterr. Bundesverlag f. Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1925, 8°, str. 204.
- Stuhle J. Organisation und Technik der Hotelbuchhaltung. Stuttgart, C. Pöschel, 1925, 4°, str. 62.
- Wilhelm Wilhelm A. Die Universal - Multiplexbuchhaltung. Das neueste und vereinfachte Buchführungssystem mit betriebsstatist. Verechnng. Wien, Becksche Universal - Buchh. 1925, 8°, str. 57.
- Wolfrum Max. Das Musterkontor. Eine Aufgabensammlung. Reichenberg, P. Sollor, 1925, 8°, str. 224.
- Die Zölle des Auslandes. Metallindustrie. Bearb. u. hrsg. v. Verlag d. Deutschen Handels - Archivs. Lfg. 2. Berlin, Mittler u. Sohn, 1925, 4°, str. 100.

7. Skarbowość.

- Chechliński Marjan Dr. Ogólne zasady nauki o budżecie. Warszawa, Wyższa Szkoła Wojskowa, Wydż. Int., 1925, 8°, str. 160.
- Peck Harvey Whitefield. Taxation and Welfare. Ed. Mc. Milian, 1925, 8°, str. 269
- Josephy Berthold. Prinzipien der Wirtschaft. Eine Grundlegg. d. Einkommenslehre. Jena, G. Fischer, 1925, 8°, str. 205.
- Tuschinski Karl. Grundzüge der Finanzwissenschaft. Berlin, Volkswirtsch. Verlagsgesellschaft, 1925, 8°, str. 216.

8. Polityka socjalna, samorządowa, sprawa mieszkaniowa, kobieca i t. d.

- Bornstein-Łychowska M. Dr. — Ochrona Pracy Pracowników Handlowych i Przemysłowych" — odbitka ze „Świata Pracowniczego" nakładem Związku Zaw.

Prac. Handl. Przem. i Biur. m. st. Warszawy, Sienna 16.
Cena 50 groszy.

Jedyna broszurka na rynku księgarskim, obejmująca rozwój i stan obecny ustawodawstwa ochronnego tej: gałęzi pracy w różnych krajach ze szczególnem, krytycznem uwzględnieniem ustawodawstwa obowiązującego w Polsce.

Treściwe i jasne ujęcie przedmiotu przez osobę kompetentną, p. Dr. M. Bornstein - Łychowską, umożliwi każdemu pracownikowi zapoznanie się z całością kształtem pracowniczego ustawodawstwa ochronnego, co jest niezbędne przy niemal codziennie nasuwających się każdemu pracującemu wątpliwościach, odnoszących się do praw i obowiązków, wynikających ze stosunków pracy najemnej.

Bornstein - Łychowską M. Dr. Ochrona pracy pracowników handlowych i przemysłowych. Odbitka ze „Świata Pracowniczego”, organu Związku Zawód. Pracowników Handlowych, Przemysłowych i Biurowych m. st. Warszawy. Warszawa, 1925, 8°, str. 30.

Dzieduszycki Tadeusz Dr. inż. U podstaw uprawnienia pracy i państwowości naszej. Toruń, nakł. Centr. Tow. Roln. w Warszawie, 1925, 8°, str. 191.

Hausner Artur W. inż. Poseł. Kwestja mieszkaniowa w Polsce pod hasłem budować. Ustawa o rozbudowie miast z dnia 29-go kwietnia 1925, Lwów, Spółdz. Tow. Wydawn., 1925, 8°, str. 59.

Karchowski Jan. O pracy i oszczędności. Poznań, Druk. Polska, 1925, 8°, str. 14.

Karafia - Korbutt Kazimierz Dr. Ochrona życia i zdrowia pracowników przemysłowych. II. Co to jest higiena zawodowa. Wilno, Księg. Stow. Naucz. Polskich, 1925, 8°, str. 22.

Kochanowski J. K. Polska w świetle psychiki własnej i obcej. Rozważania. Częstochowa, A. Gmachowski, 1925, 8°, str. 432.

Morze to nowy teren pracy dla -robotnika polskiego. Warszawa, Wyd. Ligii Morskiej i Rzecznej, 1925, 8°, str. 8.

Nowa ustawa o ochronie lokatorów z objaśnieniami, sprawozdaniem Sejmowej i Senackiej Komisji Prawniczej i tabelką do obliczania stawek komornego. Opracował dr. Józef Rosenzweig. Kraków, Zw. Stow. Sp. Rob., 1925, 8°, str. 87.

Radwan Władysław. Postulaty w sprawie ustroju szkolnictwa w R. P. Warszawa, „Nasza Księgarnia”, 1925, 8°, str. 157.

Szkolnictwo zawodowe R. P. Zebrał i wstępem zaopatrzył Wacław Szczęsny. Warszawa, „Nasza Księgarnia”, 1925, 8°, str. 188.

- L'Assurance - Chômage. Etude de législation comparée. Genève Bureau Internationale du Travail, 1925. 8°, str. 132.
- Les Conditions de vie des ouvriers dans les pays à change déprécié. Genève, Bureau Internationale du Travail, 1925. 8°, str. 200.
- Fontaine Henri. Des remèdes à la hausse dechanges et à la hausse des prix de la vie. Paris, Société an du Recueil Sirey, 1925. 8°, str. 90.
- Ichok G. La Protection sociale de la santé. L'Action medico-sociale, organisation, documentation, bibliographie. Paris, M. Rivière, 1925. 8°, str. 420.
- Mackenzie King. La Question sociale et le Canada. Paris, F. Alcan, 1925. 8°, str. 252.
- Montarnal H. Les Salaires, l'Inflation et les Changes. Essai sur le mouvement des salaires de 1914 à nos jours, avec l'inflation monétaire et les changes. Paris, M. Rivière, 1925. 8°, str. 110.
- Ouzelat M. M. Recherches sur l'épargne ouvrière. Strassbourg, J. Heitz, 1925. 4°, str. 110.
- Rey. La Question des assurances sociales. Paris, F. Alcan, 1925. 8°, str. 408.
- Douglas Paul H. Wages and the Family. Chicago University Press, 1925. 8°, str. 290.
- Equality of treatment for national and foreign workers as regards workmen's compensation for accidents. Communications from governments on the proposed draft convention a. recommendation provisionally adopted by the 6th session of the conference. Geneva, International Labour Conference. 8°, str. 19.
- M. Grimes. Urban Milk Supply. Cork, Guy, 1925. 8°, str. 80.
- Harap Henry. The Education of Consumer. A Study of Curriculum Material. Ed. Mc Milian, 1925. 8°, str. 360.
- Hours of labour in industry: United States. Genf, International Labour Office, 1925. 8°, str. 120.
- Swinburne J. Population and the social problem. London, Allen & Unwin, 1924.
- The Housing Situation in The United States. Genf, International Labour Office, 1925. 8°, str. 53.
- Unemployment Insurance. Study of comparative legislation. Geneva, Międzynarodowe Biuro Pracy, 1926. 8°, str. 134.
- Lanchester Henry Vaughan. The Art of Town-Planning. Ed. Chapman & Hall, 1925. 8°, str.244.
- Wright Joseph. Selected Readings in Municipal Problems. With an Introduction by William Munro. Ed. Ginn, 1925. 8°, str. 961.
- Weekly Suspension of work for 24 hours in glass-manufacturing processes where tank furnages are used. Communications from govern-

ments on the proposed draft convention provisionally adopted by the 6th session of the conference. Genewa, Międzynarodowe Biuro Pracy, 1925. 8°, str. 16.

Angestelltenbewegung 1921—1925. Deutsche Wirtschaftsgeschichte, Sozialpolitik und Gewerkschaftsentwicklung aus bewegter Zeit. Berlin, J. H. W. Dietz NŁ, 1925. 8°, str. 527.

Das Problem der Arbeitslosenversicherung in Deutschland. Verhandlungen der deutschen Gesellschaft zur Bekämpfung der Arbeitslosigkeit am 20. Februar 1925 zu Berlin mit Berichten v. I. Jastrow, G. Erdmann u. a. Berlin, R. Hobbing, 1925. 8°, str. 127.

Brookings Robert S. Die Demokratisierung der amerikanischen Wirtschaft (Industrial ownership, its economic and social significance). Uebers. v. R. R. Kuczyński. Berlin, R. L. Prager, 1925. 8°, str. 47.

Brunner Karl. Baupolitik als Wissenschaft. Wien, J. Springer, 1925.

Fischer Dr. Kommunale Wohnungs- und Siedlungspolitik. Dresden, Bund deutscher Mietervereine, 1925. 8°, str. 182.

Geldentwertung und Stabilisierung in ihren Einflüssen auf die soziale Entwicklung in Oesterreich. Mit Beitr. v. Ilse Arlt, Rob. Bartsch u. a. Hrsg. v. Julius Bunzel. München, Duncker und Humblot, 1925. 8°, str. 478.

Jahresberichte der gewerblichen Berufsgenossenschaften über Unfallverhütung für 1923. Berlin, Behrendt & Co, 1925. 4°, str. 299.

Keller Farnz. Caritaswissenschaft. Freiburg, Herder, 1925. 8°, str. 251.

Malinowski Bronisław. Mutterrechtliche Familie und Oedipus-Komplex (Psycho-Analysis and Anthropology). Wien, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924. 8°, str. 59.

Pieper August. Berufsgedanke und Berufsstand im Wirtschaftsleben. Gladbach, Volksverein - Verlag, 1925, 8°, str. 134.

Pieper August. Sinn und Aufgaben des Volksvereins für das katholische Deutschland. Gladbach, Volksverein - Verlag, 1925. 8°, str. 64.

Prochownik Martha, Eva. Die wirtschaftliche Lage der geistigen Arbeiter Deutschlands. Erhebung der deutschen Gesellschaft zur Bekämpfung der Arbeitslosigkeit. Berlin, R. Hobbing, 1925. 8°, str. 100.

Zur Frage der Prostitutionsbekämpfung. Hrsg. vom deutschen Verband der Sozialbeamtinnen. Schwerin i/M., L. Herbst, 1925. 8°, str. 60.

Ritzmann Friedrich. Internationale Sozialpolitik, ihre geschichtliche Entwicklung und ihr gegenwärt. Stand. Mannheim, J. Bensheim, 1925. 8°, str. 220.

Rieder Karl. Wir Katholiken und der moderne Staat. Grundsätze und Richtlinien f. d. christl. Staatsbürger. Konstanz, Oberbad, 1925. 8°, str. 139.

Schluckebier Hermann und Mahler Karl. Wie behebt man die Ruch 1925, IV.

- Wohnungsnot? Wie belebt man die Wohnungsbauwirtschaft? Hagen i/W. Leipzig, J. Andre, 1925. 8°, str. 10.
- Serini Heinrich. Wohnungsbau und Stadterweiterung. München, C. Reinhardt, 1925. 8°, str. 51.
- Wagner Martin. Amerikanische Bauwirtschaft. Berlin, Vorwärts -Buchdr., 1925. 8°, str. 88.
- Walcher Jakob. Ford oder Marx. Die prakt. Lösung der sozialen Frage. Berlin, Neuer Deutscher Verlag, 1925. 8°, str. 158.
- Wohnungs- und Siedlungsliteratur. Unter Mitarb. v. Paul Wolff, Dresden, A. Dressel, 1925. 8°, str. 53.

9. Zagadnienia kredytowe, walutowe, bankowe i ubezpieczeniowe.

Doležal François — Conseiller commerciale de l'Ambassade de Pologne. La Reforme financière en Pologne. Paris — Chambre de Commerce Franco-Polonaise 1925.

Broszura radcy Doležala o naprawie finansów polskich stanowi doskonałe syntetyczne ujęcie zagadnienia.

Autor dał obraz rozwoju finansów publicznych Polski od powstania Państwa do czasu wprowadzenia złotej waluty i zrównoważenia budżetu na tle ogólnych warunków gospodarczych.

Broszura ta napisana po francusku jest niezmiernie cenna jako źródło informacji dla zagranicy o wielkim wysiłku Polski ku naprawie finansów i gospodarstwa narodowego.

A. Piasecki (Paryż).

Biskupski Ignacy: O ubezpieczeniach. Poznań 1925.

Fiszer i Majewski — 8°, str. 168.

Książka ta powstała z opracowania wykładów autora jako lektora nauki ubezpieczeń w Uniwersytecie Poznańskim. Ma ona, jak powiada przedmowa, dać początkową podstawę młodszym pracownikom asekuracyjnym.

W osiemnastu rozdziałach są podane wstępne wiadomości o: 1) istocie i celu, 2) historii, 3) znaczeniu gospodarczym i społecznym, 4) organizacji, 5) polityce i, w dalszych rozdziałach, o poszczególnych działach ubezpieczeń; w końcowym rozdziale wymieniona jest literatura z szczególnem uwzględnieniem piśmiennictwa polskiego.

Uwagi wstępne są szczupłe, ale do wprowadzenia w dziedzinę ubezpieczeń wystarczają, mimo że z niejedną można po-

lemizować, choćby z samą definicją ubezpieczenia, przedstawioną zresztą w myśl teorii Ad. Wagnera.

W rozdziale drugim, poświęconym historii, autor przedstawia zwięźle rozwój idei i teren instytucyj ubezpieczeniowych; szerzej omawia jedynie stosunki w Polsce przed — i powojennej, podając dużo szczegółów ciekawych, czasami może jednostronnych i za mało zwracających stosunkowo uwagi na instytucje publiczne ubezpieczeniowe. W końcu tego rozdziału omówiony jest okres inflacji i wpływ jego na rozwój polskich towarzystw ubezpieczeniowych. Dopiero teraz, gdy autor już nas wprowadził nawet w pewne szczegóły organizacyjne, omawia „znaczenie gospodarcze i społeczne ubezpieczeń” (rozd. III). Jasność przedstawienia korzyści ubezpieczeń traci na tern, że nie podano żadnego materiału statystycznego. Zapewne autor, nie mogąc zdobyć odpowiednich materiałów o stosunkach polskich, wstrzymał się również od przedstawienia wyników statystyk zagranicznych. Podanie pewnych charakterystycznych zestawień zwiększyłoby zainteresowanie książką. W następnym rozdziale przedstawiona jest organizacja instytucyj ubezpieczeniowych. Rozważa się tu korzystne i ujemne strony trzech głównych rodzajów organizacji ubezpieczeniowych: 1) zakładów publicznych, 2) towarzystw ubezpieczeń wzajemnych i 3) towarzystw akcyjnych. Zgodnie z zamiarem autora, dać tylko początkową podstawę młodszemu pracownikom, rozbiór ten zalet i wad poszczególnych form organizacyjnych jest jak najkrótszy; autor wypowiada się przeciw zakładom publicznym, z wyjątkiem działu ubezpieczeń społecznych, który instytucje publiczne z lepszym skutkiem uprawiają aniżeli prywatne. Jednak ubezpieczeń socjalnych nie rozpatruje w swej książce, uważając je za dziedzinę zupełnie wyodrębnioną; w innych działach ubezpieczeń odmawia państwu i innym organizacjom publicznym zdolności konkurowania z zrzeszeniami prywatnymi (wzajemnymi lub akcyjnymi). Sąd ten, mimo, że wyrażony bardzo oględnie, nie wydaje się zupełnie słusznym. Conajmniej w dziedzinie ubezpieczeń od ognia instytucje publiczne doskonale przecież dopisały. Co do zakładów prywatnych, to autor uznaje zalety towarzystw wzajemnych w pewnych dziedzinach, w innych przyznaje przewagę spółkom akcyjnym.

Następnie (rozd. V) autor omawia „politykę ubezpieczeniową” państwa. Mowa tu o nadzorze państwowym nad prywatnymi ubezpieczeniami, przy którym są znane trzy systemy:

1) s. publikacji, t. j. przymus ogłaszania publicznych sprawozdań, 2) s. wydawania postanowień normujących i 3) s. ścisłego wglądu w gospodarkę instytucji.

W dalszych rozdziałach podane są bliższe szczegóły o poszczególnych rodzajach ubezpieczeń z osobna. Omówione zostały ubezpieczenia: na życie, od chorób, inwalidztwa, wypadków, odpowiedzialności prawnej, transportowe, od ognia, od gradobicia, zwierząt, od kradzieży z włamaniem i t. d. Wreszcie opisane są reasekuracja, koasekuracja i retrocesja, a w rozdziale ostatnim podana jest literatura ubezpieczeniowa, przyczem szczególnie dokładnie zebrane jest piśmiennictwo polskie. Są tu jednak luki, choć bowiem nie zapomniano nawet o niektórych artykułach i drobnych broszurkach polemicznych, to pominięto np. taką „Politykę ekonomiczną” prof. Wł. Czerkawskiego, w której cały dział poświęcony jest ubezpieczeniom.

Autor ma wielką zasługę, że swem opracowaniem wypełnił dotychczasową wielką lukę polskiej literatury ekonomicznej. Wywiązał się ze swego zadania należycie, dając wykład jasny i umiejętny. Załować jednak wypada, że ograniczył się prawie wyłącznie do punktu widzenia prywatno-gospodarczego, technicznego, a nie uwzględnił strony ekonomiczno-społecznej i teoretycznej ubezpieczeń. Wskutek tego zbyt mało omówił podłoże ekonomiczne, na którym ubezpieczenia wyrosły, jak i skutki gospodarcze, jakie one przyniosły. Nie zanalizował wpływu ubezpieczenia na kształtowanie się cen, na potaniecie kredytu i t. d., nie podał też, o czym już wspomnieliśmy, wyników statystyki co do rachunku ubezpieczeniowego (tablice śmiertelności, pożarów i t. d.) jak i co do rezultatów gospodarczych poszczególnych ubezpieczeń. Wskutek tego rola ubezpieczeń w życiu gospodarczemu nie jest dość uwypuklona. Nie widać też w książce wyraźnego programu pracy dla instytucyj ubezpieczeniowych. Wskutek tego zapewne autor nie porusza pytania, które z danych ubezpieczeń należy w Polsce propagować i które mają dla niej największe znaczenie.

Ubezpieczenie n. p. od ognia, bodaj najważniejsze w wielkiej części Polski, zostało przedstawione na prawie tylu stronicach, co ubezpieczenie od odpowiedzialności prawnej, mimo że o ostatniem autor sam w końcowem zdaniu rozdziału wspomina, że „obfity popyt za niem zaznacza się jedynie w b. dzielnicy pruskiej”. Tymczasem czytelnik chciałby, żeby na

tern rozdział się nie kończył, ale żeby mu wytłumaczono, dlaczego tak właśnie jest, innymi słowy: jakie są warunki rozwojowe poszczególnych ubezpieczeń.

Atoli wypada nadmienić, że, o ile sądzić można, autor nie zamierzał wogóle, dawać rozbioru pytań ogólnych, jemu samemu zapewne doskonale znanych. Chciał poprzestać na wydaniu podręcznika „dla wykształcenia młodszych pracowników” ubezpieczonych, wskutek czego zwrócił przedewszystkiem uwagę na prywatno-gospodarczą stronę zagadnień. Jest to w piśmiennictwie polskiem pierwsza poważniejsza próba rozpatrzenia całokształtu ubezpieczeń, dziedziny trudnej, o której nauka jest jeszcze bardzo młoda,

Należy się więc wdzięczność autorowi i za to, co dał, bo podał to w formie jasnej i przystępnej, a równocześnie kompetentnej. Zapewnić to powinno książce wybitne powodzenie nie tylko wśród fachowców, lecz i wśród szerszej publiczności, pragnącej solidnych informacji o tym tak ważnym redakcji „Przeglądu Politycznego”.

J. Rz.

Sprawozdanie pierwszego i drugiego Komitetu Rzeczoznawców, mianowanych przez Komisję Odszkodowań. Sprawozdanie Dawes'a i Mc Kenna'y wraz z aneksami. Według urzędowego tekstu angielskiego. Warszawa, wyd. „Przeglądu Politycznego”, 1925. 8°, str. 139.

Ukazał się w sprzedaży, w tłumaczeniu na język polski, głośny „Plan Dawes'a” wraz z uzupełniającym go sprawozdaniem Mc. Kenna'y. Podkreślamy duże znaczenie, jakie posiada to jedyne wydanie Planu Dawes'a i Sprawozdania Mc. Kenna'y w języku polskim, udostępniające w ten sposób polskim czytelnikom zapoznanie się z obydwojma sprawozdaniami, stanowiącymi podstawę obecnego układu stosunków gospodarczych wśród państw europejskich i będącymi stale przedmiotem nieślabnącego zainteresowania opinii państw zachodnio-europejskich. Obydwa sprawozdania, wydane w ich pełnym brzmieniu urzędowym, wraz ze wszystkimi aneksami, wyszły nakładem redakcji „Przeglądu Politycznego”. r.

Giełda pieniężna w Poznaniu. Sprawozdanie za 1924 rok. Poznań, Druk. Katolicka, 1925. 8°, str. IX + 50.

Młynarski Feliks Dr. Kryzys i reforma walutowa. Lwów—Warszawa, Książnica — Atlas TNSW, 1925. 8°, str. 129.

Śmiarowski A. Praktyczny informator dla posiadaczy, weksli z wyka-

- zem banków i spółdzielni kredytowych w Polsce. Łódź, M. Arct i L. Fiszer, 1925. 8°, str. 79.
- Sokół - Szahin M. System kartkowy prowadzenia operacji inkasowych w instytucjach kredytowych. Warszawa, Druk. Zakł. Graf. „Drukarz”, 1924. 8°, str. 8.
- Zweig Ferdynand Dr. Polityka kredytowa Banku Polskiego. Kraków, nakł. Krak. Tow. Ekonomicznego, 1925. 8°, str. 38.
- Barrai Jean. L'Equation économique ou solution de la crise universelle. Paris, G. Ficker, 1925.
- Barrai Jean. L'Etalon monétaire de la Société des Nations. Paris, G. Ficker, 1925.
- Bequignon Ch. La dette de monnaie étrangère. Paris, E. de Boccard, 1925. 8°, str. 168.
- Bonneville de Marsangy. La sécurité du cheque. Paris, Gauthiers — Villars & Cie, 1925. 8°, str. 58.
- „Dawes” Correspondance internationale. Questions économiques agricoles, industrielles et commerciales se rattachant a l'exécution du plan Dawes. Ed. française. Verantw. Karl Georg Witt, 1925. — Agrarverlag, 1925.
- Franck Paul. Finances de la France. Paris, A. Delpeuch, 1925. 8°, str. 75.
- Ijsselstijn D. Aleksander. Etude sur le regime monétaire et bancaire de l'Afrique du Sud jusqu'à la creation d'une banque centrale de reserve en 1921. Paris, Libr. gener. de droit et. de jurisprudence, 1925. 8°, str. 199.
- Keynes J. M. La Réforme monétaire. Traduction de Paul Franck. 8°, str. 234-
- Marais Pierre. Des ouvertures en banque des crédits confirmés et non confirmés. Paris, Rouseau & Cie, 1925. 8°, str. 215.
- Vallois George. L'Etat, les Finances et la Monnaie. Paris, Nouv. Libre Nation., 1925. 8°, str. 696.
- Weber A. Traité élémentaire des sociétés de capitalisation. Paris, M. Riviere, 1925. 8°, str. 448.
- Macara Chas. W. Trades Stability and how to obtain it (submitted to the Committee appointed by the Governement). Ed. Sheratt & Hughes, 1925.
- Westenfield R. B. Banking principles and practice. N. York, Ronald, 1924. Str. 849.
- Assekuranz - Jahrbuch. Gegr. v. A. Ehrenzweig. Hrsg. v. der Red. der „Oesterr. Versicherungs-Zeitung” u. „Versicherungsrecht”. Wien, J. N. Vernay. 8°, str. 293, 296.
- Burkart Fritz. Die fünf grossen englischen Depositen - Banken (The big five). Basel, Helbing & Lichtenbahn, 1925. 8°, str. 189.

- Fisher Irving. Auf dem Wege zum Freigeld. Ueber Geldwert-Theorien. Uebers. v. J. Buchi, London. Mit e. Vorw. v. S. Speyerer. Hamburg, Verlag Wirtschaft und Freiheit, 1925. 8°, str. 9.
- Fritz Jakob. Finanzierung und Steuer in der Goldmarkeröffnungsbilanz unter bes. Berücks. d. angrenz. Bilanzen. Berlin, Spaeth u. Linde, 1925. 8°, str. 277.
- Hasenack Wilhelm. Betriebskalkulation im Bankgewerbe. Berlin, J. Springer, 1925. 8°, str. 134.
- Herrmann Kurt. Die Zukunft des Geldes. Mit 20 graph. Darst. Berlin, Speyer & Peters, 1925. 8°, str. 180.
- Kamiński Max. Handbuch der englischen, französischen und deutschen Bankkorrespondenz. Berlin, Verlag f. Börsen- und Finanz-Literatur, 1925. 4°, str. 480.
- Neisser Fritz. Das deutsche Bankgewerbe und seine Bedeutung für den Wiederaufbau der Wirtschaft. Berlin, Verlag f. bargeldlosen Zahlungsverkehr, 1924. 8°, str. 139.
- Obst Georg. Bankbuchhaltung, Statistik und Kalkulation im Bankbetriebe. Stuttgart, C. E. Pöschel, 1925. 8°, str. 316.
- Rosendorff Richard und Cleeves Georg. Daweslast und Kredit. Berlin, Spaeth und Linde, 1925. 8°, str. 34.
- Simon Hugo Ferdinand. Reparation und Wiederaufbau. Berlin, C. Heymann, 1925. 8°, str. 332.
- Solmsen Louise. Die Beschaffung von Krediten im Auslande. Berlin, de Gruyter & Co, 1925. 8°, str. 34-
- Wolfslast Walter. Die Sparkassen - Revision. Ein Leitfaden. Frankfurt/Od. Kern-Verlag, 1925. 8°, str. 46.

10. Spółdzielczość.

Dvorak Wł. Fr. Dr. Spółdzielczość w Czechosłowacji. Tłumaczy! J. Trojan. Poznań, 1925. Nakładem Spółdzielni Wydawniczej Unji Związków Spółdzielczych z odpow. udziałami w Poznaniu. 8°, str. 86.

Autor powyższej książki, znany ze swej działalności spółdzielczej i publicystycznej, pragnął w krótkim opisie podać rozwój spółdzielczości czesko-słowack. Omawia więc w poszczególnych rozdziałach znaczenie spółdzielczości w czesko-słowackiem gospodarstwie domowem i jej zasady organizacyjne; dużo miejsca poświęca silnie rozwiniętej spółdzielczości rolniczej w poszczególnych jej działach, poruszając przy tem ogólniejsze zagadnienia jak kredyt rolny, technikę rolniczą i t. d. Wreszcie autor podaje dane statystyczne, uwzględniając je do roku 1923. W końcu wspomina o stosunku państwa do spół-

dzielczości jak i jej najbliższych zadaniach. Dla lepszego uwydatnienia znaczenia spółdzielczości przytacza cyfry, odnoszące się do ogólnego położenia Rzeczypospolitej Czeskosłowackiej i podkreśla wybitny udział spółdzielczości „w przygotowaniu ludności do zrozumienia potrzeb i funkcji odrodzonego państwa”.

Znaczenie powyższej broszurki polega nie tyle na opracowaniu i ujęciu naukowym materiału, przeciwnie autorowi raczej zależało na napisaniu książeczki raczej informacyjnej i propagandystycznej, któraby krzewiła ducha spółdzielczości w kraju i zagranicą, przyczyniając się do podniesienia znaczenia życia gospodarczego Rzeczypospolitej Czeskosłowackiej. Cel swój książka osiągnęła, doczekała się licznych przekładów, wreszcie i polskiego. Przekład w języku polskim jest poprawny, styl jasny, forma zewnętrzna broszurki bez zarzutu.

Dr. A. Całkosiński (Poznań).

- Hempel Jan. P. P. S. w ruchu spółdzielczym. Warszawa. Sp. Księg. „Książka”. 8°, str. 56.
- Katalog Wydziału Propagandy Zw. Polsk. Stow. Spoż. Warszawa, 1925.
- Poznański Antoni. Cele idei spółdzielczej. Lwów, Krajowy Patronat Spółdz. Roln., 1925. 8°, str. 7.
- Twarecki Leon. Spółdzielcze wychowanie młodzieży przez Szkolne Kasy Oszczędności. Lwów, Kraj. Patr. Sp. Roln., 1925. 8°, str. 14.
- Christensen C. L. Agricultural cooperation in Denmark. Washington, Supt. Docs, 1924.
- Harap Henry. The Education of Consumer. A Study of Curriculum Material Ed. Mc Milian, 1925. 8°, str. 360.
- Lloyd E. A. The Cooperative Movement in Italy with special reference to agriculture and labor. Ed. Allen and Unwin, 1925. 8°, str. 136.
- Cheneau. L'Enseignement de la cooperation en Angleterre et en France. Paris, Les Presses Univers., 1925. 8°, str. 156.
- Dalloz. Manuel des syndicats agricoles de la mutualité et de la cooperation agricole. 8°, str. 257.
- Thomas Albert. Les relations entre les différentes formes de la cooperation. Rapport présenté au XI. Congrès cooperative international à Gand. Paris, Les Presses Universitaires de France, 1925. 8°, str. 21.
- Die Baugenossenschaft. Blatter f. Wohnungswesen, Danzig 1925. 4°. str. 1-2.

- H a u r a n d Lorenz. Die Buchführung der Consum - Genossenschaften. Düsseldorf - Reisholz. Gepag, 1925. 8°, str. 127. (Verbrauchergenossenschaftliche Bücherei, No. 4).
- K e u d ö r f e r Otto. Grundlagen des Genossenschaftswesen. Eine system. Darstelung d. Geschichte, Gesetzgeb., Theorie und Organisation der Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften mit besond. Berücks. der österr. Verhältnisse. Wien, C. Gerold, 1925. 8°, str. 141.
- O g a t a K. Die Genossenschaftsbewegung in Japan (The cooperative movement in Japan). Uebers. auf Grund der engl. Ausgabe. Mit Vorrede v. Sidney Webb. Berlin, R. Prager, 1925. 4°, str. 256.
- S c h l o e s s e r Robert und K l e i n Fritz. Neuzeitliche Werbearbeit für Konsumgenossenschaften. Düsseldorf - Reisholz. Gepag, 1925. 8°, str. 81.
- W e b e r Reinhard. Konsumgenossenschaften und Klassenkampf (Das Neutralitätsprinzip d. konsumgenossensch. Bewegung). Halberstadt, H. Meyer, 1925. 8°, str. 198.

11. Statystyka.

R o c z n i k s t a t y s t y c z n y m i a s t a Ł o d z i 1923. Redagował Edward Rosset, naczelnik Wydziału statystycznego m. Łodzi. Łódź, 1925. 4°, str. 270.

D z i e n n i k Z a r z ą d u m i a s t a Ł o d z i, kwiecień 1925. Numer sprawozdawczy, poświęcony działalności Zarządu Miejskiego w r. 1924. Łódź, nakł. Magistratu. 8°, str. 260.

Wydział Statystyczny Magistratu miasta Łodzi wydał w roku bieżącym Rocznik statystyczny za r. 1923 i Sprawozdanie z działalności Magistratu za rok 1924. Ponieważ Łódź jako najbardziej przemysłowe miasto w R. P., posiadające 1145 przedsiębiorstw przemysłowych z 112 tysiącami robotników, z których 831 przedsiębiorstw z 102 tys. robotników jest zatrudnionych tylko w przemyśle włókienniczym, oddziaływa na cały przemysł polski, zaś działalność wytwórcza przemysłu łódzkiego nie może nie zależeć od czynników miejscowych, w pierwszej linii działalności miejscowego samorządu komunalnego, każdy więc interesujący się sprawami przemysłowemi R. P. z konieczności zmuszony jest zapoznać się z tą działalnością. Rozpatrując bliżej Rocznik i Sprawozdanie, widzimy przedewszystkiem bardzo wydajną pracę magistratu na polu oświaty i opieki społecznej, co jest zrozumiałem wobec wielkiego zaniedbania tych działów za rządów rosyjskich. Wskutek podania w Roczniku nie tylko liczb absolutnych, ale i względnych na 100 lub 1000, ułatwia się statystykowi możliwość korzystania z niego dla celów naukowych, zaś przez po-

danie w sprawozdaniu dość szczegółowo organizacji i funkcjonowania poszczególnych wydziałów Magistratu tego półmilionowego mrowiska ludzkiego wzrasta użyteczność tej książki dla działaczy samorządowych i społecznych. F. K.

Maciejewski Kazimierz Dr. Podręcznik statystyki. Teorja statystyki. Warszawa, - nakł. Kasy popierania Prywatnych Badaczy Naukowych, 1925. 8°, str. 111.

Osiecki Ludwik. Gospodarstwo publiczne gmin wiejskich powiatu lubelskiego w świetle cyfr (1919—1921). Lublin, nakład Sejmiku pow. lubelskiego, 1925. 8°, str. 96.

Weinfeld Ignacy. Tablice statystyczne Polski. Wydanie za rok 1924. Opracowała Ludwika Oxinska - Szczęśniakowa, referent w Gł. Urz. Statystycznym. Warszawa—Bydgoszcz, Inst. Wyd. „Bibl. Polska”, 1925. 8°, str. 95.

Méthode d'établissements des nombres indices du coût de la vie. Rapport préparé pour la 2. Conférence internat, des statisticiens du travail. Genewa, Międzynarodowe Biuro Pracy, 1925. 8°, str. 68.

Les Méthodes des statistiques du chômage. Rapport préparé pour la 2. Conférence internat, des statisticiens du travail. Genewa, Międzynarodowe Biuro Pracy, 1925. 8°, str. 67.

Isaac Alfred. Betriebswirtschaftliche Statistik. Berlin, Spaeth & Linde, 1925. 8°, str. 327.

Lewinsohn. Die Umschichtung der europäischen Vermögen. 8°, str. 356.

12. Geografia polityczna i gospodarcza.

Buzek Józef Dr. W sprawie gdańskiej. Mowa wygłoszona na posiedzeniu Senatu dnia 28 stycznia 1925 .r Warszawa, Druk. Społeczna, 1925. 8°, str. 49.

Dudziński Adam. Zmiany narodowościowe (wyznaniowe) na terenie trzech województw wschodnich Małopolski w świetle spisów urzędowych 1910—1921 z S mapkami. Lwów—Warszawa, Książnica Atlas, 1924. 8°, str. 16.

Loth Jerzy. Zarys geografji politycznej. Kraków, nakł. Księgarni geograficznej „Orbis”. Kraków—Dębni, 1925. 16°, str. 240.

Łęgowski Stan., Inż. Znaczenie morza z punktu widzenia gospodarczego. Poznań, 1925. 8°, str. 14.

Maliszewski Edward i **Olszewicz** Bolesław. Podręczny słownik geograficzny ze szczególnem uwzględnieniem Polski, jej spraw i interesów, zeszyt 17. Warszawa, Trzaska Evert i Michalski, 1925, 8°.

- Nowakowski Stanisław Dr. prof. Uniw. Pozn., b. prof. Uniw. Clark, St. Zj. A. P. Do kogo świat należy? Studium porównawcze z gospodarki światowej. Z dodatkiem 100 tablic wykresów statystycznych, Poznań, Fiszer i Majewski, 1925, 4°, str. 270.
- Sawicki Ludomir, Węgry doby dzisiejszej. Kraków, „Orbis”, 1925, 8°, str. 31.
- Sempolowska Stefanja. Podręcznik do nauki o Warszawie. Warszawa, Sp. Akc. Polsk. Skladn. Pom. Szkoln., 1925, 8°, str. 204.
- Wasilewski Leon. Litwa i Białoruś. Zarys historyczno - polityczny stosunków narodowościowych. Warszawa, J. Mortkowicz, 1925, 8°, str. 251.
- Brunhes Jean. La Geographie Humaine. 3 vol. Paris, F. Alcan, 1925, 8°, str. 576, 976, 164.
- Hauser Henri. Le Problème du Régionalisme. London, Oxford Univ. Press.
- Lecarpentier. La Suisse au travail. Collection „Les Pays modernes”. Paris, P. Roger, 1925.
- Philip André. L'Angleterre moderne. Paris, G. Crès, 1925. 16*.
- Prévôt. Topographie. 2 tomy." Paris, Dunod, 1925, 8°, str. 544 i 742.
- Redslob Robert. De Cracovie à Budapest par les montagnes de Tatra. Avril - Mai 1924. Paris, Berger - Leuvrault, 1925. 8°, str. 85. Illustrée.
- Sapiens. Les droits de la ville libre de Dantzic et la Pologne. Paris. A. Delpeuch, 1925, 8°, str. 47.
- Vermeil Ed. L. Allemagne contemporaine (1919 — 1924). Sa structure, et son évolution politiques, économiques et sociales. Paris, Felix Alcan, 1925, 16°, str. 248.
- Palmieri Aurelio. Danzica e la Polonia. Roma. Institute Romano Editoriale, 1925. 8°, str. 17. (Odbitka z „L'Europa Orientale” III. — 1925).
- Gooch G. P. Germany. With an introd. by H. A. L. Fisher. London, E. Benn, 1925, 8°, str. 350. (The modern World 2).
- Rutter Owen. The New Baltic States and their Future. On account of Lithuania, Latvia and Estonia. Ed. Methuen, 1925.
- Brandie Thomas. Allgemeine und Wirtschafts - Geographie für Handelsschulen. St. Gallen, Verkehrsschule, 1925, 8°, str. 422.
- Bücher Hermann. Finanz - und Wirtschaftsentwicklung Deutschlands in den Jahren 1921 bis 1925. Reden. Berlin, C. Heymann, 1925. 8°, str. 203.
- Dix Artur. GeÖkonomie. Einf. in erdhafte Wirtschaftsbetrachtgn. München, R. Oldenbourg, 1925, 8°, str. 100.
- Freie Wege vergleichender Erdkunde. Erich von Drygalski zum 60. Geburtstage am 9. Febr. 1925 gewidmet von s. Schülern. München, R. Oldenbourg, 8°, str. 386.

- Gleiwitz, eine oberschlesische Stadt. Hrsg. v. H. Hackel, mit Beitr. v. G. Zinke, K. Schabik u. a. Berlin, Deutscher Kommunal - Verlag, 1925, 4°, str. 296.
- Grant Madison. Der Untergang der grossen Rasse. (The Passing of the great race). Die Rassen als Grundlage der Geschichte Europas. Uebers. v. Rud. Polland. München, J. Lehmann, 1925, 8°, str. 193.
- Heil Bernhard. Die wirtschaftliche Entwicklung der Stadt Hersfeld. Hersfeld, Hans Ott, 1924, 8°, str. 208.
- Karge Paul. Die Litauerfrage in Altpreussen in geschichtlicher Beleuchtung. Königsberg, B. Meyer, 1925, 8°, str. 100.
- Klawitter W. Die Zukunft Danzigs als Staats - und Wirtschaftsgebilde. Danzig, A. Kafemann, 1925, 8°, str. 28.
- Kollenscher Max. Jüdisches aus der deutsch - polnischen Uebergangszeit Posen 1918 — 1920. Berlin, H. Werner, 1925, 8°, str. 223.
- Köttgen Karl. Die wirtschaftliche Amerika. Leipzig, F. Volckmar, 1925, 8°, str. 183.
- Kroker Ernst. Handelsgeschichte der Stadt Leipzig. Leipzig, W. Bielefeld, 1925, 8°, str. 339.
- Masius Hermann. Norddeutsche Landschaft. Hamburg. Hanseat. Verlagsanstalt, 1925, 8°, str. 288.
- Müller - Rüdgersdorf Wilhelm. Schlesiervolk. Ein Heimatbuch. Leipzig, F. Brandstetter, 1925, 8°, str. 365.
- Oberschlesisches Jahrbuch für Heimatgeschichte und Volkskunde. Hrsg. v. J. Chrzyszcz und Ernst Laskowski. Neisse - Neuland — Eichendorf — 1924, 8°, str. 117.
- Schlesien. Hrsg. vom Schiessischen Verkehrsverband. Breslau. Bearbeitet v. G. Haliama. Berlin - Hallensee, Deutscher Architektur u. Industrie Verlag, 1925, 4°, str. 279.
- Schmidt August. Das neue Deutschland in der Weltpolitik und Weltwirtschaft. Berlin, R. Hobbing, 1925, 8°, str. 429.
- Schmidt Peter Heinrich. Wirtschaftsforschung und Geographie. Jena, G. Fischer, 1925, 4°, str. 239.
- Schmidt Walter. Geographie der Welthandelsgüter. Breslau, Hirt, 1925, 8°, str. 115
- Thierfelder Franz. Suomi - Finnland. Das Land der tausend Seen. Berlin, F. Schneider, 1925, 4°, str. 252.
- Weilenmann Hermann. Die vielsprachige Schweiz. Eine Lösung d. Nationalitätenproblems. Basel. Rhein - Verlag, 1925, 4°, str. 301.

13. Organizacja pracy.

Mokrzyński J. Inż.: Zarys organizacji pracy (z przykładami dla przemysłu) z 43 rycinami, wykresami i sehe-

matami. Lwów — Warszawa, Książnica - Atlas, 1925, 8°, str. 150.

Wobec silnej konkurencji zagranicznej niektórych towarów nawet na naszym rynku i, niestety, wyrabianych nawet z naszych surowców, jedną z najaktualniejszych spraw naszego życia gospodarczego jest kwestja podniesienia wydajności pracy, zwłaszcza kierowniczej, organizacyjnej, która jest najdroższą i która przez swe czynności wpływa automatycznie na mniejszą lub większą wydajność pracy zależnych od siebie niższych organów i komórek gospodarczych. Jest to więc kwestja nie tylko techniczna, ale i społeczna, obecnie zaś wobec bierności naszego bilansu handlowego nawet kwestja narodowa, gdyż od zwiększenia wydajności pracy zależy możliwość dostosowania naszych cen oraz jakości towaru do norm zagranicznych, a więc możliwość konkurencji na rynkach zagranicznych, możliwość eksportu, możliwość poprawy bilansu handlowego, a zmniejszenia bezrobocia w kraju. Książek tego typu, jaką mamy przed sobą, nigdy u nas nie winno być za dużo. Winny być one jako stałe „memento mori”, ostrzegające przed najmniejszym choćby śladem cofnięcia się u nas w stosunku do zagranicy wydajności pracy, usypianej może nadziejami na wyniki dobrego urodzaju, lub na pożyczkę zagraniczną. Święte są słowa orędzia Prezydenta obecnego, iż bez nas i bez naszej pracy nikt nas nie wyratuje, do których możnaby dodać słowa z listu św. Pawła, iż kto nie pracuje — nie ma prawa jeść. Życie zaś i arytmetyka mówi, że im wyższa praca, im kosztowniejsza, im większa liczba pracy innych pracowników zależy od kierownictwa, tem więcej, tem lepiej musi być ono wyszkolone i zorganizowane, gdyż od jego sprawności zależy wydajność i wyniki pracy dziesiątków i setek pozostałych pracowników, a więc i ich los. Konieczność i opłacalność takiego naukowego kierownictwa prowadzenia przedsiębiorstw już dawno rozumiano zagranicą, przedewszystkiem w Stanach Zjednoczonych - przykładem wysoka wydajność na robotnika w zakładach Forda, — pozatem wszędzie. Dowodem tego też są Niemcy, gdzie takie książki rozchodzą się w tysiącach egzemplarzy. Przykładem też są nasi pobratymcy Czesi, mający specjalne Masarykową Akademię Pracy. Nawet Sowiety usiłują odpowiednią organizację pracy, począwszy od góry, wprowadzić nie tylko do wielkich fabryk, ale nawet do zakładów średnich i warsztatów. Zarys organizacji pracy inż. J. Mokrzyńskiego podaje właśnie w formie żywej i przykładowej stosowanie tych nowoczesnych, a tak koniecznych metod pra-

cy. Przeczytanie powyższej książki poleca się wszystkim, którym nie jest obojętny los naszego przemysłu, a przede wszystkim tym, którzy mogą wpływać bezpośrednio na jego tworzenie się i działalność. F. K.

B o r n s t e i n o w a Jadwiga, bibl. w Gł. Urz. Stat. Zasady klasyfikacji dziesiętnej. Podręcznik bibliotekarski. Warszawa, Gebethner i Wolff, 1925, 8°, str. 140.

G e h r i n g Kazimierz inż. i S k r y p c z e n k o Aleksander inż. Naukowa organizacja Pracy. Z przedmową prof. dra Adama Krzyżanowskiego. Kraków, nakł. Krakowskiego Towarzystwa Ekonomicznego, 1925, 8°, str. 75.

M o k r z y ń s k i Józef inż. Zarys organizacji pracy. Z przykładami dla przemysłu. Lwów — Warszawa, Książnica — Atlas, 1925, 8°, str. 152.

B o r e i Emile. Organiser. Paris, F. Alcan, 1925, 8°, str. 272.

G. G é r a r d. L'Art de l'Organisation. Paris, La Renaissance du Livre, 1925, 18°.

A d a m i e c k i Karol. Scientific organisation of work. Report for the International congress of Prague, July 1924. Published by the Masaryk Academy - Institute for Industrial Management. Printed by „Politika”. 8°, str. 10.

H a u s w a l d Edwin. Principles of productivism. Presented before the Prague International Management Congress. Published by the Masaryk Academy - Institute for Industrial Management. 8°, str. 10.

T i m e S t a n d a r d i s a t i o n of Workshop Operations, A mean of securing equitable payments and lower production costs. Ed. Pittman, 1925,

A r c h i v der Fortschritte betriebswirtschaftlicher Forschung und Lehre. Hrsg. von der Redaktion der Zeitschrift für Handelswissenschaft und, Handelspraxis. Stuttgart, C. Pöschel, 1924, 8°, str. 372.

B a u m g a r t e n Fr. Dr. Arbeitswissenschaft und Psychotechnik in Russland. München, R. Oldenbourg, 1924. 8°, str. 147.

B r a u e r Theodor. Produktionsfaktor Arbeit. Erwägungen zur modernen Arbeitslehre. Jena, G. Fischer, 1925. 8°, str. 209.

D e u t s c h e Industrie - N o r m e n. Geschäftsbrief. Berlin, ABO. - Ausschuss d. Büro - Organisation beim Reichskuratorium f. Wirtschaftlichkeit, 1924.

G e r h a r d t Johannes. Arbeitsrationalisierung und persönliche Abhängigkeit. Ein Beitr. zur Wirtschaftspsychologie. Tübingen, Mohr, 1925, 8°, str. 107.

G i l b r e t h Frank Bunker. Das ABC. der wissenschaftlichen Betriebsführung

- Primer of scientific management. Bearb. v. Colin Ross. Berlin, J. Springer, 1925, 8°, str. 78.
- Gilbreth iLlian M. Das Leben eines amerikanischen Organisators F. B. Gilbreth. Uebertr. ins Deutsche, mit e. Einleitung, u. fachl. u. krit. Würdigg v. I. M. Witte. Stuttgart, C. E. Pöschel, 1925, 8°, str. 88 (Die Bücher: Organisation. Bd. 5).
- Hörwarter Albert. Organisation der Werbearbeit. Wien, H. Schwarz, 1925, 8°, str. 56.
- Luserke Johannes. Rationelle Betriebstechnik. Zsgst. aus Veröffentlichgn. d; Verf. in d. Fachzeitschrift „Betriebstechnik“. Leipzig, Umland, 1925, 8°, str. 62.
- Mattern Emil. Grundzüge der technischen Wirtschafts-, Verwaltungs-, und Verkehrslehre. Berlin, J. Springer, 1925, 8°, str. 350.
- Normung der Papierformate. Bern, Schweizerische Postverwaltung, 1924.
- Die Praxis der Büro u. Geschäftsorganisation. Für d. Chef u. Mitarbeiter v. Fr. Schack. Charlottenburg, Verlag f. Spez. Literatur. 1925, 8°, str. 471.
- Szenhofen Karl. Lehrbriefe der Arbeitersparnis im Büro bei der Selbstkostenberechnung und Fabrikbuchführung. München, R. Oldenbourg, 1925, 8°, str. 239.
- Schneider Laurenz. Die Betriebswissenschaft. Berlin, R. Decker, 1925, 8°, str. 105.
- Vorträge der Verwaltungswissenschaftlichen und Kommunal - Sozialwissenschaftlichen Woche vom 20. bis 31 Oktober 1924, Hrsg. v. d. Verwaltungs - Akademie Berlin, Berlin, Kameradschaft, 1925, 8°, str. 253.
- Walter Johann. Erfahrungen eines Betriebsleiters. Aus d. Praxis d. Anilin-farbenfabrikation. Leipzig, Dr. M. Janecke. 1925, 4°, str. 337.
- Witte Irene. Taylor, Gilbreth, Ford. Gegenwartsfragen d. amerikan. und europ. Arbeitswissenschaft. München, R. Oldenbourg, 1925, 8°, str. 78.

14. Varia.

Romier Lucien: Explication de notre temps à Paris, Bernard Grasset 1925.

Ostatnia książka p. Romier p. t. „Wytłotmaczenie naszych czasów" spodziewana była od roku przeszło w kołach literackich i publicystycznych Paryża. Ody pojawiła się wiosną roku bieżącego wywołała duże zainteresowanie i liczną krytykę.

Pan Romier, obecnie redaktor naczelny „Le Figaro", jest zarazem historykiem i ekonomistą. Liczne prace historyczne, jakie były owocem jego studjów, wywarły silne piętno w jego

sposobie oceniania zagadnień ekonomicznych. Życie gospodarze i społeczne interesuje go przede wszystkim z punktu widzenia psychologicznego.

Daleki jest od materializmu dziejowego, o życiu ekonomicznym mówi jako o jednym z czynników wpływających na rozwój społeczeństw — natomiast docenia w pełni zarówno tradycję budowy społecznej, jak i pobudki natury idealnej, która tak często powoduje zboczenie zjawisk dziejowych z linii czystej logiki gospodarczej.

Książka p. Romier jest niezmiernie interesująca i nawet olśniewająca na pierwszy rzut oka — zawiera nieskończoną ilość cennych i oryginalnych spostrzeżeń. Natomiast nie można nie stwierdzić, że czytelnik, który ją bierze do ręki, nie powinien spodziewać się pełnego i wyczerpującego obrazu zagadnień. Pan Romier rzuca szereg myśli i wyników swych obserwacji nie starając się dawać wyczerpujących definicji zjawisk. Tu jest wada zarówno, jak i zaleta tej książki. Krytyka nieprzychylna autorowi uwypukliła te właśnie poglądy, które nie stanowią wyczerpania zagadnień. Ale jeżeli traktuje się je jako przyczynek do oceny zjawisk, dawniej już znanych, to odzyskują one swą pełną wartość.

Pisząc krótką recenzję tej książki, nie będę dawał streszczenia poglądów autora, gdyż są one tak różnorodne i dotyczący tylu zjawisk, że aby je omówić trzeba napisać drugą książkę. Wspomnę tylko, że rozdziały poszczególne omawiają: znaczenie rasy francuskiej, psychologię pieniądza, zagadnienie ideału w życiu narodowym, słabość demokracji współczesnych, wreszcie przyszłość Europy.

Gdy chodzi o to ostatnie zagadnienie, p. Romier jest entuzjastycznym zwolennikiem przyjaźni francusko-angielskiej, natomiast zasadniczy zarodek konfliktu widzi w rywalizacji angielsko-niemieckiej.

Poglądy autora na ekspansję Niemiec, o której wspomina dwukrotnie, spotkały się z wątpliwościami u wielu czytelników. Mając sposobność niedawno rozmawiać z p. Romier, prosiłem go o wyrażenie swego poglądu na układ stosunków gospodarczych w Europie środkowej.

P. Romier podkreślił na wstępie wielką rolę, jaką będzie spełniać Polska w pośrednictwie handlowym między Rosją a Zachodem Europy. Ekspansję Niemiec na wschód p. Romier rozumie jako niezbędność rynków małej Azji dla przemysłu niemieckiego. Znaczy, że nie mówiąc o ekspansji politycznej, uważa, że dostęp do rynków azjatyckich jest Niemcom nie-

zbędny. Oceniając tę sprawę z szerszego punktu widzenia, p. Romier jest zdania, że nacjonalizmy współczesnych narodów są w pełni usprawiedliwione, ale na to, aby nie stawały się powodem krwawych konfliktów, należy dać w ramach możliwości naturalne ujście dla ekspansji narodowej. Z tego punktu widzenia ocenia p. Romier znaczenie rynków azjatyckich dla Niemiec i uważa za konieczne odpowiednie ułatwienia tranzytowe w Europie! środkowej, aby granice państw powstałych na gruzach monarchii austro-węgierskiej nie stanowiły przedmiotu ciągłych wycieczek ze strony opinii niemieckiej. Co się tyczy sprawy Austrii, p. Romier twierdzi, że oparcie gospodarcze tego państwa o inne państwa jest konieczne. Wobec czego albo siłą faktów Austria połączy się z Niemcami, albo jej egzystencja zostanie oparta na specjalnym systemie traktatów handlowych z państwami Małej Ententy z Polską i z Włochami.

Adam Piasecki, (Paryż).

Co każdy Polak o morzu swem wiedzieć powinien? Warszawa, nakł. Ligi Morskiej i Rzecznej, 1925, 8°, str. 24.

Gądziakiewicz Witold Dr. Higjena książki. Lwów — Warszawa, Książnica - Atlas, 1925, 8°, str. 29.

Kultura Polska. Wypisy źródłowe. Opracowali dr. Kazimierz Hartleb i Dr. Mieczysław Gawlik. Lwów, Zakł. nar. im. Ossolińskich, 1925, 8°, str. 238.

Nauka Polska, jej potrzeby, organizacja i rozwój. Rocznik Kasy im. Mianowskiego. 1925, 8°, str. 551.

Pierwszy polski Spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej z dodatkiem prasy polskiej zagranicą. Rocznik II. 1922/23. Poznań, Wyd. Biura Ogł. „PAR”, 1925. 8°, str. 148.

Rocznik Polskiej Akademji Umiejętności. Rok 1923/24. Kraków, nakł. Pol. Akad. Umiejętn., 1924, 8°, str. 130.

Adresarz Republiki Czeskoslovenske pro prumsl, žiwnosti a obchód, Praha, R. Mosse, 1925.

Annuaire général de la France et de l'Etranger Edition 1925. Paris, Larousse, 1925, 8°, Str.- 1116.

Annuaire de la presse française et étrangère et du monde politique. Paris, 1925, str. 1800.

Moon Parker Thomas. Syllabus of International Relations. Ed. Mc. Milian, 1925; 8°, str. 280.

- A. *Wordì List of Scientific Periodicals published in the years 1900 — 1921. Vol. I. Oxford University Press, 1925, str. 499.*
- Adressbuch des oberschlesischen Industrie - Bezirks. Zsmgst. v. Karl Anders. Gleiwitz, Neumann, 1925.*
- Bernhard Ludwig. *Zur Polenpolitik des Königreichs Preussen. Berlin, O. Liebmann, 1925, 8°, str. 16.*
- Knoczyński Stefan. *Die Geschichte der Stempelmarken in Oesterreich. Nach archival. Quellen dargestellt. Wien, Staatsdruckerei, 1924, 4°, str. 802.*
- Kramarz Karl. *Die russische Krisis. Geschichte und Kritik d. Bolschewismus. Aus d. Tschech. v. Alfred Schebek. München; Duncker & Humblot, 1925, 8°, str. 689.*
- Kuczyński Robert René. *Deutschland und Frankreich. Berlin, R. Prager, 1925, 8°, str. 265.*
- Russland. *Offizieller Bericht d. englischen Gewerksschaftsdelegation nach Russland im November und Dezember 1924. Uebers. v. H. Glaubauf und Guisfeld. Berlin, Neuer Deutscher Verlag, 1925, 8°, str. 303.*
- Wildhagen Karl. *Der englische Volkscharakter, seine naturi, und hist. Grundlagen. Leipzig, Akad. Verlagsgesellsch., 1925, 8°, str. 224.*

C. Dział socjologiczny

I. Wydawnictwa zbiorowe. Podręczniki. Historia socjologii. Zagadnienia ogólne.

Bougie C. i Déat M. *Le Guide de l'Etudiant en sociologie. Paris 1925, str. 76, 2-e éditon, revue et complétée.*

Wiadomo powszechnie, że daleko trudniej zorientować się w dziedzinie socjologii, niż w którejkolwiek innej nauce społecznej (wyłączywszy może teorię prawa). Rozliczne „wstępy do socjologii” zawierają treść tak różną, że najczęściej swego zadania nie spełniają; podręczników dobrych nie mamy, i to nietylko w literaturze polskiej, która odznacza się dziwnym ubóstwem na tem polu. Bougie, jeden z najwybitniejszych socjologów francuskich, przyznaje otwarcie, że nie czas jeszcze na zarys metodyczny całości — trzeba więc dać studentom tymczasowo praktyczną bibliografię rozumowaną, tak ułożoną, aby czytelnik zorientował się w zakresie nauki i mógł poznać najważniejsze publikacje. Zgodnie z pojmowaniem socjologii przez szkołę Durkheima i układem Année Sociologique mamy tu zestawione dzieła z zakresu t. zw. socjologii ogólnej, domowej i politycznej, prawnej i moralnej, reli-

gijnej i ekonomicznej; krótka notatka informacyjna zawiera w paru słowach treść każdej z cytowanych prac. Zaznaczyć należy, że przytoczone książki są świadomie wybrane przez autorów, jako wartościowe; stąd też i sam „guide” ma znaczną wartość praktyczną. Wartość ta, bardzo wielka dla studenta Francuza, dla obcych oczywiście ulega znacznej redukcji. Autorowie uwzględniają tylko publikacje francuskie, obce zaś tylko, o ile jest tłumaczenie francuskie. Rzecz prosta, że tak pojęte wydawnictwo poza Francją nie może mieć znaczenia pedagogicznego, jako wyłączone źródło informacji; dla orientacji jednak w dorobku socjologicznym francuskim służy wybornie. Dodać można, że sam pomysł takich wstępów bibliograficznych, ułatwiających studentom orientację w poszczególnych działach nauki, jest bardzo dobry; byłoby rzeczą pożądaną, aby także i dla polskich studentów socjologii powstało podobne vademecum. B.

Deat Marcel: Sociologie. Paris, Alcan 1925, str. 100.

Książeczka ta niewielka, ale bardzo treściwa i podająca dużo informacji, może służyć wybornie jako wprowadzenie do studium socjologii. Autor należy do szkoły Durkheima, więc i sociologie pojmuje tak, jak redakcja *Année sociologique*: znajdziemy tu zatem przegląd dotychczasowego dorobku szkoły.

Rozdziały wstępne przypominają najważniejsze nazwiska i tytuły z historii nauk społecznych: najpierw poprzedników socjologii, poczynając od Platona i Arystotelesa, następnie założycieli, a więc Saint - Simona i Comte'a, wreszcie realizatorów programu naukowego socjologii. Część druga, poświęcona przedmiotowi i metodzie sociologii jest wykładem nauki Durkheima, zawartej przedewszystkiem w *Règles de la méthode*. W trzeciej -części spotykamy systematyczny przegląd ważniejszych problematów w poszczególnych zakresach, jako to: morfologu społecznej, początków cywilizacji, socjologii domowej, politycznej, prawnej, moralnej, religijnej, ekonomicznej, wreszcie estetycznej i ligwistycznej. W przeglądzie tym, nie mającym jednak charakteru bibliografii, uwzględnione są jedynie prace francuskie.

W ostatniej najkrótszej części zajmuje się autor „problematami w zawieszeniu”, z pogranicza socjologu i filozofii.

Książeczka ta może być bardzo pożyteczna dla tych, którzy chcą się zapoznać z całokształtem pracy, dokonanej przez francuską szkołę socjologiczną, która, nawiasem mówiąc, nie-

zależnie od podstaw teoretycznych, które muszą podlec rewizji, jest do dziś najbardziej płodnym kierunkiem, umożliwiającym konkretne badania w tylu rozmaitych dziedzinach.

B.

Tönnies Ferdinand: Einteilung der Soziologie. Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft, 1925, H. 1, 1 — 15.

Steinhoff Maria: Die Form als soziologische Grundkategorie bei Georg Simmel. Kölner Vierteljahresshefte für Soziologie, 1925, H. 3 i 4, 215 — 258.

Michels Robert: Die Soziologie als „Einbruchslehre“. Kölner Vierteljahresshefte für Soziologie. 1925, Heft ³/₄, 125—139.

Carli Philippo: Paretos soziologisches System und der Behaviorismus. Kölner Vierteljahresshefte für Soziologie, 1925, H. ³/₄, 273—285.

Bougie C.: Loevre d'Henri de Saint - Simon. Textes choisis. Paris, Alcan, 1923, str. 264.

Leroy Maxime: La Vie du comte de Saint-Simon (1760—1825). Paris, Grasset, 1925, str. 338.

Davy G.: Vues sociologiques sur la famille et la parenté d'après Durkheim. Revue philosophique, 1925, juillet - août, 79 — 117.

Paredes Angel M.: Sociologia general, applicada a las condiciones de America. Quito (Ekwador), 1924, 2 t., str. 890.

Small Albion W.: Origins of sociology. Chicago, University Press, 1924, str. 360.

Petrescu Nicholas: The Principles of comparative sociology. London, 1924, str. 191.

Seillière Ernst. Auguste Comte. Paris, Alcan, 1924, str. 400.

Lalande André: La vie et l'oeuvre d'Alfred Espinas. Revue Internationale de Sociologie, 1925, mars - avril, 113 — 144.

Jahrbuch für Soziologie. Eine internationale Sammlung, hg. von G. Salomon. Karlsruhe, Braun, 1925, str. 385, Mk. 12,—.

II. Metodologia. Zagadnienia graniczne.

Rivers W. H. R. Psychology and Politics and other Essays. London 1923, Kegan Paul, Trench et Trubner. str. 181.

Podobnie jak w dziedzinie pracy technicznej, tak i w dziedzinie twórczości naukowej dawna zasada wąskiej specjalizacji uległa w czasach ostatnich usprawiedliwionej gruntownej rewizji. Nadmierne zacieśnienie widnokągu intelektualnego wyjaławia myśl z wszelkich płodniejszych pomysłów i odbie-

ra twórczą inwencję, śmiałość zestawiania i porównywania rzeczy napozór zupełnie różnych i chwytania dalekich podobieństw, bez czego niema i być nie może pracy naukowej naprawdę twórczej i naprawdę płodnej w daleko sięgające wyniki. To też w dziejach myśli najwybitniej zaznaczyli się ludzie, którzy myślą swą obejmowali conajmniej kilka dziedzin nauki. Od takich postaci idzie promienne ciepło, które energią swą rozgrzewa pomniejszych pracowników nauki, — wąskich specjalistów jednej dziedziny. Dziś, w okresie nadmiernego zdysocjowania życia kulturalnego, rzadkie są takie jednostki wszechstronne. Tem większa radość, gdy je spotykamy przy warsztacie pracy.

Przedwcześnie dla nauki zmarły (w roku 1922) uczony angielski W. H. R. Rivers był właśnie jedną z takich rzadkich postaci. Lekarz z zawodowego wykształcenia, rozpoczął swą pracę naukową badaniami fizjologicznemu, przeszedł później do studjów z dziedziny psychjatrji, pracował z Kraepelinem nad sprawą wpływu zmęczenia i używek na psychikę, te studia później rozszerzył na podstawowe zagadnienia psychjatrji, studując teorię Freuda i przejmując z niej to, co jasnej i trzeźwej krytyce angielskiego umysłu wydało się w teorii tej wartościowe. Od młodych lat badania laboratoryjne i kliniczne przeplatał dalekimi podróżami, początkowo jako lekarz okrętowy, później jako uczony podróżnik, udający się z wytkniętym celem badawczym. Pierwsze podróże bowiem obudziły w nim zainteresowanie egzotycznymi ludami; i tu zaczął od badań raczej fizjologicznych, dotyczących ostrości widzenia u ludów egzotycznych, by później zainteresować się ich psychologią, a wreszcie przejść do badania ich ustroju społecznego. Był więc fizjologiem, psychologiem, psychjatrą, etnologiem i socjologiem, lecz nadewszystko był żywym człowiekiem, pełnym radości życia i orientującym swe badania według jego potrzeb. Był umysłem twórczym, to też interesowały go przedewszystkiem problematy, ich rozwiązywanie raczej, niż gotowe wyniki. Za zadanie pedagoga uważał też nietyle wszczepianie w ucznia gotowego dobytku wiedzy, ile wdrażanie do samodzielnej pracy umysłowej.

Najważniejszymu pracami Riversa są: dwutomowa historia społeczności melanezyjskiej" (*History of Melanesian Society*) oraz „Instykt i Nieświadomość" (*Instinct and the Unconscious*). Prac pomniejszych napisał wiele.

Tom, który tu chcę zreferować, jest pośmiertnie wydanym zbiorem kilku artykułów, stanowiących skrót wykładów Riversa na ogólny temat „Psychologia i polityka” oraz rzeczy o celach etnologii. Termin „polityka” ujmuje autor w szerokim, powiedziałbym, chwiejnym cokolwiek wskutek tego znaczeniu, w którym oznacza on w potocznej angielszczyźnie zarówno naukę o państwie i jego funkcjonowaniu, jak i sztukę rządzenia. Sztukę chce, oczywiście, oprzeć na wiedzy; politykę jako wiedzę uważa zaś za część socjologii. To też książka, o której mówię, winnaby raczej nosić tytuł „Socjologia i psychologia”.

Rivers mniema, że badania psychologiczne mogą wyświetlić ważne zagadnienia socjologii; a podstawą winna być nie psychologia indywidualna, lecz społeczna. Ta ma badać przede wszystkim postępowanie społeczne w różnych dziedzinach życia społecznego: jest więc Rivers behaviorysta, zresztą umiarkowanym, nie chce bowiem na badaniu zachowania się poprzestać, lecz bierze je tylko za punkt wyjścia i podstawę badań i interpretacji psychologicznych. Niezupełnie trafna jest tylko, mera zdaniem, koncepcja czystej czy indukcyjnej socjologii, z której ma być wyrugowana wszelka interpretacja psychologiczna i która ma być badaniem i opisem samego postępowania i działania społecznego. Słuszne jest natomiast żądanie Riversa, iżby przedstawił procesy socjopsychiczne nie było dedukcją z danych psychologii indywidualnej, lecz opierało się na bezpośredniej obserwacji złożonych faktów społecznych. Ten swój postulat ilustruje na przykładach, które mają jednocześnie wykazać, jakie znaczenie ma mieć badanie socjologiczne dla praktycznych zagadnień polityki. Błędna to będzie droga, według Riversa, jeśli zechcemy z właściwości psychicznych kobiety, jako jednostki, wnosić apriorycznie, czy kobietom należy przyznać prawa wyborcze. Tutaj potrzebna jest obserwacja ciała ustawodawczego, do którego już należą kobiety; potrzebne porównanie sprawności ustawodawczej legislator, mających w swym składzie kobiety i nie mających, i t. d.; potrzebne dokładne badanie sposobów postępowania kobiet w życiu politycznym, w walce wyborczej, w pracy administracyjnej. Wogóle, Rivers jest zdania, że w badaniach psychologicznych należy wysunąć na pierwsze miejsce raczej zespoły syntetyczne, niż zbyt daleko idącą analizę: dlatego badaniom psychopatologicznym przypisuje większy walor, niż metodzie izolacji eksperymentalnej, a badaniu złożonych procesów socjopsychicznych — większy niż apriorycznym de-

dukcjom. W szkicowej zresztą psychologii „kollegium” wykazuje autor zdolność subtelnej i finezyjnej obserwacji.

W psychologii chce szukać Rivers odpowiedzi na zagadnienie centralne socjalizmu. Często operuje się twierdzeniem, że wspólna własność społeczna jest przeciwna naturze ludzkiej. Według autora niepodobna *a priori* ustosunkować się do tego twierdzenia, trzeba bowiem zbadać naturę ludzką; a zbadać ją, to znaczy zbadać strukturę instynktów, ustalić, czy są niezmiennie, i zdecydować, czy wstręt lub niechęć do dzielenia się własnością jest u człowieka wyrazem instynktu czy też „społecznego dziedzictwa”, jak mówi Graham Wallas. Zagadnienie to jest zresztą znowu tylko przykładem problemów socjopsychologicznych, ważnych dla polityki. Badanie instynktów jest jednym z bardzo ważnych rozdziałów socjopsychologii, o czym chce przekonać Rivers i na innych interesujących przykładach (instynkt stadowy, naprzykład).

Sprawa instynktu stoi na pograniczu biologii i psychologii; granicy tej nie obawia się przekroczyć Rivers: przeciwnie, mniema, że analogie biologiczne, a w szczególności analogia społeczności z organizmem, są dla socjologii bardzo pomocną dyrektywą badań. Chce, oczywista, operować temi analogiami z większą daleko ostrożnością, niż to czynili dawni organicyści. Broni zaś analogii pomiędzy społecznością i organizmem, wykazując, że z jednej strony skomplikowanie struktury społecznej bynajmniej nie jest mniejsze, niż struktury organizmu, że zaś z drugiej strony i organizm nie jest taką jednolitą strukturą, jak się wydawało dawniej badaczom. Ze w organizmie zachodzą konflikty sił sobie przeciwdziałających, o tem świadczą najlepiej przebiegi chorobowe. I analogia patologiczna, a w szczególności psychopatologiczna, mają mieć według Riversa duże znaczenie dla socjopsychologii i i socjologii, co egzemplifikuje na procesach represji i supresji przeżyć, — procesach usuwania poza sferę świadomą konfliktów, których świadomość nie chce czy nie umie zlikwidować. Riversa koncepcja represji i supresji jest modyfikacją pojęcia „Verdrängung” Freuda. W wielu rzeczach pozostaje też w niewątpliwej zależności od Freuda, lecz operuje jego koncepcjami z jasnością i trzeźwością angielską. Zajmuje zaś stanowisko wręcz opozycyjne wobec Freuda, gdy bogaty materiał faktyczny, którym włada, wyraźnie obala konstrukcje szkoły psychoanalitycznej.

Jak wiadomo, szkoła Freuda stara się zastosować swą metodę psychoanalizy do wierzeń i praktyk ludów pierwot-

nych i przeprowadzać daleko idące analogie pomiędzy umysłowością człowieka pierwotnego, a umysłowością dziecka i chorego umysłowo. W wyniku swych badań porównawczych szkoła Freuda postawiła tezę, że dla umysłowości pierwotnej (człowieka pierwotnego, chorego umysłowo lub dziecka) charakterystyczny jest pewien sposób myślenia, nazwany przez tę szkołę myśleniem magicznym, i że, dalej, w myśleniu tem niezmiennie i spontanicznie występują pewne określone sposoby powiązania wyobrażeń i związki symboliczne pomiędzy wyobrażeniami, „symbole typowe”. Temi symbolami typowymi chcą Freudyści tłumaczyć i w dziedzinie wierzeń symbole, spotykane w zupełnie dalekich od siebie i w mniemaniu ich szkoły niezależnych od siebie kulturach. Lecz tutaj właśnie najnowsze zdobycze etnologii obalają spekulację szkoły Freuda, wykazując niezbicie, że koncepcja Bastiana kultur niezależnych, w których podobieństwa należałoby tłumaczyć jedynie zasadniczym podobieństwem natury ludzkiej, jest fałszywa i że wszelkie podobieństwa wytworów kulturalnych należy tłumaczyć oddziaływaniem pośrednim lub bezpośrednim kultury jednego ludu na kulturę drugiego, choćby geograficzne rozmieszczenie tych ludów i ich od siebie odległość czyniły to oddziaływanie mało prawdopodobnem. Badania etnologiczne ostatnie, a wśród nich i własne badania Riversa, ustaliły ponad wszelką wątpliwość, że ludy pierwotne wykazują, albo przynajmniej wykazywały kiedyś, wielką ruchliwość podróźniczą i sięgały swemi. wpływami poprzez oceany i pustynie.

Etnologia więc, jak widzimy, daje korekturę koncepcji psychologicznej. Dalekie od siebie napozór gałęzie nauki stanowią w istocie rzeczy jedną całość, którą jednak budować potrafią tylko umysły dostatecznie szerokie i jasne. Żałować też wypada, że naogół czytelnikowi polskiemu tak mało dostępny jest świat jasnej i trzeźwej myśli angielskiej.

Czesław Znamierowski (Poznań).

Thurnwald Richard: Probleme der Völkespsychologie und Soziologie. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie, 1925, L, 1—20.

Bayet Albert: La science des faits moraux. Paris, Alcan, 1925, str. 136.

III. Podłoże biologiczne. Warunki zewnętrzne.

Janet Pierre. Les médications psychologiques. — 3 tomy, str. 346, 308 i 494. Paryż, F. Alcan, 1919.

Olbrzymie dzieło Janeta o psychologicznych sposobach leczenia, napisane oczywiście w pierwszym rzędzie dla psychja-

try i psychologa, nie jest pozbawione znaczenia dla socjologa. Janet należy do tych znawców patologii ducha, którzy nie ograniczają się do wywodzenia choroby umysłowej z czynników somatycznych, lecz widzą w niej również refleks stosunków społecznych.

W pierwszym tomie referowanego dzieła znajdujemy niezwykle ciekawą analizę oddziaływania psychologicznego takich instytucyj, jakimi są Christian Science lub Lourdes. Mistyczne elementy, spotęgowane przez hetero- i autosugestję, posiadają rzeczywistość psychoterapeutyczną, nie mniejszą w każdym razie niż bardziej racjonalne i w szatę systemu naukowego ubrane psychoterapie Dubois lub Dejerine'a. Kto chce zrozumieć tak niezwykle ciekawe objawy społeczne, jakimi są właśnie amerykańskie prądy mistyczne, kto chce mieć wgląd w odwieczny mechanizm, wyrażający się w słowach „wiera cię uzdrowiła”, kogo interesuje sugestia i hipnotyzm, ten w Janecie znajdzie świetnego przewodnika.

Drugi tom zawiera opis rozmaitych zabiegów psycholeczniczych, a wśród nich „likwidację moralną” jakiegoś zajścia, jakiegoś urazu duchowego, który wywołał nerwicę. Janet pokazuje, jak można uzdrowić chorego, pomagając choremu w zlikwidowaniu jakiegoś przejścia życiowego, którego sam chory zlikwidować nie może. W ten sposób stworzył Janet metodę, którą nazywa też dezynfekcją umysłową i którą przeciwstawił psychoanalizie Freuda. Wiadomo, że Freud usiłuje stosować metodę psychoanalityczną nie tylko w praktyce psychiatrycznej, ale wprowadza ją również do lingwistyki, literatury, sztuki, religji i socjologii. Janet nie ma zaufania do tej ekspansji freudyzmu i wogóle zajmuje wobec niego stanowisko krytyczne, a nawet wręcz nieprzychylnie. Nadto twierdzi Janet, że cały freudyzm był in nuce zawarty w wykładach Charcota (wiadomo, że Freud był uczniem Charcota) i w jego własnych (Janeta) badaniach. Występując przeciwko wybujałościom freudyzmu, Janet niejednokrotnie wyraża się — może niezupełnie słusznie — z gryzącą ironją o swym rywalu, z którym wszczął bój o pierwszeństwo autorskie.

Tom trzeci, mający przedewszystkiem znaczenie dla praktyki lekarskiej, tutaj nas nie interesuje.

Śmiało rzec można, że w „Les médications psychologiques” nakreślił Janet zrab swego systemu, dając pogląd na całą swą kilkudziesięcioletnią działalność naukową. Autor ten, jak mało kto ze współczesnych psychologów zrozumiał, że najdonioślejszym zadaniem psychologa być musi poznanie i zro-

zumienie całej żywej indywidualności badanej osoby. Dlatego w jego badaniach nigdy główny nacisk nie spoczywa na śledzeniu jakichś poszczególnych elementarnych zjawisk, jak to widzimy zwłaszcza w psychologii niemieckiej, która zużywa olbrzymią energię na badanie pierwiastkowych zjawisk, oderwanych od pnia żywej osobowości. Szczegóły, jakie Janet nagromadza w olbrzymiej ilości o każdej badanej osobie, służą mu przede wszystkim do zrekonstruowania naukowego całej umysłowości nie tylko w stanie jej aktualnym, nie tylko w przekroju przez teraźniejszość, ale także w przekroju przez przeszłość duchową danej osoby. Janet uprawia zatem psychologię różnościową, ściślej powiedziawszy psychografię i to psychografię, zwracającą uwagę na wszystkie znamiona osobowości i na całą jej strukturę. Co więcej: Janet zrozumiał doskonale, że człowiek nie jest tylko mechaniczną wypadkową czynników dziedzicznych, lecz że jest również wytworem otoczenia, że osobowość jego jest wynikiem konwergencji dziedziczności i otoczenia, jakby powiedział William Stern. Wśród wpływów, pochodzących z otoczenia, najsilniej może zaznaczają się wpływy, jakie społeczeństwo wywiera na każdą osobę, zmieniając głęboko jej zachowanie się. Janet niejednokrotnie analizował z wielką subtelnością owe zmiany, powstające dzięki temu, że człowiek żyje w społeczeństwie, że jest „*zoon politikon*”. Zachowanie się człowieka jest w wysokiej mierze zależne od tego, czy odbywa się ono bez świadków, czy wobec przyjaciół, czy w rodzinie, czy w obcym towarzystwie. „Za każdym razem, kiedy ludzie pobierają pokarm — mówi Janet — chodzi w rezultacie o akt jedzenia. Lecz ten akt żywienia się pozostaje prostym tylko w wyjątkowych przypadkach; komplikuje się bardzo szybko, jeżeli musimy jeść przed innymi ludźmi i w tym samym czasie, co oni, może on się stać sprawą bardzo delikatną, kiedy się musi odbywać według pewnych reguł *savoir vivre*'u i kiedy, wykonując go, wystawiamy się na krytykę innych”. Tak więc w pozornie najprostszych przypadkach życia codziennego wykrywa Janet skomplikowaną strukturę, będącą wynikiem współdziałania licznych czynników i nadzwyczajnie czułą na zaburzające wpływy.

Oświecenie stosunków społecznych z punktu widzenia patologii ducha może przynieść socjologii wielkie korzyści i rozszerzyć zakres jej badań. Być może, że właśnie od strony psychopatologii wyjdzie impuls do stworzenia naukowej socjopatologii. Janet, twierdząc, że „nerwice są przede wszystkim chorobami społecznymi” (III, 424), wskazuje nici łączące

psychologię ze socjopatologią, co więcej, przez podanie doskonałe opracowanych przykładów zaburzenia aktywności społecznej, zerwania lub rozluźnienia więzów społecznych ułatwić wzniesienie przyszłego gmachu socjopatologii.

Stefan B ł a c h o w s k i (Poznań).

Halbwachs Maurice: Les cadres sociaux de la mémoire.

Paris 1925, str. 401 (Travaux de l'Année sociologique).

Nowa książka Halbwachsa, profesora socjologii w uniwersytecie strasburskim, porusza nadzwyczaj ciekawe i trudne zagadnienia, o wielkiej doniosłości zarówno dla socjologii, jak i psychologii. Problemem jest tu rola pierwiastków społecznych w organizacji pamięci; autor pozostaje zrazu w zakresie badań psychologicznych, stwierdzając niemożliwość organizacji indywidualnej wspomnień — ku temu celowi służy analiza zjawisk sennych, i. afazji, przeprowadzona w pierwszych rozdziałach. Dalsze wywody poświęcone są lokalizacji wspomnień w czasie i przestrzeni, przez co zaczynamy rozumieć rolę grupy w formowaniu się pamięci. Analizę pamięci kolektywnej rozmaitych grup zajmuje się Halbwachs w drugiej części swego dzieła, badając pamięć zbiorową rodziny, grup religijnych i wreszcie grup klasowych (ostatni ten rozdział jest najciekawszy, gdyż tutaj pierwiastek tradycyjny występuje najwyraźniej).

Książka to ciekawa, stawia oryginalnie problemat i próbuje śmiało go rozwiązać; przy lekturze, mimo bardzo interesujących spostrzeżeń i pomysłów raczej trudna, może nie zawsze jasna.

B.

Huzella Théodore: L'individu dans la vie sociale, en temps de paix et en temps de guerre; essai sur la sociologie médicale. Paris, Presses Universitaires.

Damaye Henri: Etudes de psychiatrie sociologique. Paris, Maloine.

Reiniger Karl: Ueber soziale Verhaltensweisen in der Vorpubertät Wien, 1925. Wiener Arbeiten der pädagog. Psychologie, H. 2., str. in, Mk. 5,—.

IV. Życie społeczne.

Michels Robert: Sozialismus und Faschismus in Italien.

München 1925. Meyer & Jessen, str. VIII + 339.

Pod wymienionym tytułem ukazała się książka socjologa turyńskiego, prof. R. Michelsa, jako drugi tom jego dzieła

„Sozialismus und Faschismus in Italien als politische Strömungen. Historische Studien”. Tom I zawierał genezę i historję intelektualistycznego socjalizmu we Włoszech, tom II ma — według słów autora — „przedstawić włoski socjalizm w jego stosunkach do patriotyzmu i faszyzmu”. Nie mogłem niestety otrzymać na czas I. tomu tego dzieła. Z tego jednak, co autor mówi we wstępie, jak również z faktu, że w wywodach swych nigdzie nie robi wzmianki ani powołuje się na rezultaty rozważań tomu I., wolno wnosić, że „Sozialismus und Faschismus in Italien” stanowi do pewnego stopnia całość zamkniętą w sobie, którą można omówić oddzielnie, bez zasadniczej szkody dla zrozumienia poruszanych kwestyj i bez narażenia, się na zarzut przedwczesnego sądu. W przypuszczeniu tem utwierdza jeszcze układ treści i związek logiczny problemów przedstawionych w tym tomie.

Michels nie jest tęgim systematykiem ani zbyt głębokim umysłem. Obcowanie z jego dziełami nie naraża nigdy czytelnika na przeżywanie intensywnej emocyj intelektualnych czy .to przez subtelne stawianie zagadnień czy też jakieś rewelacje teoretyczne autora. Być może, stoi temu na przeszkodzie rozlewność jego zainteresowań, idąca po linii przeciętnie „zdrowego rozsądku”, ślizgająca się raczej po wielokształtnej powierzchni faktów, niż wnikająca w ich zasadniczą strukturę i dynamikę. Szerokość zainteresowań ma u Michelsa charakter tak wyłącznie niemal ekstenzywny, że autor nie umie już nadać im wewnętrznej spójności i prymitywnego choćby ładu hierarchicznego. Te cechy umysłu autora wystąpiły już w jego „Soziologie des Parteiwesens”, książce niewątpliwie ciekawej i niepozbawionej wartości, w której — sam zdecydowany demokrat — poddał analitycznej krytyce możliwość realizacji ideału czytej demokracji, wykazując, jak wszelki urzeczywistniony demokratyzm z immanentną koniecznością prowadzi do negującej jego zasadniczy ideał oligarchji. Te również właściwości umysłowe Michelsa wystąpiły z możliwie jasną ekspresją w ostatniej jego książce „Sozialismus und Faschismus in Italien”.

Gdyby momenty socjologicznie interesujące ograniczały się w tem dziele jedynie do tego, co autor w krótkim, końcowym, zaledwie 15-stronicowym ustępie wyodrębnił pod wiele zapowiadającym tytułem „Zur Soziologie des Faschismus” —

na jakiej zasadzie, tego, przyznam się, absolutnie nie mogę dociec — możnaby z czystym sumieniem przejść do porządku dziennego nad książką Michelsa. Skoro bowiem ustęp ten, poza szeroko rozfalowanymi frazesami „psychologiczno”-literackimi i szumnymi etykietami w rodzaju owych „rozpędników” stylu publicystycznego, nie zawiera właściwie nic konkretnego, cóż jeszcze pozostaje, coby go kwalifikowało do omówienia w dziale niniejszym? Tytuł? To jeszcze mało. Teatralnie zarzucona toga „socjologii”, „studjum” czy „szkicu socjologicznego”, tak często już pokrywała drukowane płody ludzi, którzy swoim grafomaństwem manifestowali skutecznie jedynie niewątpliwą atrofję własnego mózgu, że ostatecznie etykieta „socjologii” nie powinna już uwodzić socjologa. Trudno przecież, przy daleko idącej abnegacji umysłowej, uważać za „socjologę faszyzmu” określenie go, jako ruchu młodych mężczyzn i wyprowadzenie jego zasadniczych cech z psychologii młodości, lub aforystyczne twierdzenie, nie poparte żadną socjo-psychologiczną analizą, że „faszyzm jest absolutnie carlylistyczny”¹⁾).

Ale w tytułach poszczególnych rozdziałów swojej książki zapowiada nam Michels analizę elementów etiologicznych w historii powstania włoskiego imperializmu, włoskiego bolszewizmu i faszyzmu. Wszystko to zagadnienia niezwykle ważne dla socjologii. Co prawda, autor określił swoją książkę jako „studia historyczne”; nie wolno więc stawiać jej tych wymagań, jakie musiałoby się postawić studjum socjologicznemu, Niemniej przecież podjęcie zadania analizy przyczyn tych trzech zjawisk przez sumiennego historyka, na podstawie bezpośredniego kontaktu z konkretnym materiałem, może posiadać z punktu widzenia sociologii daleko wyższą wartość, niż niejedna monografia, pozwala bowiem przez swoje wyczerpujące i wszechstronne przedstawienie rzeczy na możliwie ścisłą analizę naukową. Wartość tego przedsięwzięcia powinna być jeszcze urosć przez to, że w danym wypadku owym historykiem analizującym przyczyny był socjolog, od którego wolno było spodziewać się umiejętnego podkreślenia rzeczy

*) Należy się spodziewać, że ta „analiza socjologiczna” stanie się punktem wyjścia dla freudystycznych dociekań nad „psychogenezą” faszyzmu, u których końca z matematyczną pewnością zobaczymy jakieś biseksualne już „kompleksy Edypa”, „obawę kastracji” i t. p. rzeczy należące do stałego repertuaru psychoanalitycznego.

istotnie ważnych, przy równoczesnym uwzględnieniu czynników wtórnych, działających modyfikująco na czynniki zasadnicze.

Niestety, tu właśnie charakterystyczne cechy umysłu Michelsa odbiły się niekorzystnie na rezultatach jego dociekań. Autor dość chaotycznie wyprowadza przed umysłem czytelnika owe „elementy przyczynowe” i ustawia je, bez najmniejszego zmysłu perspektywicznego, na jednej płaszczyźnie, jako czynniki równowartościowe. Każdy z tych „elementów” prowadzi w książce Michelsa byt absolutnie samowystarczalny. Który z nich jest zasadniczy, który uboczny, który wcześniejszy, który następstwem poprzednich, jakie są pomiędzy nimi stosunki, jak się wzajemnie warunkują, potęgują, modyfikują czy niwelują, — te wszystkie podstawowe zagadnienia nie wywołują w autorze najmniejszej troski. A nie powinien był od niej uwolnić autora nawet charakter historyczny jego dzieła. Chaotyczne wyliczanie najróżnorodniejszych przyczyn, z zapewnieniem, że działały tam „jeszcze inne”, nie jest już objawem sumienności, ale poprostu wymownym dowodem bezradności teoretycznej Michelsa w stosunku do konkretnych faktów.

Ostrą opozycję wywołać musi również pojęcie „elementu przyczynowego” u autora. Można ostatecznie, zgłuszywszy względy etymologiczne, zgodzić się na określenie pewnego kompleksu elementów pokrewnych mianem „elementu” (pamiętając oczywiście, że mamy tu do czynienia z „elementem” złożonym, wyższego rzędu), ale żadną miarą, pod grozą kompletnej anarchji, nie wolno godzić się na podciąganie pod ten termin heterogenicznych a w strukturze swej bynajmniej nie prostych czynników. Utrudnia to niesłychanie wykorzystanie naukowe książki a równocześnie siłą rzeczy prowadzi do występowania identycznych a rzeczywistych elementów socjopsychicznych czy strukturalnie identycznych stosunków społecznych i zmian ich w różnych kontekstach owych „elementów” — przy zupełnej o tem niewiedzy autora.

Stosunkowo najlepiej i najjaśniej wypadła przy tej „metodzie” analiza przyczyn i typu włoskiego imperjalizmu, — naj słabiej analiza bolszewizmu. Wyczuwa się tu dość wyraźnie skrępowanie autora względami natury politycznej. W analizie wszystkich tych trzech zjawisk brak jednak tego, co byłoby najważniejszym: przedstawienia owych elementów w dynamice ogniskującego się działania, występującego zewnątrznie w określonej społecznej postaci. — Więcej niż blade zary-

sowuje się wreszcie w książce Michelsa charakterystyka stosunku włoskiego socjalizmu do patriotyzmu i faszyzmu — jakkolwiek w wyraźnie zaznaczonej intencji autora miała ona być tutaj centralnym problemem.

Podkreśliwszy cechy ujemne książki, trzeba jednak zwrócić uwagę i na jej wartości dodatnie. O ile elementarne choćby opracowanie socjologii włoskiego bolszewizmu czy faszyzmu na podstawie dzieła Michelsa byłoby przedsięwzięciem nie tylko ryzykownym, ale z góry skazanym na niepowodzenie, o tyle do poszczególnych zagadnień socjopsychologicznych czy socjologii stosunków społecznych znaleźć tu można materiału bardzo obfity, ciekawy i naogół łatwy do analizy, choć nie tak bogaty i różnorodny, jak w tegoż autora „Soziologie des Parteiwesens”. Wyodrębnienie zwłaszcza i analiza materiałów psychologiczno-społecznych jest w wysokim stopniu ułatwiona przez to, że sam autor posiada stosunkowo najlepsze jeszcze wycucie tych zagadnień. Znowu jednak zaznaczyć trzeba, że Michels nie jest ani samodzielnym psychologiem społecznym, ani też nie uwzględnia nowszych wyników badań w tej dziedzinie, poprzestając skromnie na operowaniu przestarzałą już dzisiaj „psychologią społeczną” Tarde’a, Le Bon’a i Sighele’a.

In summa: książka raczej o charakterze, jaki posiadają dzieła inteligentnych publicystów (z domieszką obiektywizmu), niż naukowym. Typ publicystyczny książki podkreśla jeszcze styl bujny, aż nazbyt bujny. Dla wytworzenia sobie poglądu na faszyzm, wymaga koniecznie dopełnienia choćby przez dzieło L. Bernharda: „System Mussoliniego” (przetł. niedawno na język polski). Niemniej — książka warta bliższego poznania, ciekawa i lekka w lekturze.

Tadeusz S z c z u r k i e w i c z (Poznań).

- Gurian Waldemar: Zur Soziologie der Wahlpropaganda. Archiv für Politik und Geschichte, Jg. III, H. 6., Juni 1925, 585—589.
- Giovanoli Friedrich: Die Maifeierbewegung. Ihre Wirtschaftliche und soziologische Ursprünge und Wirkungen. Karlsruhe, Braun, 1925, str. 140, GM. 4,50.
- Rumpf Max: Ueber Illusionsgemeinschaften. Schmollers Jahrbuch, 1925, 517—531.
- Sorokin Pitirim A.: The sociology of revolution. Philadelphia, 1925, str. 428.
- Brugailles Raoul: Les fonctions sociales, essai de classification. Revue Internationale de Sociologie, 1925, janvier - février, 22—46.

' Z n a n i e c k i Florjan: Co to jest psychologia społeczna? Przegląd współczesny 1925, nr. 38 str. 370—386, nr. 39 str. 51—87.

V. Grupy i typy.

C i s z e w s k i Stanisław. Prace etnograficzne, tom I. Warszawa 1925, Kasa Mianowskiego, str. 220.

Po długoletniej przerwie spotykamy się znów z pracami Ciszewskiego, zawsze cennymi i ciekawymi. Nowy tom studjów poświęcony jest rekonstrukcji szeregu instytucyj i zwyczajów gospodarczych średniowiecza przy pomocy obszernego materiału porównawczego; historyk znajdzie tu dużo rzeczy ciekawych, zwłaszcza co do ciężarów chłopskich w średniowiecznej Polsce. Dla socjologa zajmujące będzie przedstawienie ustroju stanowego w Mingrelji jako przykład stosunków feodalnych w niedawnej przeszłości i wnioski z analogii, nawiązujące do skąpych wiadomości w polskich źródłach średniowiecznych. B.

S p a n n Ottmar. Der wahre Staat. Leipzig, Quelle & Meyer 1923. str. 315.

W wielu razach najlepszym sposobem wypowiedzenia sądu o książce jest jej zupełne przemilczenie. Tą metodą krytyki należy stanowczo posługiwać się w stosunku do książek, które wogóle nie dorastają do minimalnego poziomu postulatów pracy naukowej. Lecz ta dobra reguła ma swoje nie mniej, niż ona sama, uzasadnione wyjątki. Czasem zła książka wychodzi pod dobrą (przynajmniej uważaną za dobrą) firmą autorską: trzeba wtedy wypowiedzieć sąd wyraźnie. To mnie właśnie skłania do napisania kilku słów ostrzeżenia dla czytelnika przed książką Spanna. Nazwisko autora znane jest raczej jako autorytatywne w socjologii i ekonomji, choć wywody jego mają cechy typowej niemieckiej mętności, jak to starałem się na innym miejscu*) na przykładzie szczegółowo wykazać. W każdym razie dotychczasowe jego prace wchodziły w zakres nauki, jeśli zakres ten dość liberalnie wyznaczymy. Książka obecna stanowczo poza ten zakres wychodzi.

Myśli jej główne nie nowe: krytyka: demokracji, ustroju parlamentarnego, haseł rewolucji francuskiej, a szczególnie hasła równości, a co najważniejsze, ostre przeciwstawienie stanowiska indywidualistycznego i uniwersalistycznego w so-

*) Przegląd filozoficzny, 1922, Zesz. 1.

cjologii i polityce i apologia uniwersalizmu, a więc podpoirządowania jednostki społeczności, a więc mitologia wartości per se społeczności, a więc zastąpienie mechanistycznego państwa współczesnego „prawdziwym” państwem stanowem, a więc powrót do stanowej budowy grupy społecznej. Wszystkie te idee już znane, uzasadniane przez innych pisarzy z różnych punktów widzenia i, jak mnie się zdaje, w pewnej i może dużej nawet mierze słuszne. Idee to jednak, jak wszystkie idee nowe, niebezpieczne: jak drogowskaz, stoją na rozstaju dróg, które rozchodzą się pod małym bardzo kątem, a prowadzą do krain bardzo od siebie odległych. Gdy wyrastają z bezinteresownego szukania tego, co dobre i lepsze, niż istniejąca rzeczywistość, gdy są objawem i wyrazem tętniącego życia, które dla siebie szuka nowych form i dróg, gdy wyrastają z miłości wielorakich form życia i z ich afirmacji, wówczas są życiodajne. Gdy są wyrazem zaciętrzewionego egoizmu, przyczynionej a zamaskowanej trwogi o własne dobra materialne, starczej bezradności wobec nowych problemów życia i tępej nienawiści, płynącej z niemocy, wówczas mogą się stać jedynie siłą niszczącą. Łatwo się o tem przekonać, zestawiając te same idee, powyżej wymienione, w interpretacji gildystów angielskich i w interpretacji Spanna lub któregośkolwiek z pisarzy niemieckich, ideowo mu pokrewnych.

Ileż dobrych, pogodnych i pełnych-miłości życia myśli znajdzie czytelnik w małej książeczce G. R. Stirlinga Taylora o państwie gildystycznym, ile jasnego, jak pogodny dzień wrześniowy, humoru w traktowaniu spraw ludzkich! A ileż obłąkanej nienawiści, megalomanii, hipokryzji w tych fragmentach, które są tylko próbka typową całej książki, a które przytaczam jako ciekawy dla polskiego czytelnika *document humain*: „druga otwarta rana w niemieckiem ciele narodowem, najpotężniejszy moment europejskiego kryzysu państwowego, to poddanie jarzmu wszystkich sąsiadów Niemiec wielu milionów członków społeczności niemieckiej. Allentownie w Alzacji i Lotaryngii, Bajuwarzy w Południowej Styrii, Tyrolu i w Zachodnich Węgrzech; dalej szczególnie 3¹/₂ miliona Niemców, którzy w hańbie i poniżeniu cierpią pod knutem krwawym napół awarskich Czechów, dalej Niemcy na Śląsku, w Poznańskiem, w Prusach Wschodnich i Zachodnich, a wreszcie w Szlezwigu — całe to poniżenie naszych braci w obcym jarzmie nie pozwoli nam zająć się w spokoju sprawami domowemi”. Ale uczony niemiecki ma wizje proroczą: „Widzę, jak przyjdą nowe czasy Ottonów i Hohenstaufenów, na co

złożą się dwa fakty: Niemcy pozostały po wojnie najwyższą zdolną do czynu potęgą kontynentalną (przyszłość Francji — to stać się drugą Hiszpanją). Bałkanizacja Europy sięga dziś do Pragi i Warszawy, Jedne tylko Niemcy mogą tu stały zaprowadzić porządek i zapobiec tłącym się wciąż wojnom czesko - polskim, polsko - ukraińskim, węgiersko-czeskim, węgiersko-rumuńsko-serbskim, bułgarsko-serbskim (i t. d.!).

Pozwoliłem sobie przytoczyć ten wymowny fragment nie jako pogląd socjologiczny, (jak powiedziałem, książeczka ta nie jest godna miana naukowej), lecz jako ciekawy materiał dla socjologa, któryby chciał badać psychopatologię społeczną interesującej bardzo grupy: niemieckich przedstawicieli filozofii społecznej.

Do nauki książka Spanna nie należy, co jasno wynika z samych jego epistemologicznych założeń. Spann nie chce być w naukach społecznych „bezzstronnym obserwatorem” nie chce z nich rugować sądów wartościujących, to bowiem „wysuszyłoby” i wprost zniszczyło te nauki. Protestuje też przeciw postulatowi ścisłości, bezzasadnie przeniesionemu z nauk przyrodniczych do społecznych. Ta ścisłość skazuje wszak nauki społeczne na bezpłodność.

Trzeba przyznać autorowi, że z prawdziwie germańską „Pflicht und Treue” trzymał się swych zasad epistemologicznych: dał pracę mętną i chaotyczną pojęciowo i wprowadził do niej więcej nawet sądów wartościujących, niżby to mogła uważać za wskazane przysłowiowa dyplomacja niemiecka.

Czesław Znamierowski (Poznań).

Goblot Edmond. La barrière et le niveau. Etude sociologique sur la bourgeoisie française moderne. Paris 1925, str. 160.

W niewielkiej książeczce, nieobciążonej balastem cytat i aparatem dowodowym, w formie łatwej daje nam Goblot ciekawe studjum o klasie społecznej, nie mającej przywilejów formalnych, nie ograniczonej do pewnych grup zawodowych czy majątkowych, a jednak odróżniającej się wyraźnie od innych i odgrywającej niegdyś znaczną rolę społeczną, która dziś coraz bardziej zaczyna należeć do przeszłości — mianowicie o tak zwanej „burżuazji”. Brak uprawnień rzeczowych wytwarza w grupie tej dążność do stworzenia nieprzebytej granicy dla nieprzynależnych i troskę o utrzymanie poziomu

w rozmaitych zakresach; stąd też tytuł książki. Po analizie idei klasy społecznej przechodzi Goblot do zbadania, jak utrzymuje się owe pożądane granice i owo niveau w poszczególnych działach, specjalnie w wychowaniu moralnym, intelektualnym i estetycznym „bourgeois”. Ciekawy rozdział bada znaczenie mody w życiu burżuazji, w związku z tem pozostaje ważne stwierdzenie dimorfizmu seksualnego w burżuazji, który zaczyna szybko zanikać w nowem, tworzącem się społeczeństwie. W zakończeniu stwierdza Goblot stopniową dysolucję tej klasy, opartej jedynie na swoistym mistycyzmie wartościowania społecznego; w miarę zmiany sposobu myślenia zanika i burżuazja. Początek zmierzchu burżuazji widzi autor w czasach utwierdzenia się regime'u demokratycznego po nieudałym zamachu stanu z 16-go maja; wojna zadała cios stanowczy.

Byłoby rzeczą bardzo pożądaną, aby ktoś zajął się w podobny sposób badaniem naszej „inteligencji”. Klasa społeczna, oparta na pewnych przesadach i temu jedynie zawdzięczająca swe istnienie, występuje w naszej historii społecznej w nieco innej formie — zbadanie podobieństw i różnic mogłoby dać wyniki bardzo ciekawe. B.

- Meutei Hanna: Die Heimlosigkeit. Ihre Einwirkung auf Verhalten und Gruppenbildung der Menschen. Jena, Fischer, 1925, str. 154.
 Gillette John Morris: Rural sociology. New York, 1923, str. 571.
 Probst J. H.: Indices d'évolution sociale lente et sporadique en Corse. Revue internationale de sociologie 1925, mars-avril, 176—181.
 Michels Robert: Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. 2 wyd. pomnożone. Leipzig, Kröner, 1925, str. 528, Mk. .12.

VII. Varia.

- Alverdes F.: Tiersociologie. Lipsk, Hirsensfeld 1925. Forschungen zur Völkerpsychologie und Soziologie, I., str. 152, Mk. 4,80.